

વચનામૃત માર્ગદર્શિકા-૩

(વચનામૃત સમજવા માટે ઉપયોગી માર્ગદર્શન)

સંકલન કર્તા : અ.મુ.પ.પૂ. શ્રી નારાયણભાઈ ગી. ઠક્કર

સર્વજીવહિતાવહ ગ્રંથમાળા - ૬૩

સંસ્થાપક : અ.મુ.પ.પૂ. શ્રી નારાયણભાઈ ગી. ઠક્કર
શ્રી સ્વામિનારાયણ ડિવાઈન મિશન

અમદાવાદ-૧૩

શ્રી સ્વામિનારાયણ ડિવાઇન મિશનનું પ્રતીક

પ્રતીકમાં શ્રી સ્વામિનારાયણ ભગવાનના ચરણકમળમાં સામુદ્રિકશાસ્ત્રમાં વર્ણવેલાં ભગવત્સ્વરૂપનાં સોળ વિલક્ષણ ચિહ્નો છે:

જમણા ચરણકમળમાં નવ ચિહ્નો

સ્વસ્તિક: માંગલ્યમય ભગવત્સ્વરૂપને સૂચવે છે.

અખંડકોણ: ઉત્તર-દક્ષિણ-પૂર્વ-પશ્ચિમ-અગ્નિ-ઇશાન-નેત્રત્ય-વાયવ્ય એવી આઠે દિશામાં ભગવત્-કરુણા વહી રહી છે તેનું પ્રતીક છે.

ઉર્ધ્વચ્રેખા: ભગવત્કૃપાથી થતું જીવોનું સતત ઉર્ધ્વીકરણ દર્શાવે છે.

અંકુશ: સર્વને અંકુશમાં રાખવા સર્વકારણના કારણ રૂપ ઐશ્વર્યનું ધોતક છે ને અંતઃશત્રુને વશ રાખવાનું સૂચવે છે.

ધ્વજ: અથવા કેતુ સત્યસ્વરૂપ ભગવાનની વિજય-પતાકા છે.

વજ્ર: ભગવત્સ્વરૂપનું વજ્ર જેવું શક્તિશાળી બળ જીવના દોષો નષ્ટ કરી કાળ-કર્મ-માયાના ભયથી મુક્ત કરે છે તેમ નિર્દેશો છે.

પદ્મ: જલકમલવત્ નિર્લેપ કરનાર ભગવત્સ્વરૂપની કરુણાસભર મૃદુતા સૂચવે છે.

બાંબુફળ: ભગવત્સ્વરૂપમાં જોડાયેલાને મળતા દિવ્ય સુખરૂપી રસનું સૂચક છે.

જવ: અગ્નિમાં જવ, તલ આદિ અનાજ હોમી અહિંસામય યજ્ઞ કરનારા અને ભગવત્સ્વરૂપમાં જોડાયેલાના ધનધાન્ય ને યોગક્ષેમનું ભગવાન પોતે વહન કરે છે તેમ સૂચવે છે.

ડાળા ચરણક્રમભાગમાં સાત ચિહ્નો

મીન: સામા પ્રવાહે વહી ઉદ્ભવસ્થાને પહોંચતા મત્સ્યની પેઠે ઐશ્વર્ય-સુખના ઉદ્ભવસ્થાન ભગવત્સ્વરૂપને પામવાનું સૂચવે છે.

ત્રિકોણ: જીવને આદિ, વ્યાધિ, ઉપાધિમાંથી છોડાવી ઈશ્વર, માયા, બ્રહ્મની ત્રિપુટીથી પર પરબ્રહ્મ-સ્વરૂપને વિષે સ્થિતિ કરવાનું નિર્દેશક છે.

દળુષ: અધર્મ થકી પોતાના આશ્રિતોના આરક્ષણનું પ્રતીક છે.

ગોપદ: ભગવત્પ્રિય ગોવંશ અને ભગવત્પ્રિય સત્પુરુષોના પરોપકારી લક્ષણને સૂચવે છે.

વ્યોમ: ભગવત્સ્વરૂપનો આકાશવત્ નિર્લેપપણે સર્વત્ર વ્યાપ સૂચવે છે.

અર્ધચંદ્ર: ભગવત્સ્વરૂપના ધ્યાન વડે ચંદ્રકળાની જેમ વૃદ્ધિ પામી પૂર્ણતા પ્રાપ્ત થાય છે એમ દર્શાવે છે.

કળશ: ભગવત્સ્વરૂપની સર્વોપરીતા અને પરિપૂર્ણતાનું પ્રતીક છે.

પ્રતીકમાં રહેલા ભગવત્સ્વરૂપનાં ચિહ્નોનાં રહસ્યને દૃષ્ટિ સમક્ષ રાખી, સર્વ જીવનું હિત થાય એવી નિઃસ્વાર્થ જ્ઞાન-ધ્યાન-સેવા પ્રવૃત્તિ સદૈવ કરતા-કરાવતા રહેવાના મિશનના પુરુષાર્થમાં ભગવત્કૃપા વહા કરો એવી શ્રીહરિના ચરણક્રમભાગમાં પ્રાર્થના.

.....

॥ सहजानंद मन लाई सदाई, सहजानंद मन लाई; ॥
सहजानंद मनोहर मूरति, प्रीत करी उर लाई. ॥

॥ ब्रह्ममहोल वासी अपिनाशी, मनुष्य देह धरी आई; ॥
जे जन आई रहे धन शरने, मुक्ति मुक्ति सब पाई. ॥

॥ काल कर्म को दुःख अति लारी, सो सब देवे छोराई; ॥
सुखकारी धनश्याम भजनसे, लप लटकन भीट जाई. ॥

॥ अंतर प्रीत रीतसुं करी के, मूरति मन हहराई; ॥
काम क्रोध मद लोल सहजमें, अपधप्रसाद हराई. ॥

.....

सर्वोपरी ँपास्य मूर्ति
पूरुषोत्तम श्री स्वाभिनारायण लगवान

॥ सहजानंद सुप्रदाई लख मन, सहजानंद सुप्रदाई. ॥
॥ श्री धनश्याम मनोहर भूरति, ध्यान धरो उर लाई. ॥
॥ सुंदर बोलनी सुंदर हसनी, मुशकनी बरनी न जाई. ॥
॥ शोभा धाम सुप्र सूरत, संत मुक्त संगत आई. ॥
॥ अवधप्रसाद निरंतर ऐही छबी, अंतरमें ठहराई. ॥

અનપદિ મહાપૂજ્યરાજ શ્રી અભયનાથ

ભગવાન શ્રી સ્વામિનારાયણ-મૂવળા દર્શન

ભગવાન શ્રી સ્વામિનારાયણ-મહાસ્વાર દર્શન

જ્ઞાન-ધ્યાન-ઉપાસના ખંડ-(ભાઈઓ)

સુંદર શ્રી ઘનશ્યામ સદાઈ, શરનાગત સુખકારી રે;
એહી છબી અંતરમેં ઘરી તેં, દેત ગર્ભ દુઃખ ટારી રે.

અઘમ ઉઘાર પતિત કે પાવન, ભક્ત વત્સલ ભયહારી રે;
એસેં હરિ સુખકારી વિસારત, સો નર હોત ખુવારી રે.

જેહી જન આઈ રહે ઈન શરને, હો ગયે ભવજન પારી રે;
અવઘપ્રસાદ શાનકી છબીપેં, વાર વાર બલિહારી રે.

જ્ઞાન - ધ્યાન - ઉપાસના ખંડ - (અહેનો)

અર્પણ

અનંતકોટિ મુક્તના સ્વામી

અને સદા સાકાર

દિવ્ય મૂર્તિ એવા પરમ કૃપાળુ

શ્રી સ્વામિનારાયણ ભગવાનના

ગૂઠ રહસ્ય જ્ઞાનને સમજાવનારા ,

એ મહાપ્રભુના સુખનિધિ સ્વરૂપનું સર્વોપરીપણું

સર્વત્ર પ્રવર્તાવનારા અને અનાદિમુક્તની

સર્વોત્તમ સ્થિતિનો અનુભવ કરાવનારા

- આ રીતે સમગ્ર સત્સંગ ને માનવકુળ

પર મહદ્ ઉપકાર કરનારા પરમ દયાળુ

અનાદિ મહામુક્તરાજ

પ. પૂ. શ્રી અબજીબાપાશ્રીના

ચરણકમળોમાં સાદર સમર્પિત

રહસ્યજ્ઞાન પ્રદાતા
અનાદિ મહામુક્તરાજ શ્રી અબજુબાપા

અધ્ય

શ્રીજીમહારાજ તથા બાપાશ્રીના
સર્વોપરી તત્ત્વજ્ઞાનને વૈજ્ઞાનિક પરિપ્રેક્ષ્યમાં પ્રસ્તુત
કરી આધ્યાત્મિક, સામાજિક તેમ જ શૈક્ષણિક ક્ષેત્રે,
અદ્વિતીય યોગદાન આપનાર, ધર્મશુદ્ધિ, વહીવટશુદ્ધિ ને
ચારિત્ર્યશુદ્ધિના પ્રખર હિમાયતી તથા ચૈતન્યનું ઊર્ધ્વોક્તરણ
કરવારૂપ પ્રહ્લયજ્ઞાની આઠલેક જગાડવા સર્વજીવહિતાવહ
સંસ્થા 'શ્રી સ્વામિનારાયણ ડિવાઇન મિશન'નું
સ્થાપન કરનાર કરુણામૂર્તિ સદ્ગુરુવર્ય
અનાદિ મુક્તરાજ પૂજ્યશ્રી નારાયણભાઈના
ચરણકમળમાં શતકોટિ વંદન!

સંસ્થાપક

અનાદિ મુક્તરાજ
પૂજ્યશ્રી નારાયણભાઈ ગીગાભાઈ ઠક્કર

..... સંપાદકીય વિશેષ .....

શ્રી સ્વામિનારાયણ ડિવાઇન મિશન એવી ગ્રંથશ્રેણી પ્રકાશિત-સંપાદિત કરવા ઉત્સુક છે કે જે સમગ્ર માનવજાત માટે કલ્યાણકારી હોય અને જેના વાચનથી ભારતીય સંસ્કૃતિનો ઉચ્ચતમ હેતુ પર આવતો હોય.

વર્તમાન બુદ્ધિયુગમાં ઉચ્ચ શિક્ષણનો વિસ્તાર પ્રતિદિન વધતો જાય છે. ઉચ્ચ શિક્ષણનો મૂળભૂત હેતુ જીવનમાં ઉચ્ચતર મૂલ્યો પ્રસ્થાપિત કરવાનો છે અને જીવનનું ઊંચામાં ઊંચું મૂલ્ય પરમાત્માના પરમસુખનો અનુભવ કરવો તેમાં રહેલું છે. આ હેતુઓ તરફ દોરી જવામાં આ ગ્રંથશ્રેણી સહાયભૂત બને એવી અપેક્ષા છે.

શિક્ષણ, વિજ્ઞાન ને યંત્રવિદ્યાના સતત વધતા જતા વ્યાપને આપણે એવી રીતે ટાળવો છે કે એ કેવળ ભૌતિક સુખની પ્રાપ્તિના સાધન બની ન રહેતાં, માનવીના આંતરિક વિકાસમાં ઉચ્ચતમ મદદગાર બની રહે; સાથોસાથ આપણે એવી સમજણ પ્રસારવી છે કે ઉત્ક્રાંતિનું અંતિમ લક્ષ્ય ઉત્તરોત્તર વિકસીને પરમાત્માના દિવ્ય સુખમાં મળી જવામાં છે.

દિવ્યાનંદની પ્રાપ્તિ માટે સતત વિકસતા જવાની પ્રાકૃતિક અંતઃ પ્રેરણા માનવને ઈશ્વરે આપેલી અણમૂલ બક્ષિસ છે. તે એવું સૂચવે છે કે આપણે સૌ સાથે મળીને એવી સામાજિક, આર્થિક ને રાજકીય પરિસ્થિતિનું નિર્માણ કરીએ કે જેથી જીવનના ઊર્ધ્વાકરણની પ્રક્રિયા નિર્બાધ રીતે પૂરતી મોકળાશથી ખીલી ઉઠે. આ કાર્યને વેગ મળે એવા પ્રેરણાદાયી સાહિત્યનું સર્જન કરવાનું આવશ્યક છે.

માવનજાતના આધ્યાત્મિક અને સામાજિક શ્રેય માટે શ્રી સ્વામિનારાયણ ભગવાને, જીવનને સતત ઊર્ધ્વ બનાવી, આત્યંતિક દિવ્ય સુખને પમાય એવો સર્વસમન્વયી જ્ઞાનમાર્ગ

.....

પ્રસ્થાપિત કરેલ છે; તેમની શ્રીમુખવાણી ‘વચનામૃતમ્’ તથા ‘શિક્ષાપત્રી’માં એ તત્ત્વજ્ઞાનનું ઊંડાણ અનન્ય છે અને સવિસ્તર સરળ ભાષામાં પ્રસ્તુત થયેલ છે. તદ્ઉપરાંત પોતાના બ્રહ્મનિષ્ઠ સંતો ને ગૃહસ્થી મુક્તપુરુષો દ્વારા સર્વહિતાવહ સાહિત્ય પણ વિપુલ પ્રમાણમાં તૈયાર કરાવ્યું છે.

ઉપરોક્ત ગ્રંથોમાં સર્વગ્રાહ્ય ભારતીય સંસ્કૃતિ ને જીવન જીવવાની ખરી દિશા બતાવવામાં આવી છે. તેથી આ ગ્રંથશ્રેણીમાં સર્વજનો-પૂર્વના હોય કે પશ્ચિમના, સૌને દિવ્યતા તરફ દોરી જવામાં પથદર્શક નીવડે એવા એ આદર્શો તથા જ્ઞાનને અર્વાચીન જ્ઞાનના પ્રકાશમાં રજૂ કરવાનો ઉત્તમ પ્રયત્ન કરવામાં આવશે. અમને ખાતરી છે કે તેનાથી માનવજીવનમાં સંવાદિતા આવશે ને આધુનિક જીવનની વિષમતા ધીરે ધીરે ઓછી થતી જઈ દૂર થઈ જશે.

ભારત કે વિશ્વનું અન્ય સાહિત્ય કે જેમાં દર્શાવેલ વિચારો અમારા ઉદ્દેશો સાથે સુસંગત હશે તો તે પણ આ ગ્રંથશ્રેણીમાં આવરી લેવામાં આવશે.

અમારી ઇચ્છા એવી છે કે આ ગ્રંથશ્રેણીનાં પુસ્તકો ફક્ત ગુજરાતી ભાષામાં જ નહિ બલ્કે હિન્દી, અંગ્રેજી વગેરે ભાષાઓમાં પણ પ્રકાશિત કરવાં, જેથી અન્યભાષી વાચકોને પણ આ ગ્રંથશ્રેણીનાં પુસ્તકોનો લાભ મળે.

મિશનની આ પ્રવૃત્તિને સફળતા બક્ષવામાં સૌનો સાથ-સહકાર ઇચ્છીએ છીએ અને મિશનના સર્વ કાર્યમાં સદૈવ પ્રભુકૃપા ભળે એ જ અભ્યર્થના.

દાસાનુદાસ

નારાયણભાઈ ગી. ઠક્કર

સ્થાપક પ્રમુખ

શ્રી સ્વામિનારાયણ ડિવાઇન મિશન

સં. ૨૦૪૨, શ્રીહરિજ્યંતી
એપ્રિલ ૧૮, ૧૯૮૬
અમદાવાદ

.....

॥ श्री स्वामिनारायणो विजयतेतराम् ॥

વચનામૃત માર્ગદર્શિકા-૩

સર્વજીવહિતાવહ ગ્રંથમાળા

૬૩

: સંસ્થાપક :

• અ. મુ. પ. પૂ. શ્રી નારાયણભાઈ ગી. ઠક્કર •

શ્રી સ્વામિનારાયણ ડિવાઇન મિશન

અમદાવાદ - ૩૮૦ ૦૧૩

શ્રી સ્વામિનારાયણ ડિવાઇન મિશન

સર્વજીવહિતાવહ ગ્રંથમાળા

* પ્રકાશન સમિતિ *

: પ્રેરક - માર્ગદર્શક :

* અ. મુ. પ. પૂ. શ્રી નારાયણભાઈ ગી. ઠક્કર *

©શ્રી સ્વામિનારાયણ ડિવાઇન મિશન, અમદાવાદ
(રજિ. નં. ઈ/૪૫૪૬/અમદાવાદ : ૧૯૮૧)
ઈન્કમેટેક્સ એક્સેમ્પશન u/s 80(G)5

પ્રથમ આવૃત્તિ

પ્રત : ૨૦૦૦

૨૦૦૭, ૧૬, ફેબ્રુઆરી

સં. ૨૦૬૩ મહા વદ ચૌદશ

સેવા મૂલ્ય : રૂ.૨૦/-

પ્રકાશક

શ્રી સ્વામિનારાયણ ડિવાઇન મિશન

૮, સર્વમંગલ સોસાયટી, પૂજ્યશ્રી નારાયણભાઈ માર્ગ
નારણપુરા, અમદાવાદ - ૩૮૦૦૧૩ ☎ : ૨૭૬૮૨૧૨૦
E-mail : info@shriswaminarayandivinemission.com
Website : www.shriswaminarayandivinemission.org

: મુદ્રક :

મુદ્રણ સંસ્કાર;

મુદ્રેશ પુરોહિત, સૂર્યા ઓફસેટ

આંબલી ગામ

નિવેદન

જીવાત્માની આધ્યાત્મિક ઉત્કાંતિની ચરમસીમા સર્વાવતારી પરમાત્માના દિવ્યસ્વરૂપમાં અનાદિમુક્તની-કૈવલ્યમુક્તની આત્યંતિક સ્થિતિ છે. એ સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરાવવાના કેવળ કરુણાસભર ઉદ્દેશ્યથી સર્વોપરી પરમાત્મા શ્રી સ્વામિનારાયણ ભગવાને પ્રગટ થઈ મુમુક્ષુઓની વિવિધ ક્ષાઓને લક્ષ્યમાં રાખી ઉપદેશામૃતની વર્ષા કરી. એ ઉપદેશામૃતને સ. ગુ. શ્રી ગોપાળાનંદ સ્વામી, સ. ગુ. શ્રી મુક્તાનંદ સ્વામી, સ. ગુ. શ્રી નિત્યાનંદ સ્વામી, સ. ગુ. શ્રી બ્રહ્માનંદ સ્વામી, સ. ગુ. શ્રી શુકાનંદ સ્વામી જેવા મહાન સદ્ગુરુઓએ ગ્રંથસ્થ કરી ‘વચનામૃત’ ગ્રંથ તૈયાર કરી સમગ્ર માનવકુળને ઉપકૃત કર્યું છે. એમાં રહેલા ગહન આધ્યાત્મિક રહસ્યોને સમજાવવા માટે શ્રીહરિના સંકલ્પથી પ્રગટ થયેલા અનાદિ મહામુક્તરાજ શ્રી અબજબાપાશ્રીએ ‘રહસ્યાર્થ પ્રદીપિકા ટીકા’ રચી પ્રભુના કાર્યમાં અદ્વિતીય ફાળો આપી અભિવૃદ્ધિ કરીને સારા ય સત્સંગને બદલો ન વાળી શકાય એવો ઋણી બનાવી દીધો છે.

શ્રીમુખ વાણી વચનામૃત તથા તેની રહસ્યાર્થ પ્રદીપિકા ટીકાના નિત્યપઠન અને અભ્યાસ વખતે ઉદ્ભવતા કેટલાક પ્રશ્નો જેમ કે કેટલાક શબ્દોના અર્થ, શાસ્ત્રોક્ત રીતે વર્ણવેલ બ્રહ્માંડની રચના, આધ્યાત્મિક સ્તરો, કેટલાક આધ્યાત્મિક રહસ્યો-વગેરે અનેક મુદ્દાઓ સરળતાથી સમજી શકાય એવા મહત્વના હેતુને ધ્યાનમાં રાખી અ. મુ. પૂજ્ય શ્રી નારાયણભાઈએ સેવકો પાસે પોતાના માર્ગદર્શન હેઠળ એક માર્ગદર્શિકા તૈયાર કરાવેલી. તેના આધારે ‘વચનામૃત

વિષયાનુક્રમણિકા

ક્રમાંક	વિષય	પાન નંબર
I	વચનામૃતની વિશિષ્ટતા	૧
II	મહત્વના વિષયો પ્રમાણે વિભાગીકરણ	
	૧. સંત સમાગમ	૧૬
	૨. ભગવાનમાં વૃત્તિ રાખવાનાં	૨૩
	૩. ભગવાનનાં ધ્યાનનાં	૨૮
	૪. ભગવાનમાં પ્રીતિનાં	૩૧
	૫. ભગવાનનો નિશ્ચય	૩૫
	૬. ભગવાનના માહાત્મ્યનાં	૪૪
	૭. આત્મજ્ઞાન	૫૧
	૮. સર્વદેશી સમજણ	૫૫
	૯. પક્ષ	૬૯
	૧૦. ઉપાસના	૭૦
	૧૧. વિષય ખંડન	૭૫
	૧૨. વાસના ટાળવાનાં	૭૭
	૧૩. માન તથા ઈર્ષ્યા	૮૦
	૧૪. વધવા - ઘટવાનાં	૮૨
	૧૫. સાંખ્યયોગ	૮૫
	૧૬. વૈરાગ્ય	૮૭
	૧૭. વેદાંતી	૮૯
	૧૮. સંબંધીમાંથી હેત ટાળવું	૯૧

૧૯. પ્રતિલોભ વૃત્તિ	૯૨
૨૦. નિયમ તથા આજ્ઞા	૯૪
૨૧. વર્તમાનની દૃઢતા - આજ્ઞા	૯૬

III જીવનચરિત્રો

૧. સ. ગુ. શ્રી ગોપાળાનંદ સ્વામી	૧૦૧
૨. સ. ગુ. શ્રી મુક્તાનંદ સ્વામી	૧૧૧
૩. સ. ગુ. શ્રી નિત્યાનંદ સ્વામી	૧૨૦
૪. સ. ગુ. શ્રી બ્રહ્માનંદ સ્વામી	૧૨૯
૫. સ. ગુ. શ્રી શુકાનંદ સ્વામી	૧૩૮
૬. સ. ગુ. શ્રી ઈશ્વરચરણદાસજી સ્વામી	૧૪૬

**વચનામૃત
માર્ગદર્શિકા-૩**

શ્રી સ્વામિનારાયણ ભગવાનનાં વચનામૃત
ઉપરની અ. મુ. અબજબાપાશ્રી કૃત
'રહસ્યાર્થ પ્રદીપિકા ટીકા'ની

વિશિષ્ટતાઓ

‘મદ્‍રૂપમિતિ મદ્‍ધાણી માત્‍વેયં પરમાદરાત્‍’!

- શિક્ષાપત્રી શ્લો. ૨૦૯

‘આ જે અમારી વાણી તે અમારું સ્વરૂપ છે એ રીતે પરમ આદર થકી માનવી.’

આ રીતે શ્રીજીમહારાજે પોતાની વાણીને પોતાનું સ્વરૂપ કહ્યું છે. ‘વચનામૃત’ એ સર્વોપરી શ્રી સ્વામિનારાયણ ભગવાનની શ્રીમુખ-પરાવણી છે. તેમનું વાડુ.ગમય સ્વરૂપ છે. જીવોના કલ્યાણ માટે વ્યાસજી વગેરે મુનિઓએ વેદ, ઉપનિષદ્, પુરાણ, શ્રીમદ્ ભાગવત, ભગવદ્‍ગીતા આદિ અનેક સત્‍શાસ્ત્રોની રચના કરી છે, પરંતુ જીવોના આત્‍યંતિક કલ્યાણ માટે ભગવાન સ્વામિનારાયણના ‘વચનામૃત’ જેવું બીજું કોઈ શાસ્ત્ર નથી. ‘વચનામૃત’ એ સર્વાંગ-સંપૂર્ણ, પરાવિઘ્‍ઠારૂપ પરમ કલ્યાણકારી અધ્યાત્‍મ શાસ્ત્ર છે.

વેદ - ઉપનિષદ - પુરાણ - શ્રીમદ્ ભાગવત - રામાયણ આદિ સનાતન સદ્‍શાસ્ત્રોમાંથી કોઈ એક એવું સદ્‍શાસ્ત્ર નથી કે જેમાં જીવના પરમ કલ્યાણની રીતિ જેવી શ્રીહરિજીના વચનામૃતમાં કહી છે તે બધી આવી જતી

હોય; પરંતુ શ્રીહરિજીના વચનામૃતમાં તો બીજાં કોઈ પણ સદ્શાસ્ત્રમાં બતાવેલી મોક્ષરીતિ સમ્યક રીતે વણાઈ જ ગયેલી છે. આમ, વચનામૃત ગ્રંથ સર્વોપરી છે. જેમ હાથીનાં પગલાંમાં અન્ય સૌ જીવપ્રાણીમાત્રનાં પગલાં સમાઈ જાય, તેમ વચનામૃત ગ્રંથમાં જ સર્વે જીવના હિતને કરનારી સર્વે વાતો આવી જાય છે.

વચનામૃતમાં સર્વે શાસ્ત્રોનો સાર સમ્યક રીતે વણાયેલો છે જ, તદ્દુપરાંત જીવના આત્યંતિક કલ્યાણની રીત વિશેષપણે પ્રકાશિત થયેલી છે. જેમ નાના-મોટા ઝરણાઓ નદીઓમાં ને નદીઓ સમુદ્રમાં વિલિન થઈ જાય છે, તેમ વચનામૃતરૂપી મહાસાગરમાં વિવિધ મતમતાંતરોરૂપી ઝરણાઓ તથા નદીઓ વિલિન થઈ જાય છે. તેવું વચનામૃતના તટસ્થ અભ્યાસુને જણાયા વગર રહેતું નથી.

શ્રીહરિ પોતે કહે છે -

‘આ વાર્તા જે અમે કરી છે તે કેવી છે, તો વેદશાસ્ત્ર, પુરાણ આદિક જે જે કલ્યાણને અર્થે પૃથ્વીને વિશે શબ્દ માત્ર છે, તે સર્વેનું અમે શ્રવણ કરીને તેનું સાર કાઢીને આ વાર્તા કરી છે. તે પરમ રહસ્ય છે તે સારનું પણ સાર છે.’

- વચ. ગ. મ. પ્ર. ૨૮

શ્રીજીમહારાજના દિવ્ય સ્વરૂપના સાક્ષાત્કારની દિવ્ય સ્થિતિને અખંડ અનુભવતા ને શ્રી સ્વામિનારાયણ ડિવાઇન મિશનના આઘ સંસ્થાપક અ. મુ. પ. પૂ. શ્રી નારાયણભાઈ તો વચનામૃતને ‘સર્વોપરી અધ્યાત્મશાસ્ત્ર, કહે છે. કારણ કે વેદ તો વૈરાજ નારાયણમાંથી ઉત્પન્ન થયેલા છે ને મૂળપુરુષ સુધીનો જ મહિમા કહે છે, જ્યારે ‘વચનામૃત’

તો સ્વયં પૂર્ણ પુરુષોત્તમ શ્રી સ્વામિનારાયણ ભગવાનમાંથી ઉદ્ભવેલી પ્રણવરૂપ પરાવાણી છે. વચનામૃત દ્વારા મુમુક્ષુ સર્વોપરી પરબ્રહ્મ પૂર્ણ પુરુષોત્તમનારાયણનું યથાર્થ માહાત્મ્ય, જ્ઞાન, ધ્યાન, ઉપાસના સમજી આત્મા-પરમાત્માનો સાક્ષાત્કાર કરવા પાત્ર બને છે ને શ્રીહરિના અનાદિમુક્તનો જોગ-સમાગમ-સેવા દ્વારા કૃપા મેળવી પ્રભુના સ્વરૂપનો સાક્ષાત્કાર કરી તે દિવ્ય સ્વરૂપનું અદ્વિતીય સુખ અનુભવે છે.

વચનામૃત એ તત્ત્વજ્ઞાનની ગહનવાણીને સરળમાં સરળ ભાષામાં કેવી રીતે મૂકી શકાય તેનું ઉત્કૃષ્ટ ઉદાહરણ છે. ઘણા લોકો એવી પાયા વગરની દલીલ કરતા જણાય છે કે શ્રીજીમહારાજના વચનામૃત તો સરળ ભાષામાં છે ને સમજી શકાય તેવા છે, તો પછી તેની ઉપર કોઈ ટીકા-વિવેચન કે સ્પષ્ટતા કરવાની આવશ્યકતા જ ક્યાં છે? આ પ્રકારની દલીલ બિલકુલ અસ્થાને છે. કેમ જે શ્રીજીમહારાજ પોતે જ જણાવે છે -

‘આવી ભગવતસ્વરૂપ સંબંધી જે વાર્તા તે તો શાસ્ત્રમાંથી પણ પોતાની મેળે સમજાય નહિ, અને સદ્ગ્રંથોમાં આવી વાર્તા તો હોય પણ જ્યારે સત્પુરુષ પ્રગટ થાય છે, ત્યારે તેમના મુખ થકી જ આ વાત સમજવામાં આવે છે, પણ પોતાના બુદ્ધિબળે કરીને સદ્ગ્રંથોમાંથી પણ સમજાતી નથી.’

- વચ. ગ. મ. પ્ર. ૧૩

શ્રીહરિના આ વચનોથી જ પુરવાર થાય છે કે અધ્યાત્મજ્ઞાનના ગહન રહસ્યો સત્પુરુષ અર્થાત્ પ્રભુના સ્વરૂપના અખંડ સાક્ષાત્કારવાળા ને એ સ્વરૂપમાં અખંડ

જોડાઈને મૂર્તિના દિવ્ય સુખભોક્તા એવા સ્વતંત્ર સિદ્ધ અનાદિમુક્ત દ્વારા જ સમજી શકાય છે.

શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતા ઉપર અનેક મહાન વિવેચકોએ, ચિંતકોએ તથા તત્ત્વવેતા વિદ્વાનોએ ભાષ્યો તથા વિવેચનો કર્યા છે, જેના અભ્યાસથી ભગવદ્ગીતા વધુ સ્પષ્ટપણે સમજી શકાય છે. જ્ઞાનમાર્ગમાં કોઈ બાધ કે સંકુચિતતા હોતાં જ નથી. જો ક્યાંય તેવું જણાય તો તે અજ્ઞાનની જ ઉપજ સમજવી.

સ. ગુ. શ્રી ગુણાતીતાનંદ સ્વામી અને સ. ગુ. શ્રી શુકાનંદ સ્વામી જેવા જે વચનામૃતના આચાર્ય કહેવાય છે, તેઓ પણ ઘણી વખત ભરી સભામાં કહેતા કે ‘અમે શ્રીજી પાસેથી વચનામૃતો સાંભળ્યાં ને લખ્યાં, પણ અમને પૂરાં સમજાયાં નહોતાં તે શ્રી ગોપાળાનંદ સ્વામીના સમાગમથી બરોબર સમજાયાં ને હવે તો તેનો નવો ને નવો સ્વાદ આવે છે ને સુખ-શાંતિ વર્તે છે.’

વચનામૃતનો સૂક્ષ્મ રીતે અભ્યાસ કરતાં જણાય છે કે તે શ્રીહરિ તથા સંત-હરિભક્તો વચ્ચેના પ્રશ્નોત્તરીરૂપ અદ્ભૂત સંવાદ છે, જ્ઞાનગોષ્ઠી છે. શ્રીજીમહારાજ સભામાં શ્રોતાઓની કક્ષા-પાત્રતા જોઈને વાતો કરતા તેથી કેટલીક વાતો બીજરૂપે તો કેટલીક પરોક્ષભાવમાં કહી છે, વચનામૃતમાં શ્રીહરિ ક્યારેક પોતાને ભક્તરૂપે, ક્યારેક સંતરૂપે, ક્યારેક મુક્તરૂપે, ક્યારેક અવતારરૂપે તો ક્યારેક અવતારના અવતારી પૂર્ણ પુરુષોત્તમનારાયણરૂપે વર્ણવે છે. આથી મુમુક્ષુને શ્રીહરિના સ્વરૂપનિર્ણય અંગે દ્વિધા ઉત્પન્ન થાય છે. એટલે વચનામૃતના વિવિધ વિષય મુદ્દાઓ ને

વચનામૃતની વિશિષ્ટતા

ગહન રહસ્યના સ્પષ્ટ ખુલાસા આપતી 'ટીકા' પ્રદીપિકા માર્ગદર્શિકા અત્યંત આવશ્યક છે.

શ્રી સ્વામિનારાયણ ભગવાનના પટ્ટશિષ્યો સ. ગુ. ગોપાળાનંદ સ્વામી, સ. ગુ. નિત્યાનંદ સ્વામી, સ. ગુ. ગુણાતીતાનંદ સ્વામી, સ. ગુ. શુકાનંદ સ્વામી વગેરે અનાદિમુક્તો શ્રીજીમહારાજનાં વચનામૃતોનું સુંદર નિરૂપણ કરી સૌ હરિભક્તોને સમજાવતા, જેમાંથી થોડું ઘણું હરિભક્તોએ પોતાની સ્મૃતિ માટે લખી લીધેલું તે ક્યાંક ક્યાંક મળી આવે છે, પરંતુ બધાં જ વચનામૃતોને આવરી લેતાં નિરૂપણ નોંધ કે ટીકા જોવા મળતાં નથી. વચનામૃતના ઘણા અભ્યાસીઓએ વચનામૃતોની મુખ્ય મુખ્ય બાબતો-મુદ્દાઓ પરથી તે તે વચનામૃતોને જુદાં જુદાં તારવ્યાં છે; દા. ત. સ્વધર્મનાં, વૈરાગ્યનાં, સ્વરૂપનિષ્ઠાનાં, ભકિતનાં, સર્વદેશી સમજણનાં, ઉપાસનાનાં, સંત સમાગમનાં વગેરે. વળી, વચનામૃતોમાં કેટલાં કૃપાવાક્યો છે, કેટલાક પ્રશ્નો છે, કોના કોના કેટલા પ્રશ્નો છે, એવી તારવણી કરી છે. લુણાવાડાના પ. ભ. દવે કાશીરામભાઈ શ્રીજીમહારાજના અનન્ય ઉપાસક હતા ને વચનામૃતના ખૂબ અભ્યાસી હતા. પોતે વ્યવસાયે પ્રોફેસર હતા ને અમદાવાદમાં રહેતા. કવિસમ્રાટ નાનાલાલ એમને પોતાના ગુરુ માનતા. તેમણે વિગતથી નોંધ કરી વચનામૃતોની તારવણી કરી છે જે 'કાશીરામભાઈવાળાં વચનામૃત' તરીકે જાણીતાં થયાં છે. તેમાં બધાં વચનામૃતો આવરી લેવામાં આવ્યાં છે ને દરેક વચનામૃતનો ભાવાર્થ કાઢ્યો છે. આવી અન્ય ટીકાઓ પણ પ્રસિદ્ધ થઈ છે.

આ બધી ટીકાઓ કે નિરૂપણોમાં શ્રીજીમહારાજનાં જુદાંજુદાં વચનો વચ્ચેનો સમન્વય કે પૂર્વાપર સંદર્ભ સમજાવેલો નથી. જેને વચનામૃતોની સાચી સમજણ જોઈએ છે તેને આ સમન્વય બહુ જરૂરી છે. દા. ત. ગઢડા પ્ર. પ્ર. ૧૮મા વચનામૃતમાં શ્રીજીમહારાજે કહ્યું છે કે ‘અમારા હૃદયમાં તો નરનારાયણ પ્રગટ વિરાજે છે, અને હું તો અનાદિમુક્ત જ છું, પણ કોઈને ઉપદેશે કરીને મુક્ત નથી થયો.’ જેમાંથી સહજપણે એમ સમજાય કે શ્રીજીમહારાજ મુક્ત છે; જ્યારે ગઢડા મધ્ય પ્ર.ના તેરમામાં, અમદાવાદ પ્ર.ના સાતમામાં, જેતલપુર પ્ર.ના ચોથામાં, પાંચમામાં વગેરે જગ્યાએ પોતાને ભગવાન કહ્યા છે. ગઢડા પ્ર. પ્ર.ના ૧૮મામાં પોતાને અનાદિમુક્ત કહ્યા છે, ગઢડા પ્ર. પ્ર.ના ૩૨મામાં નારદ-સનકાદિકને અનાદિમુક્ત કહ્યા છે. આવા અનેક દાખલા નોંધી શકાય. આમાં કેવી રીતે સમન્વય કરવો?

આવા સમન્વય સાથે શ્રીજીમહારાજનાં વચનામૃતોને સમજાવે તેવી ટીકા કચ્છમાં ભૂજ પાસે બળદિયા (વૃષપુર) ગામમાં પ્રગટ થઈ ગયેલા અનાદિ મહામુક્તરાજ શ્રી અબજીભાઈએ કરેલી છે, જે ટીકા ‘રહસ્યાર્થ પ્રદીપિકા ટીકા’ નામે પ્રસિદ્ધ થઈ છે. મુક્તરાજ શ્રી અબજીભાઈમાં સહજ રીતે સૌને વિરાટ વત્સલતાનાં દર્શન થતાં. તેમના સાંનિધ્યમાં હર કોઈને દિવ્ય હૂંફાળું વાતાવરણ અનુભવાતું. આવા દયાળુ વાત્સલ્યમૂર્તિ અબજીભાઈને પાછલી વયે લોકો ‘બાપાશ્રી’ એવા સન્માનીય નામથી બોલાવતાં. એમનાં માતૃશ્રીને શ્રીજીમહારાજે દર્શન દઈને વચન આપેલું કે

વચનામૃતની વિશિષ્ટતા

અમારા અનાદિમુક્ત તમારે ત્યાં પુત્ર તરીકે અવતરશે. બાળપણથી જ બાપાશ્રીને સમાધિ થતી. ‘સમાધિવાળા અબજીભાઈ’ તરીકે ધ. ધુ. આદિ આચાર્યશ્રી અયોધ્યાપ્રસાદજી મહારાજ પણ તેમને ઓળખતા. અનેક જીવોને બાપાશ્રીએ શ્રીજીમહારાજમાં જોડી સુખિયા કરેલા. અબજીબાપાશ્રી સદાકાળ શ્રીજીમહારાજની મૂર્તિ સાથે નિર્વિકલ્પ સ્થિતિથી જોડાઈ રહેતા. શ્રીહરિજીની મૂર્તિ અને મૂર્તિના અલૌકિક સુખની જ સદાય વાતો કરતા. અનેક સંતહરિભક્તોને શ્રીજીની દિવ્ય મૂર્તિનો સાક્ષાત્કાર કરાવેલો. એક સ્થળે રહ્યા થકા બીજે સ્થળે દેખાવું, શ્રીજીની સાથે દર્શન દઈ હરિભક્તોને ધામમાં તેડી જવા, કોઈ હરિભક્તને આવરદા વિના રાખવા વગેરે અનેક ચમત્કારો બતાવતા. આવા, શ્રીહરિજીમાં સદાય જોડાયેલા અનાદિમુક્ત અબજીબાપાશ્રીએ વચનામૃત ઉપર ટીકા કરી છે તે વચનામૃતના દરેક અભ્યાસીએ કોઈ પણ જાતના પૂર્વગ્રહ વગર અવશ્ય વાંચવી જોઈએ.

બંગાળના સુપ્રસિદ્ધ સંત શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસની વાતનો ઉલ્લેખ અહીં અસ્થાને નહિ ગણાય. શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસને પરમાત્માના સાક્ષાત્કારની સ્થિતિ હતી, પણ આ લોકની દૃષ્ટિએ ખાસ કાંઈ ભણ્યા ન હતા. તેમના સમકાલીન, બંગાળના ઇતિહાસમાં પ્રસિદ્ધ બ્રાહ્મોસમાજના વડા શ્રી કેશવચંદ્ર સેન તથા અન્ય વિદ્વાનો શાસ્ત્રોના ખૂબ અભ્યાસી હતા, છતાં તેમને જ્યારે જ્યારે શાસ્ત્રોના અર્થ જાણવાની મૂંઝવણ થતી ત્યારે તેઓ શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસ પાસે તે જાણવા માટે જતા, અને શ્રી રામકૃષ્ણના ઉત્તરોથી

તેઓને ખૂબ સંતોષ થતો ને સમજણ પડતી; ત્યારે શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસને કોઈકે પૂછ્યું કે આ તો બધા પંડિતો-વિદ્વાનો છે તેમને તમારા જેવા નહિવત્ ભણેલા કેવી રીતે ભણાવે છે? શ્રી રામકૃષ્ણે આપેલો ઉત્તર બધાંએ સમજવા જેવો છે. તેમણે કહ્યું કે માનો કે શાસ્ત્રમાં આંબાના વૃક્ષનું વિવરણ કરી રાખેલું હોય, તે વાંચતાં-વાંચતાં કોઈને શંકા થાય ત્યારે તેમણે તે શંકાના નિવારણ અર્થે એવા માણસ પાસે જવું પડે કે જેણે પોતે આંબાનું વૃક્ષ બરાબર જોયેલું હોય યા જે પોતે આંબો જોઈ રહ્યો હોય તેવો માણસ શંકાનું તરત સમાધાન કરી શકે. આ વાતના ઉલ્લેખનો હેતુ એ છે કે પૂર્ણ પુરુષોત્તમનારાયણ, સર્વ અવતારના અવતારી, જેનો કોઈ પાર પામી શકતાં નથી, જેનો મહિમા સદાયે અપાર છે, તેવા શ્રી સ્વામિનારાયણ ભગવાનનાં વચનામૃતો ઉપર ટીકા કોણ કરી શકે? કોની એવી હેસિયત છે? તો એવાંની જ કે જેમણે જાતે તે જ્ઞાન અનુભવ્યું હોય. શ્રીહરિએ કહેલા અસાધારણ જ્ઞાનમાં જેમની સદાયને માટે સ્થિતિ થઈ છે એવા અનાદિમુક્તો જ શ્રીજીમહારાજનાં વચનામૃતો ઉપર પ્રમાણભૂત રીતે કહી શકે, કારણ કે તેઓ તો અનુભવી હોઈ જેમ છે તેમ કહી શકે છે. શ્રી સ્વામિનારાયણ ભગવાનનાં વચનામૃતોનું રહસ્ય કહેવું તે કાંઈ કેવળ બુદ્ધિબળ કે કલ્પનાનું કે બુદ્ધિની સંકલનશક્તિનું કામ નથી. એ તો શ્રીજીમહારાજમાં જેમની સ્થિતિ થઈ હોય, જે શ્રીજીમહારાજનું સુખ ભોગવતા હોય તેવા અનાદિસિદ્ધ મુક્તોનું જ એ કામ છે. અબજબાપાશ્રી એવા અનાદિ સિદ્ધમુક્ત હતા, તે તો સમગ્ર સંપ્રદાયમાં પ્રસિદ્ધ વાત

વચનામૃતની વિશિષ્ટતા

છે. એવા અનાદિમુક્ત અબજીબાપાશ્રીએ શ્રીજીમહારાજનાં વચનામૃત ઉપર કરેલી ‘રહસ્યાર્થ ટીકા’ સર્વે મુમુક્ષુને વચનામૃતોનો તલસ્પર્શી અભ્યાસ કરવામાં ખૂબ મદદરૂપ થાય છે.

અનાદિમુક્ત સ. ગુ. ગોપાળાનંદ સ્વામીથી જ્ઞાન ને સાક્ષાત્કારની સ્થિતિ પામેલ સ. ગુ. નિર્ગુણદાસજી સ્વામી (જેમની વાતોનું પુસ્તક પ્રસિદ્ધ છે)ના શિષ્ય સ. ગુ. ઈશ્વરચરણદાસજી સ્વામીએ આ વચનામૃત રહસ્યાર્થમાંના પ્રશ્નો પૂછીને નોંધ્યા છે. સ. ગુ. ઈશ્વરચરણદાસજી સ્વામીને અબજીબાપાશ્રીએ સાક્ષાત્કારની સ્થિતિ કરાવેલી એવા સ. ગુ. ઈશ્વરચરણદાસજી સ્વામીએ પૂછેલા પ્રશ્નો જો કોઈ અભ્યાસી એક ચિત્તે બરાબર સમજે તો એને જરૂર જણાય કે પ્રશ્ન પૂછનારા સ્વામીશ્રીનો પણ વચનામૃતનો અભ્યાસ અસાધારણ છે. આમ દરેકેદરેક વચનામૃત ઉપરના નાના-મોટા, પૂર્વાપર સંબંધના પ્રશ્નો ચૂંટી ચૂંટીને કાઢ્યા છે. અબજીબાપાશ્રીએ પોતે એ પ્રશ્નો સાંભળીને ઉત્તર કર્યા છે. ઘણી વેળાએ તેઓ ઉત્તર કરતાં કરતાં ઉપશમ-અવસ્થામાં જતા રહેતા અને બધા સંત-હરિભક્તો એમ ને એમ બેસી રહેતા. થોડે સમયે અબજીબાપાશ્રી ફરી વાતો કરવા માંડતા ને પ્રશ્નના યથાર્થ ઉત્તર કરતા, જે અક્ષરશઃ નોંધી લેવાતા. આમ, દરેક વચનામૃત ઉપર પ્રશ્ન પૂછીને ઉત્તરો લખી લેવાનું કામ જ લગભગ પંદર વર્ષના લાંબા ગાળા સુધી ચાલેલું. પાંચ વર્ષ સુધી તેનું સંકલન-છપાઈ થતાં વીસ વર્ષના અપાર પરિશ્રમના પરિપાકરૂપે આ ‘રહસ્યાર્થ પ્રદીપિકા ટીકા’ તૈયાર થઈ છે.

શ્રી સ્વામિનારાયણ ભગવાનનાં આવાં અદ્ભુત વચનામૃતો ઉપરની અબજબાપાશ્રીની કરેલી રહસ્યાર્થ ટીકાની કેટલીક વિશિષ્ટતાઓ તો ખાસ ઉલ્લેખનીય છે :

૧. દરેક મૂળ વચનામૃતોને યોગ્ય પરિચ્છેદોમાં મૂકવામાં આવેલાં છે. શ્રીજીમહારાજે પૂછેલા કે શ્રીજીમહારાજને પુછાયેલા પ્રશ્નો, શ્રીજીમહારાજના કૃપાવાક્ય વગેરેને નંબર આપવામાં આવેલા છે. કોઈ એક પ્રશ્ન કે કૃપાવાક્યોમાં ઘણી વાર બેત્રણ જુદી જુદી બાબતો ચર્ચેલી હોય તો તે પણ નંબરવાર છુટ્ટી પાડવામાં આવી છે.

૨. દરેક વચનામૃત પછીથી તે વચનામૃતનો સાર ટૂંકમાં આપેલો છે. તેમાં પણ આપણે તે વચનામૃત કેવી રીતે સમજવાનું છે તે સ્પષ્ટ શબ્દોમાં કહેલું છે. શ્રીજીમહારાજની મૂળ શૈલી પ્રમાણે જ દરેક વચનામૃતનો સાર તે વચનામૃતની રહસ્યાર્થ ટીકાની શરૂઆતમાં આપેલો છે.

૩. દરેક વચનામૃતને અંતે તે વચનામૃતના તત્ત્વજ્ઞાન વર્ણવતા અઘરા શબ્દો અંગેના તથા બીજાં વચનામૃતો સાથેના પૂર્વાપર સંબંધથી થતા પ્રશ્નો અને તેના સ્પષ્ટ શૈલીમાં ઉત્તરો રહસ્યાર્થ ટીકામાં આપેલા છે.

૪. ખાસ ઉલ્લેખનીય વાત એ છે કે આ રહસ્યાર્થ ટીકામાં વચનામૃતોના જ સંદર્ભ (reference) લેવામાં આવ્યા છે. સર્વાવતારી શ્રીહરિજીનો જેમને સંબંધ નથી તેવાં પરોક્ષ શાસ્ત્રોથી શ્રીજીમહારાજનો પૂરેપૂરો મહિમા કહી શકાય જ નહિ. શ્રીજીમહારાજનું જ્ઞાન સમજવામાં પરોક્ષ શાસ્ત્રની સાખ્ય શોધવી તે શ્રીજીમહારાજનું માહાત્મ્ય સમજવામાં ખોટ છે, તેથી શ્રીજીમહારાજના વચનામૃતને સમજવા માટે

અન્ય વચનામૃતોની જ સાખ્ય લેવાય, બીજાં કોઈનીય નહિ. વચનામૃતોનું સંસ્કૃત ભાષાંતર ‘શ્રીહરિવાક્યસુધાસિંધુ’ નામે થયું છે, તેમાં મૂળ વચનામૃતના અમુક શબ્દો વધારે સ્પષ્ટ કરેલા જોવા મળે છે, પણ તે ય વચનામૃતો જ હોવાથી વચનામૃતો સમજવામાં તેની સાખ્ય ચાલે. તે મુજબ કેવળ વચનામૃતોની સાખ્યને આધારે જ રહસ્યાર્થ ટીકા કરવામાં આવી છે.

૫. વચનામૃતમાં શ્રીહરિજીએ સાંભળનારાંઓની પાત્રતા મુજબ ક્યારેક પોતાને ભક્ત તરીકે, ક્યારેક અવતાર તરીકે, તો ક્યારેક સર્વોપરી અવતારી તરીકે, એમ જુદીજુદી રીતે વર્ણવ્યા છે, આમાં કેવી રીતે સમજવાનું છે તે રહસ્યાર્થ ટીકામાં સ્પષ્ટ કરેલું છે.

૬. શ્રીકૃષ્ણ, ગોલોક, પુરુષોત્તમ, અક્ષર, ગુણાતીત વગેરે શબ્દો પૂર્વાપર સંબંધ વિના ઘણાંને ગૂંચવે છે. તે બધાને ક્યારે કયો અર્થ કયા સંદર્ભમાં સમજવો તેની યોગ્ય સમજણ રહસ્યાર્થ ટીકામાં સ્પષ્ટ કરેલી છે.

૭. રહસ્યાર્થ ટીકા દ્વારા દરેકેદરેક જગ્યાએ શ્રીજીમહારાજનું જેવું છે તેવું માહાત્મ્ય સ્પષ્ટ રીતે કહેલું છે. શ્રી સ્વામિનારાયણ ભગવાન સર્વે અવતારો અને સર્વે મુક્તોથી પૃથક્, સર્વે અવતારો તથા સર્વે મુક્તોના સ્વામી, સર્વેને સુખ-સામર્થ્યના આપનારા, જેમના સુખનો ક્યારેય પાર નથી પામી શકાતો તેવા સુખમય મૂર્તિ, અનાદિશ્રીકૃષ્ણ નામક છે.

૮. શ્રી સ્વામિનારાયણ ભગવાન સર્વોપરી છે, તેમનાં સુખ-ઐશ્વર્ય પણ સર્વોપરી છે. તેવા અનવધિકાતિશય સુખને શ્રીહરિજીના મુક્તો કાં તો સન્મુખપણે રહીને ભોગવે

છે (જેમને સ. ગુ. ગોપાળાનંદ સ્વામી ‘વિદેહી મુક્તો’ને અબજબાપાશ્રી ‘પરમ એકાંતિક મુક્તો’ શબ્દથી વર્ણવે છે), યા તો અતિશય સ્નેહે કરીને શ્રીહરિની મૂર્તિમાં લીન થઈને ભોગવે છે (જેમને સ. ગુ. ગોપાળાનંદ સ્વામી ‘કૈવલ્ય મુક્તો’ શબ્દથી, અબજબાપાશ્રી ‘અનાદિમુક્તો’ શબ્દથી ઓળખે છે). શ્રીહરિની મૂર્તિમાં લીન થઈને સુખ ભોગવવું એ અદ્ભુત અનુપમેય સુખ ભોગવવાની ઉત્તમોત્તમ સ્થિતિ છે. પરમ એકાંતિક મુક્તોને પણ શ્રીહરિજીનું પરમ સુખ છે, છતાં મુક્તોને સુખ ભોગવવાની ઉત્તમોત્તમ સ્થિતિ તો શ્રીહરિજીની મૂર્તિમાં લીન રહીને સુખ ભોગવવાની જ છે. (સ. ગુ. ગોપાળાનંદ સ્વામીની વાતો, સં. ૨૦૩૧, પાન ૫૬). જ્યારે શ્રીહરિજીની જીવાત્મા ઉપર પરમ કૃપા થાય છે ત્યારે જીવાત્મા નિરાકાર મટીને દિવ્ય સાકાર સ્વરૂપે થાય છે. તે દિવ્ય સાકાર સ્વરૂપ શ્રીહરિજીના જેવું જ છે. અક્ષરધામમાં રહેલા સર્વે મુક્તો શ્રીહરિજીના જેવા સ્વરૂપના જ છે. શ્રીહરિજીના દિવ્ય ચૈતન્ય સ્વરૂપમાં લીન થઈને રહેલા દિવ્ય ચૈતન્ય મુક્તો જળમાં જળવત્ લીન થતા નથી, પણ તે મુક્તોનું વ્યક્તિત્વ-વ્યક્તિતા (Identity) અલગ રહે છે. શ્રીહરિજી સુખ આપે છે ને સૌ મુક્તો સુખ ભોગવે છે. શ્રીહરિજી સ્વામી છે, ઘણી છે, સ્વતંત્ર છે, મુક્તો શ્રીહરિજીના સેવક છે, દાસ છે, શ્રીહરિજી પાસે પરતંત્ર છે. આમ, આ દેહે કરીને પરમ સુખકારી સર્વોપરી શ્રીહરિજીના પરમ સુખને અનાદિમુક્તની સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરી ઉત્તમોત્તમ રીતે ભોગવતા થવું તે જ જીવનધ્યેય છે તે વાત રહસ્યાર્થ ટીકા દ્વારા તથા અબજબાપાશ્રીએ પોતાની વાતો (જે બે

ભાગમાં આશરે ૮૦૦ પાનામાં છપાઈ પ્રસિદ્ધ થઈ છે) દ્વારા સુસ્પષ્ટ રીતે વર્ણવેલી છે. અબજબાપાશ્રીની પોતાની એવી અનાદિમુક્તની અદ્ભુત સ્થિતિ હતી, ને અન્ય અનેક મોક્ષભાગી જીવાત્માઓને શ્રીહરિજીનું જ્ઞાન આપી એવી અનાદિમુક્તની અદ્ભુત સ્થિતિ કરાવી આપી હતી. આવી અનાદિમુક્તની સ્થિતિની સમજણ શ્રીજીમહારાજે વચનામૃતો-શિક્ષાપત્રીમાં કહેલી છે. સ. ગુ. ગોપાળાનંદ સ્વામી, સ. ગુ. બ્રહ્માનંદ સ્વામી, સ. ગુ. નિષ્કુળાનંદ સ્વામી વગેરે મહામુનિઓએ પણ તે વર્ણવેલી છે, પણ શ્રીહરિ-ઈચ્છાથી અબજબાપાશ્રીએ આ મૂર્તિમાં રહીને મૂર્તિનું સુખ ભોગવવાની ઉત્તમોત્તમ સ્થિતિની વાત ખૂબ ખુલાસાપૂર્વક વિગતવાર વર્ણવેલી છે. રહસ્યાર્થ ટીકામાં પણ તે અનાદિમુક્તની સ્થિતિની વાત સ્પષ્ટ રીતે દરેક જગાએ જણાવેલી છે.

૯. મૂળમાયાની અંદર માયાબદ્ધ રહેલી અને મૂળમાયાથી બહાર ચૈતન્યસ્વરૂપે રહેલી સર્વે ભૂમિકાઓની યથાયોગ્ય સમજણ આપેલી છે. માયાબદ્ધ જીવાત્માથી માંડીને છેક (સૃષ્ટિકર્તા) મૂળઅક્ષર સુધી કોઈને ય શ્રીહરિજીની વ્યતિરેક મૂર્તિનો સંબંધ નથી. બધાયમાં શ્રીહરિજી અન્વય સ્વરૂપે રહેલા છે તે વાત રહસ્યાર્થ ટીકામાં અબજબાપાશ્રીએ સ્પષ્ટ રીતે સમજાવેલી છે.

૧૦. શ્રીજીમહારાજના મુક્તોને જ શ્રીહરિજીની વ્યતિરેક મૂર્તિનો સંબંધ છે, અને મુક્તોને શ્રીહરિજી સાથે સ્વામી-સેવક સંબંધ છે. અન્ય અવતારો, અન્ય ભૂમિકાઓને સ્વામી-સેવક સંબંધ નથી, પણ કાર્ય-કારણ સંબંધ છે તે વાત

‘રહસ્યાર્થ ટીકા’માં અબજબાપાશ્રીએ સ્પષ્ટ સમજાવી છે.

૧૧. વચનામૃતમાં આવતા જુદાજુદા વિષયો તથા રહસ્યાર્થમાં વર્ણવાયેલા જુદા જુદા વિષયો ઉપર એક વિગતવાર અનુક્રમણિકા તૈયાર કરીને રહસ્યાર્થ ટીકાની સાથે આપેલી છે, જેનાથી એક શબ્દ કે વિચારને આધારે તેને વર્ણવતાં વચનામૃતો શોધવાની સુગમતા રહે છે.

૧૨. શ્રી સ્વામિનારાયણ ડિવાઇન મિશન દ્વારા પ્રકાશિત થયેલા આ ગ્રંથમાં અ. મુ. પ. પૂ. શ્રી નારાયણભાઈએ વચનામૃતના મુખ્ય વિષય મુદ્દાઓની પણ એક અનુક્રમણિકા તૈયાર કરીને મુકી છે, જેથી કયા વચનામૃતમાં કયા વિષય-મુદ્દાઓ છે તે સંક્ષિપ્તમાં જાણી શકાય.

આ રીતે અનાદિ મહામુક્તરાજ શ્રી અબજબાપાશ્રીએ વચનામૃત ગ્રંથ ઉપર ‘રહસ્યાર્થ પ્રદીપિકા ટીકા’ની રચના કરી શ્રીજી કથિત અગાધ આધ્યાત્મિક રહસ્યોનું સરળ ભાષામાં સ્પષ્ટીકરણ કરી મુમુક્ષુ ઉપર મહદ્ ઉપકાર કર્યો છે.

આ ગ્રંથની વિસ્તૃત વિશિષ્ટતા જિજ્ઞાસુ વાચકને સ્વતઃ ગ્રંથમાંથી મળી રહેશે. આત્મતત્ત્વ, પરમાત્મતત્ત્વ, વિવિધ ચૈતન્ય ભૂમિકાઓ, પરમાત્માનું સાકાર-નિરાકારપણું, સગુણ-નિર્ગુણપણું, ઉપાસનાભેદ વગેરે તત્ત્વજ્ઞાનના અનેક ગહન મુદ્દાઓ સરળતાથી સમજી પોતાની સર્વોત્કૃષ્ટ આધ્યાત્મિક પ્રગતિ સાધવા માટેનો અદ્વિતીય માર્ગદર્શક ગુરુસમ બની રહે તેવો આ ગ્રંથ છે.

અનાદિ મુક્તરાજ અબજબાપાશ્રીએ વિશુદ્ધભાવે, એકાગ્રચિત્તે, પ્રભુના સ્વરૂપના સ્મરણસહ, મોટા મુક્ત પાસે

પંચવર્તમાનના સૂક્ષ્મ અર્થ સમજી તે પ્રમાણે પવિત્રપણે વર્તીને આ ગ્રંથની પારાયણ કરનારને નીચે મુજબ અલૌકિક આશીર્વાદ આપ્યા છે.

“સ્વામી ઈશ્વરચરણદાસજીએ પૂછ્યું જે - આ વચનામૃત રહસ્યાર્થ પ્રદીપિકાનું પારાયણ કરે તો શું ફળ થાય? ત્યારે બાપાશ્રી કૃપા કરીને બોલ્યા જે, ધર્મ, અર્થ, કામ ને મોક્ષ એ ચારેય પુરુષાર્થની સિદ્ધિને પામે અને પારાયણ કરાવનાર પારાયણ કરાવીને તે પારાયણને અંતે નહાતા હોય તે પાણીમાં મહિમાએ સહિત નહાય અથવા પાણી માથે ચડાવે તેનાં પંચ મહાપાપ બળી જાય.

પછી વળી સ્વામીએ પૂછ્યું જે - કેટલાં પારાયણ વાંચવાથી આત્મામાં અખંડ મૂર્તિ દેખાય? ત્યારે બાપાશ્રી બોલ્યા જે, પાંચ પારાયણે અને આજ્ઞા યથાર્થ પાળીને દિવસ દિવસ પ્રત્યે પાઠ કરે તો તેનું આત્યંતિક કલ્યાણ થાય.”

- બાપાશ્રીની વાતો ભાગ-૧ વાર્તા-૨૨૫

આવો, આપણે સૌ આપણા જ્ઞાનના દ્વારને ખુલ્લા મૂકી બધી સંકુચિતતા, પૂર્વગ્રહો ને નબળાઈઓને દૂર કરી આવા અદ્ભૂત ગ્રંથની વાણીનું પાન કરી પરમકૃપાળુ અબજબાપાશ્રીએ આપેલા આર્શીવચનોનો અલૌકિક સ્પર્શ માણી આપણું જીવન સાર્થક કરીએ!

૧

સંત સમાગમ

ગઢડા પ્રથમ પ્રકરણમ્ (૮, ૨૯, ૩૦, ૪૪, ૫૪, ૫૮, ૫૯, ૬૭, ૬૮, ૭૦)

કુસંગનો ત્યાગ કરીને સાધુસંગ^૧ કરવાથી દેહને વિશે અહંબુદ્ધિ તથા દેહના સંબંધીને વિશે મમત્વબુદ્ધિ નિવૃત્તિ પામે છે ને ભગવાનને વિશે અસાધારણ પ્રીતિ થાય છે ને ભગવાનની મૂર્તિ વિના માયિક વૈભવમાં તથા મૂળ અક્ષરાદિકના ઐશ્વર્યમાં તથા ભગવાનના તેજરૂપ અક્ષરધામમાં ક્યાંય પ્રીતિ રહેતી નથી. (૮, (૧,૩))

સત્પુરુષ જે પ્રભુના ભક્ત ને પંચવર્તમાને યુક્ત એવા બ્રહ્મવેત્તા સાધુ તેમના સંગે સર્વે ક્રિયા રૂડી થાય ને પરમેશ્વરની ભક્તિનું બળ અતિશે વૃદ્ધિ પામે. (૨૯ (૧,૧))

નિષ્કપટપણે સત્સંગ કરવાથી ઘાટની નિવૃત્તિ થાય છે ને અખંડ પરમેશ્વરના સ્વરૂપનું ચિંતવન થાય છે, ને તે વિના તો બીજાં કોટી સાધને ઘાટની નિવૃત્તિ થતી નથી. (૩૦)

સત્પુરુષ જે શ્રીજીની મૂર્તિમાં નિમગ્ન એવા સિદ્ધમુક્તને પ્રસંગે કરીને જ પરમેશ્વરને વિશે દૃઢ પ્રીતિ થાય છે. (૪૪ (૨,૨))

દેહના સંબંધીના પ્રસંગ જેવો જ દૃઢ પ્રસંગ સંતનો થાય તો ભગવાનના માર્ગ થકી કોઈ દિવસ પાછો પડે નહિ અને ભગવાનના વચનમાં દૃઢતા એ જ સત્સંગ દૃઢ રાખવાનો

૧. સાધુ = શ્રીજીમહારાજની મૂર્તિમાં નિમગ્ન એવા સિદ્ધ મુક્ત

ઉપાય છે. (૫૪)

કુસંગે કરીને અંતરમાં પ્રવર્તેલા રજોગુણ-તમોગુણ સંતને સંગે ટળે છે ને સિદ્ધદશાવાળા જે મોટા સંત તેમને નિર્દોષ જાણવાથી સર્વે વિકારથી રહિત થઈને ભગવાનનો પાકો ભક્ત થાય છે ને એ મોટા સંતની આગળ નિષ્કપટપણે વર્તે ને કામાદિક શત્રુનો ત્યાગ કરે ને સંતનો ગુલામ થઈને રહે તો તે સંત રાજી થાય છે ને સંતના રાજીપાથી મલિન સંસ્કાર અને ભૂંડાં પ્રારબ્ધ ટળે છે. (૫૮)

સત્સંગ અને સત્શાસ્ત્રના શ્રવણ થકી ભગવાનને વિશે અસાધારણ પ્રીતિ હોય તે જણાઈ આવે છે અને અતિ ભૂંડાં દેશ, કાળ અને ક્રિયા તે સંત સમાગમથી સારા થઈ જાય છે. (૫૯)

આત્મા-પરમાત્માના સાક્ષાત્કારવાળા સત્પુરુષને વિશે દેવની બુદ્ધિ રાખે, તેમનાં વચન સત્ય માનીને તે પ્રમાણે વર્તે અને તેમના ગુણ ગ્રહણ કરે તેમાં સત્પુરુષ જેવા ગુણ આવે છે ને જે સત્પુરુષમાં અવગુણ પરઠે તેમાં સત્પુરુષના ગુણ કોઈ કાળે આવતા નથી. (૬૭)

જેને ભગવાનની પ્રતિમાને વિશે પ્રત્યક્ષભાવ ન હોય તથા તે પ્રતિમાની તથા સંતની મર્યાદા ન રાખે તેને ભગવાનનો નિશ્ચય નથી ને તેનું કલ્યાણ થતું નથી અને પાકો નાસ્તિક થાય છે. (૬૮)

કુસંગી તથા સંતના શબ્દરૂપી લશ્કર જીવની બુદ્ધિમાં રહ્યા છે તે બહારના સંતનો સંગ રાખે તો કુસંગીનું બળ ઘટી જાય છે ને વિષય ભોગવવાની ઇચ્છા થતી નથી. જે સંતનો સંગ રાખી સંકલ્પનો હટાવ્યો હટે નહિ તેનું ભગવાન પૂરું કરે

છે, ને જે નિસ્વાર્થપણે કેવળ કલ્યાણ અર્થે જ સત્સંગ કરે છે તેને ભગવાનનો અડગ નિશ્ચય થાય છે. (૭૦)

સારંગપુર પ્રકરણમ્ (૭, ૯ ને ૧૮)

ઇંદ્રિયોની ધારા એકાંતિક સંતના સમાગમથી બુઢી થાય છે. એવા સંત જ્યાં રહેતા હોય તે નૈમિષારણ્ય ક્ષેત્ર જાણવું અને ત્યાં કલ્યાણને ઈચ્છવું ને ત્યાં જ દૃઢ મન કરીને રહેવું. (૭)

સાચે ભાવે સત્સંગ કરે તે દોષ રહિત થઈને દેહ છતાં જ બ્રહ્મરૂપ થઈ જાય છે. (૯ (૩,૪))

સાચા સંતના યોગથી જ સ્વધર્માદિક કલ્યાણકારી ગુણ પ્રગટ થાય છે ને કામાદિક વિકાર બળી જાય છે. સંત સમાગમ કરતા કરતા પોતાને તપાસ્યા કરે તો અયોગ્ય સ્વભાવ નાશ પામે છે. મોટા પુરુષને વિશે દોષ પરઠે તે દોષ તેને વિશે આવે છે ને મોટા પુરુષના સ્વભાવને કલ્યાણકારી જાણીને પોતાના અપરાધને ક્ષમા કરાવે તો મલિનતા મટી જાય છે. (૧૮)

લોયા પ્રકરણમ્ (૭)

સંતને વચને પોતાની મતિ વારંવાર ફેરવવી પણ પોતાનું ધાર્યું કરવું નહિ. જે ધર્મમાં બરોબર વર્તતા હોય, જેમને ભગવાનનો નિશ્ચય હોય, વ્યવહારમાં આસક્ત ન હોય, જેમને દેહાભિમાન ન હોય, જે ભગવાનનું બળ રાખીને હિંમત સહિત વાત કરતા હોય, આપણા અયોગ્ય સ્વભાવને ટોક્યા કરે, જેમને આળસ ન હોય ને નિદ્રા ઓછી હોય, જે વાત કરવામાં અહંકારે કરીને પોતાની સરસાઈ ન દેખાડે અને પોતાના સંબંધી તથા પોતાની જાતિ તેની નિંદા કરતા હોય - તેવા સંતનો સમાગમ કરવો અને તેમની આગળ

માન ન રાખવું. (૬)

ગઢડા મધ્ય - પ્રકરણમ્ (૭, ૧૩, ૨૯, ૩૭, ૪૬, ૫૪, ૫૯, ૬૩)

જે વૈરાગ્યહીન હોય તે જો ભગવાનની આજ્ઞામાં વર્તનારા ને ભગવાનની મૂર્તિમાં નિમગ્ન એવા સંતની સેવા કરે ને ભગવાનની આજ્ઞામાં વર્તે તો તેના ઉપર ભગવાનની કૃપા થાય ને તત્કાળ વિકાર ટળી જાય. (૭)

ભગવત્સ્વરૂપ સંબંધી વાર્તા સદ્ગ્રંથોમાં હોય તો ખરી, પણ પોતાના બુદ્ધિબળે સમજાતી નથી. તે તો જ્યારે સત્પુરુષ પ્રગટ થાય, ત્યારે તેમના મુખ થકી જ સમજવામાં આવે છે. (૧૩)

જે સંતને ભગવાનને વિશે દૃઢ આસક્તિ હોય તેમને સેવાએ કરીને રાજી કરનારને પણ ભગવાનને વિશે દૃઢ આસક્તિ થાય છે. (૨૯)

ભગવાન કે તેમના સંત તિરસ્કાર કરે તો પણ ગુણ લે, ને દુઃખાય નહિ તો ન ટળે એવી પ્રકૃતિ હોય તે પણ ટળી જાય છે. (૩૭)

સત્પુરુષ હોય તેને કોઈક જીવને લૌકિક પદાર્થની હાણ્ય-વૃદ્ધિ થતી દેખીને હર્ષ-શોક ન થાય, પણ મોક્ષના માર્ગમાંથી પાછો પડે ત્યારે ખરખરો થાય. ભગવાનનો કે તેમના સંત એટલે સિદ્ધ મુક્તનો અભાવ આવે તે એકાંતિકના ધર્મમાંથી પડી જાય છે, માટે પંચ મહાપાપથી પણ ભગવાન ને સંતનો અવગુણ લેવો એ મોટું પાપ છે. (૪૬)

ભગવાનની મૂર્તિના સાક્ષાત્કારવાળા સત્પુરુષને વિશે આત્મબુદ્ધિ તથા પોતાપણાની બુદ્ધિ તથા દેવતાબુદ્ધિ થાય

છે. તેણે જ સર્વસાધન થકી અધિક કલ્યાણકારી સત્સંગને જાણ્યો છે. (૫૪)

ભગવાન અને તેમના સંત કલ્યાણકારી છે અને મૂળપુરુષ, મહાકાળ, બ્રહ્મકોટી ને મૂળ અક્ષરકોટી તે સર્વથી ભગવાનના સંત અધિક છે. જેને પૂર્વજન્મમાં ભગવાનની કે તેમના સંતની પ્રાપ્તિ થઈ હોય અને તેમની સેવા કરી હોય તેને આ જન્મમાં ભગવાન અને તેમના સંત વિશેથી હેત મટે જ નહિ ને ભગવાનના નિશ્ચયમાં પણ ડગમગાટ થાય નહિ. (૫૯)

જેને પોતાના જીવને બળવાન કરવો હોય તેને તો ભગવાન કે ભગવાનના સંતને મન-કર્મ-વચને શુદ્ધ ભાવે કરીને સેવવા. સંતની સેવાચાકરી કરવી તે બરોબર કોઈ પુણ્ય નથી, ને તેમનો દ્રોહ કરવો તે બરાબર કોઈ પાપ નથી. (૬૩)

વરતાલ પ્રકરણમ્ (૩, ૪, ૫, ૧૧, ૧૫, ૧૯)

વીજળીના અગ્નિ જેવા પરમએકાંતિક મુક્ત તથા વડવાનળ અગ્નિ જેવા અનાદિ મુક્તની સેવા જો પોતપોતાના ધર્મમાં રહીને મન-કર્મ-વચને કરે તો તે જીવના હૃદયમાં માહાત્મ્યે સહિત ભક્તિ આવે છે. (૩)

બત્રીશ લક્ષણે યુક્ત એવા ભગવાનના સંત તેમનો સંગ રાખે તો તેના સંગમાં કલ્યાણ અર્થે સાધન છે તે સર્વે આવી જાય છે. (૪)

જે ભગવાન અને ઉત્તમ લક્ષણવાળા ભગવાનના સંત, તેમની અતિ પ્રેમે કરીને સરખી સેવા કરે તેના ઉપર ભગવાન રાજી થઈને સો જન્મની કસર આ જન્મે જ ટાળે છે. (૫)

સત્પુરુષને વિશે પ્રીતિ એ જ આત્મદર્શનનું ને મુક્તનો મહિમા જાણ્યાનું ને ભગવાનનું દર્શન થવાનું સાધન છે. (૧૧ (૪,૫))

મોટા પુરુષનો કોપ થાય તો જીવ આસુરી થઈ જાય ને રાજીપો થાય તો જીવ દૈવી થઈ જાય છે, માટે જેને કલ્યાણ ઇચ્છવું તેણે ભગવાનના ભક્તનો દ્રોહ કરવો નહિ. (૧૫ (૧,૨))

ભગવાન અથવા તેમના સંત આ પૃથ્વી પર જરૂર વિચરતા હોય છે. તે જેને એમની ઓળખાણ થાય તે તેમનો ભક્ત થાય તે પછી તેને ભગવાનના સુખ વિના માયિક સુખ ન ઇચ્છવું ને માયિક સુખને નરક તુલ્ય જાણી ભગવાનના સંતને વિશે પ્રીતિ રાખવી. (૧૯)

ગઢડા છેલ્લું પ્રકરણમ્ (૨, ૧૪, ૨૨, ૨૪, ૨૬, ૨૯, ૩૫)

શ્રીજીમહારાજ ને તેમના અનાદિ તથા પરમ એકાંતિક મુક્તનો સંગ મળે એ જ સર્વ સાધનનું ફળ છે અને સત્પુરુષને યોગે કરીને સંસ્કાર થાય છે. આવા સત્પુરુષોનો સંગ તે મૂળઅક્ષરને પણ દુર્લભ છે. (૨)

બાળ તથા યૌવન અવસ્થાવાળાએ વયોવૃદ્ધ ને ધર્મ, જ્ઞાન, વૈરાગ્ય ને ભગવાનને વિશે દૃઢ પ્રીતિવાન હોય એવા સત્પુરુષનો સંગ કરવો. ને વગર વાંકે, ભગવાન કે સંત અપમાન કરે તો પણ અવગુણ ન લે તેનો ભગવાનને ને સંતને વિશ્વાસ આવે છે ને સંતની સેવા કરવી ને પોતાને મન ગમતી વસ્તુ પહેલા સંતને આપીને પછી પોતાના કામમાં વાપરે તેના અંતરમાં ભગવાનનું ને સંતનું માહાત્મ્ય અખંડ રહે છે. (૧૪)

જેણે ભગવાનના ભક્તનો દ્રોહ આદર્યો હોય ને પરિપક્વ

દ્રોહી ન થયો હોય તેની દ્રોહબુદ્ધિ મોટા પુરુષને સંગે કરીને ટળે છે. (૨૨)

શ્રીજીમહારાજના સંબંધે સહિત જે ધર્મ એટલે કે ભાગવત ધર્મ તેનું પોષણ શ્રીજીમહારાજના મુક્તને પ્રસંગે થાય છે ને મુક્તના ગુણ પ્રસંગ રાખનારમાં આવે છે તેથી તે શ્રુતિ - સ્મૃતિને જાણતો ન હોય તો પણ તેને સ્થૂળ દેહે નિયમમાં ફેર પડતો નથી ને મનમાં ખોટા ઘાટ થતા નથી એટલે કે ભાગવત ધર્મથી પડતો નથી. (૨૪)

ઈંદ્રિયો - અંતઃકરણને દાબીને ભગવાન સંબંધી ક્રિયા કરતા હોય ને પોતાને શુદ્ધ બ્રહ્મરૂપ માનીને ભગવાનની ઉપાસના કરતા હોય એવા એકાંતિક સંતની સેવા તે ભગવાનની સેવા તુલ્ય છે. (૨૬)

મંદ વૈરાગ્યવાળો ત્યાગી જો ધર્મ, જ્ઞાન, વૈરાગ્ય, ભક્તિ એ ચાર ગુણો કરીને સંપન્ન એવા જે મોટા સંત તેમની સાથે હેતે કરીને પોતાના જીવને બાંધે તો એનો ત્યાગ પાર પડે છે. (૨૮)

પોતાની પ્રકૃતિ ગમે તેવી કઠણ હોય તેને મૂકીને ભગવાન ને સંત કહે તેમ સરલપણે વર્તે તેને આપત્કાળમાં પણ ભગવાનનો આશ્રય ન ટળે. ને ભગવાન તથા સંત પ્રકૃતિ મરોડે ત્યારે તેમનો અવગુણ ન લેવો તથા સંતનો દ્રોહ ન કરવો કારણ કે, સંતનો દ્રોહ તે ભગવાનના દ્રોહ તુલ્ય છે ને સંતની સેવા તે ભગવાનની સેવા તુલ્ય છે. (૩૫)

૨ ભગવાનમાં વૃત્તિ રાખવાનાં

ગઢડા પ્રથમ પ્રકરણમ્ (૧,૩,૨૧, ૨૨, ૨૩, ૨૪, ૨૫, ૩૨, ૩૮, ૪૯)

ભગવાનના સ્વરૂપમાં અખંડ વૃત્તિ રાખવી તેથી કોઈ કઠણ સાધન નથી ને તેથી મોટી કોઈ પ્રાપ્તિ નથી, ને ભગવાનની મૂર્તિને વિશે જેના મનની અખંડ વૃત્તિ રહે છે તે જીવ, ઈશ્વર, માયા ને બ્રહ્મ તેમના સ્વરૂપ અને વૈકુંઠ, ગોલોક, બ્રહ્મમોહોલ એ આદિક ધામ તેને જોવાને ઇચ્છે તો દેખે છે. (૧-૧,૧)

ભગવાનની મૂર્તિ અંતરમાં અખંડ દેખાતી હોય, છતાં પણ ભગવાન તથા તેમની સાથે આવેલા સિદ્ધમુક્તોની લીલા સંભારી રાખવાથી કદાપિ મૂર્તિ ભૂલી જવાઈ હોય તો યાદ આવી જાય છે. (૩)

સર્વે ક્રિયામાં ભગવાનની મૂર્તિનું ચિંતવન કરવું. (૨૧-૧,૨)

કથા - કીર્તનાદિક સર્વે ક્રિયામાં ભગવાનની મૂર્તિને વિશે વૃત્તિ રાખે તો ભગવાનની મૂર્તિમાં વૃત્તિ સ્થિર થાય છે. (૨૨)

ત્રણ દેહથી પર જે પોતાનો જીવાત્મા તેને ચૈતન્યરૂપ જે શ્રીજીમહારાજનું તેજ તે રૂપ માનીને તેમાં શ્રીજીમહારાજની પ્રગટ મનુષ્યરૂપ મૂર્તિ અથવા પ્રતિમાને ધારે તો પોતાના સ્વરૂપને તથા તે સ્વરૂપને વિશે શ્રીજીમહારાજની મૂર્તિને અતિશે પ્રકાશમાન દેખે અને તેને ભગવાનના ચરિત્રને વિશે

સંશય થાય નહિ. આવી સ્થિતિ ભગવાનની મૂર્તિમાં એક વૃત્તિ પ્રેમે યુક્ત ને બીજી વૃત્તિ વિચારે યુક્ત અખંડ રાખવે કરીને થાય. (૨૩)

જ્ઞાને કરીને શ્રીજીમહારાજની મૂર્તિમાં અખંડ નિમગ્ન રહેવારૂપ સ્થિતિ થાય ત્યારે એકરસ ચૈતન્ય જે શ્રીજીમહારાજનું તેજ તે એ ચૈતન્ય વિશે શ્રીજીમહારાજની મૂર્તિ દેખાય છે. એવી સ્થિતિ શ્રીજીમહારાજની મૂર્તિમાં અખંડ વૃત્તિ રાખવાથી થાય છે. (૨૪ (૧,૧) (૧,૨))

જેને સર્વ ઠેકાણેથી વાસના તૂટીને એક ભગવાનના સ્વરૂપની વાસના થાય તેને ભગવાનને વિશે વૃત્તિ જોડાય છે ને તે વૃત્તિ ભગવાનના સ્વરૂપમાંથી કોઈની હટાવી પાછી હટતી નથી ને તેને અષ્ટાંગયોગ વગર સાધે સધાઈ રહ્યો છે. ને તે વિના એકલું સાધનનું બળ લે તેને કોઈ રીતે અંતરમાં સુખ રહેતું નથી અને તેનું અંતઃકાળે પણ સારું થતું નથી. (૨૫)

ભગવાનના ભક્તને તો કથા-કીર્તનાદિકના વિષયી થઈને ભગવાનની મૂર્તિરૂપી માળામાં એટલે કે મૂર્તિમાં નિમગ્ન રહેવું તથા ખીલે એટલે ભગવાનની મૂર્તિને સન્મુખ રહેવું, પણ બીજે રહેવું નહિ. ને અંતરમાં સત્વગુણ વર્તતો હોય ત્યારે ભગવાનની મૂર્તિ ધારવી, પણ રજોગુણ કે તમોગુણ વર્તતો હોય ત્યારે ધારવી નહિ. (૩૨)

જે ભગવાનની મૂર્તિમાં નિમગ્ન ન રહી શકતા હોય તેણે ભગવાનના લીલા-ચરિત્ર સંભારવા ને ભગવાનની મૂર્તિનું ચિંતવન કરી ભગવાનની મૂર્તિમાં વૃત્તિ રાખવી. પણ મનને નવરું રહેવા દેવું નહિ. ને ગૃહસ્થ ને ત્યાગી બંનેએ મને

કરીને નિર્વાસનિક રહીને ભગવાનનું ચિંતવન કરવું. (૩૮)

જેને ભગવાનની મૂર્તિમાં વૃત્તિ ન રહે તે એકાંતિક ભક્ત કહેવાય નહિ ને ભગવાનની મૂર્તિ સામું જોઈ રહેવું તે અંતર્દૃષ્ટિ જાણવી અને તે વિના બીજે વૃત્તિ રહે તે બાહ્યદૃષ્ટિ જાણવી. (૪૯)

કારિયાણી પ્રકરણમ્ (૭)

દેહના સંબંધીની મમતા ન રાખે અને ભગવાનને વિશે દૃઢ પ્રીતિ કરે અને ભગવાનના સંતનો સમાગમ રાખે તો ગૃહસ્થને પણ ત્યાગીની જેમ જ ભગવાનની મૂર્તિમાં અખંડ વૃત્તિ રહે છે. (૭ (૧,૧))

ગઢડા મધ્ય પ્રકરણમ્ (૩૬, ૩૮, ૩૯, ૪૮, ૪૯, ૫૦)

જેના ચિત્તનો ચોટવાનો સ્વભાવ, શૂરવીરપણું, ભય ને વૈરાગ્ય હોય તેઓને તથા જેના ઉપર ભગવાન કૃપા કરે તથા પૂર્વેનો સંસ્કારી હોય તેમને જ ભગવાનની મૂર્તિમાં અખંડ વૃત્તિ રહે છે ને બીજાને તો મહાદુર્લભ છે. જેને ભગવાન વિના બીજામાંથી હેત તૂટે છે તેને જ ભગવાનને વિશે હેત થાય છે ને ત્યારે જ તેની વૃત્તિ ભગવાનમાં અખંડ રહે છે, પછી તેને કાંઈ કરવાનું રહેતું નથી. (૩૬)

જે ભગવાનના ભક્તને ભગવાન વિના ક્યાંય પ્રતીતિ આવે નહિ ને ભગવાન વિના બીજા કોઈ પદાર્થને વિશે હેત ઉપજે નહિ ને એક ભગવાનની જ રટના લાગી રહે તે એકાંતિક ભક્ત થાય. (૩૮)

ભગવાનના એકાંતિક ભક્તને ભગવાન વિના બીજા પદાર્થનો ઘાટ થાતો નથી ને સ્વપ્નમાં પણ આવતા નથી ને પ્રવૃત્તિમાં રહ્યા હોય, પણ અંતર્દૃષ્ટિ કરે ત્યારે આત્મસ્વરૂપને

પામીને પરમ સુખરૂપ વર્તાય છે. (૩૯)

જેને અંતઃકરણમાં ભગવાનની મૂર્તિનું ચિંતવન થાતું હોય તેને ફરીને ગર્ભાવાસમાં આવવું પડતું નથી ને દેહમાં રહ્યો થકો પણ મુક્ત થઈ રહ્યો છે, ને તેને કાંઈ બાકી રહ્યું નથી ને તેના મા-બાપ પણ કૃતાર્થ થાય છે અને ભગવાન વિના બીજું ચિંતવે તે તો અતિશે ભૂલ્યો જાણવો. (૪૮)

ભગવાનની મૂર્તિ ને બીજા માયિક આકારમાં ઘણો ફેર છે. તે માયિક આકારનું ચિંતવન કરનારા નરક ચોરાશીમાં ભમે છે ને ભગવાનની મૂર્તિનું દર્શન ને ચિંતવન કરનારા ભગવાનના મુક્ત થાય છે. (૪૯)

સર્વથી પર એકરસ પરિપૂર્ણ જે ભગવાનના તેજરૂપ અક્ષરબ્રહ્મ તેને વિશે પોતાના આત્માને લીન કરીને તેમાં ભગવાન તથા તેમના મુક્ત સદા સાકાર દિવ્ય મૂર્તિમાન રહ્યા છે તેમાં અખંડ પ્રીતિ જોડી રાખવી. (૫૦)

વરતાલ પ્રકરણમ્ (૪, ૮)

યોગકળાએ કરીને ભગવાનની મૂર્તિ ધારવાનો તો એ ઉપાય છે, જે વૃત્તિને બે પ્રકારે કરીને એક વૃત્તિએ હૃદયને વિશે ભગવાનની મૂર્તિનું ચિંતવન કરવું, ને બીજી વૃત્તિએ નેત્ર આગળ છેટે ભગવાનની મૂર્તિને ધારીને ચિંતવન કરવું, અને મૂર્તિની અડખે-પડખે બીજું પદાર્થ દેખાય તો નાસિકાગ્ર મૂર્તિ ધારવી, એમ કરતાં અડખે-પડખે પદાર્થ દેખાય તો ભૂકુટીના મધ્યે ધારવી, અને આળસ-નિદ્રા આવે તો મૂર્તિ છેટે ધારવી ને ઢૂકડી લાવવી ને અડખે-પડખે ધારવી, પછી સચેત થવાય ત્યારે નાસિકાગ્ર લાવવી ને ભૂકુટીમાં લાવીને હૃદયમાં ઊતારવી, અને બે વૃત્તિઓ હોય તે એક કરવી.

એમ કરતાં આળસ-નિદ્રા આવે તો મૂર્તિ બહાર લાવવી. એવી રીતે જ્ઞાન ઇન્દ્રિયોદ્વારે ભગવાનની મૂર્તિ ધારવી. પછી ચૈતન્યમાં ધારવી તેમાં વ્યાવહારિક વિક્ષેપ આવે તો પણ મૂર્તિ ધારવી પડી મૂકવી નહિ. (૪)

ભગવાનનો ભક્ત ભગવાનની મૂર્તિમાં વૃત્તિ રાખે ત્યારે પ્રથમ પંચભૂતના આકારે તે વૃત્તિ ભાસે છે, પછી વૃત્તિ નિર્ગુણ થાય ત્યારે શ્વેત તેજોમય થાય છે, ને પછી ભગવાનની મૂર્તિને આકારે થાય છે. એવી રીતે ભગવાનને વિશે વૃત્તિ રાખતાં રાખતાં ભગવાનને વિશે લીન થઈ જાય છે એટલે કે એક મૂર્તિ જ દેખાય છે. (૮)

ગઢડા છેલ્લું પ્રકરણમ્ (૧૭)

ભગવાનના ભક્તને ભગવાન વિના બીજે ઠેકાણે હેત રહે તે જન્મ ધરાવે એવું પાપ છે, માટે બીજે ઠેકાણેથી હેત ટાળીને ભગવાનને વિશે અખંડ વૃત્તિ રાખવી જોઈએ. (૧૭)

3

ભગવાનનાં ધ્યાનનાં

ગઢડા પ્રથમ પ્રકરણમ્ (૫, ૧૫)

મુક્તોએ સહિત શ્રી સ્વામિનારાયણ ભગવાનનું ધ્યાન કરવું ને તે ધ્યાન કરતા મૂર્તિ હૃદયને વિશે ન દેખાય તો પણ કાયર થઈને ધ્યાનને મૂકી દેવું નહિ ને એવા આગ્રહવાળા ઉપર ભગવાનની કૃપા થાય છે ને ભગવાન એને વશ થઈ જાય છે. (૫)

જે ભગવાનની મૂર્તિ હૈયામાં ધારે ને મૂર્તિ ન ધરાય તો પણ કાયર ન થાય, ને નિત્ય નવી શ્રદ્ધા રાખે ને ભૂડાં ઘાટ-સંકલ્પ તેમને ભગવાનનો મહિમા સમજીને ખોટા કરતો રહે ને વર્ષો વિતી જાય છતાં મૂર્તિ ધારવાનું મૂકે નહિ તે ભગવાનનો એકાંતિક ભક્ત કહેવાય. (૧૫)

કારિયાણી પ્રકરણમ્ (૧૨)

સંત સમાગમથી ભગવાનને ઓળખીને ભગવાનનું ધ્યાન કરે ને ભગવાનના વચનમાં વર્તે તો કારણ દેહરૂપી અજ્ઞાનનો નાશ થાય છે. (૧૨)

વરતાલ પ્રકરણમ્ (૪, ૯, ૧૬)

યોગકળાએ કરીને ભગવાનની મૂર્તિ ધારવાનો ઉપાય એ છે જે વૃત્તિને બે પ્રકારે કરીને એક વૃત્તિએ હૃદયને વિશે ભગવાનની મૂર્તિનું ચિંતવન કરવું, ને બીજી વૃત્તિએ નેત્ર આગળ છેટે ભગવાનની મૂર્તિને ધારીને ચિંતવન કરવું, અને મૂર્તિની અડખે-પડખે બીજું પદાર્થ દેખાય તો નાસિકાગ્ર મૂર્તિ

ધારવી, એમ કરતાં અડખે-પડખે પદાર્થ દેખાય તો ભૂકુટીના મધ્યે ધારવી અને આળસ-નિદ્રા આવે તો મૂર્તિ છોટે ધારવી ને ઢૂકડી લાવવી ને અડખે-પડખે ધારવી, પછી સચેત થવાય ત્યારે નાસિકાગ્ર લાવવી ને ભૂકુટીમાં લાવીને હૃદયમાં ઊતારવી, અને બે વૃત્તિઓ હોય તે એક કરવી. એમ કરતાં આળસ-નિદ્રા આવે તો મૂર્તિ બહાર લાવવી એવી રીતે જ્ઞાન ઇન્દ્રિયોદ્ધારે ભગવાનની મૂર્તિ ધારવી. પછી ચૈતન્યમાં ધારવી તેમાં વ્યાવહારિક વિક્ષેપ આવે તો પણ મૂર્તિ ધારવી પડી મૂકવી નહિ. (૪)

શ્રીજીમહારાજના તેજરૂપ ચિદાકાશને મધ્યે, શ્રીજીમહારાજ સદાય વિરાજમાન છે. તેમને વિશે સમાધિએ કરીને ક્ષણમાત્ર સ્થિતિ થાય તો હજારો વર્ષ સુખ ભોગવ્યું એમ લાગે એવું શ્રીજીમહારાજનું નિર્ગુણ સુખ છે અને માયિક સુખ નાશવંત છે. (૯)

જેને ધ્યાન કરીને શ્રીજીમહારાજની મૂર્તિ સિદ્ધ કરવી હોય તેને સત્સંગીને પુષ્ટિ કરવા ધર્મ, જ્ઞાન, વૈરાગ્ય, પંચવર્તમાન, ધ્યાન - ઉપાસનાની જે વાતો કરવી તેમાં મૂર્તિનું અનુસંધાન ભૂલી જવાય એવો આગ્રહ ન રાખવો. (૧૬)

અમદાવાદ પ્રકરણમ્ (૧)

યોગમાર્ગે ધ્યાન કરવામાં પ્રથમ પોતાના આત્માને જોવો ને તે આત્મામાં શ્રીજીમહારાજનું ધ્યાન કરવું. તેણે કરીને સૂક્ષ્મ દેહ જુદો દેખાય છે ને બ્રહ્માંડની રચના દેખાય છે ને નાસ્તિક ભાવ ટળી જાય છે ને સિદ્ધિઓ પ્રાપ્ત થાય છે. પણ ભગવાનનો ભક્ત સિદ્ધિઓને ગ્રહણ ન કરે ને કેળવ

ભગવાનનું ધ્યાન જ કરે તો સિદ્ધદશાને પામે છે ને અષ્ટાંગ યોગ સિદ્ધ કર્યા વિના પણ ભગવાનના એકાંતિક ભક્ત ભગવાનનું ધ્યાન કરે તો તત્કાળ તે ધ્યાન સિદ્ધ થાય છે.(૧) ગઢડા છેલ્લું પ્રકરણમ્ (૨૩, ૩૧)

ભગવાનના ભક્તોએ ત્રણે ઋતુને વિશે ભિન્ન ભિન્ન પ્રકારે ભગવાનની માનસી પૂજા કરવી. તેણે કરીને ભગવાનને વિશે હેતની વૃદ્ધિ થાય છે. તે માનસી પૂજાની વિક્તિ જે ત્રણે ઋતુને અનુરૂપ જે માયિક પદાર્થ, વસ્ત્રાદિક અલંકારે કરીને માનસી પૂજા કરવી. તે અવરભાવની છે અને પોતાને દિવ્ય ચૈતન્યમય અવયવે રહિત માનીને પોતાના આત્માને વિશે શ્રીજીમહારાજની મૂર્તિ દિવ્ય તેજોમય ધારવી ને સર્વે પદાર્થ ચૈતન્યમય ધારીને જમાડવા અને વસ્ત્રાદિક અલંકાર તે મૂર્તિ જેવા જ દિવ્ય ધારવાં એ પરભાવની માનસી પૂજા છે. (૨૩)

ભગવાનનું ધ્યાન નેત્રને આગળ બહાર કરે તેને ધામમાં જે મૂર્તિ છે તે અને ભગવાનની મનુષ્યરૂપ મૂર્તિ તે એક જ જણાય છે. ને ભગવાનની મનુષ્યરૂપ મૂર્તિને નેત્રમાં જુએ તો નેત્રની કીકીમાં જેવડી મૂર્તિ છે તેવડી જણાય. અને કંઠથી હેઠે સુધી માંહેલી કોરે જુએ તો બહુ જ મોટી દેખે અને બુદ્ધિમાં તથા બુદ્ધિએ યુક્ત એવો જીવ તેમાં જુએ તો અંગુષ્ઠ માત્ર દેખે અને ભગવાનનું તેજરૂપ જે ધામ તે રૂપ થઈને જુએ તો પ્રથમના જેવી દેખે. ને આ સર્વે પ્રકારમાં ભગવાનના તેજરૂપ થઈને ધ્યાન કરવું સર્વથી સુગમ ને શ્રેષ્ઠ છે. (૩૧)

8

ભગવાનમાં પ્રીતિનાં

ગઢડા પ્રથમ પ્રકરણમ્ (૨૬, ૨૭, ૩૩, ૫૭)

ત્રણ દેહ તથા ત્રણ અવસ્થામાં કેવળ ભગવાનના સ્વરૂપમાં પ્રીતિ હોય એ પતિવ્રતાની ભક્તિ છે, ને તેમાં જો કોઈ વિષય આડો આવે તો તે વિષયનું માથું ઊડી જાય એવો બળવાન વિચાર કરવો. (૨૬)

રૂપવાન સ્ત્રી, સારી મેડી, સારું વસ્ત્ર તેમાં પ્રીતિ થાય એવા ગૃહસ્થ તથા સારી તુંબડી, સારું પાત્ર તેમાં પ્રીતિ થાય એવા ત્યાગી તે તુચ્છ બુદ્ધિવાળા છે. (૨૭)

ભગવાનનો જે દૃઢ આશરો એ સર્વ સાધનમાં મોટું સાધન છે ને તેણે કરીને ભગવાન રાજી થાય છે અને તે આશરો મૂઢપણે, ભગવાનમાં દૃઢ પ્રીતિએ કરીને અથવા સમજણે કરીને થાય છે. (૩૩)

ભગવાનને વિશે હેત કરવું તે ગુણ વિચારીને ન કરવું પણ દેહના સંબંધી સંગાથે જેમ હેત હોય તેમ મૂઢપણે હેત કરવું અને ભગવાનનું માહાત્મ્ય જાણીને જે હેત કરે તે વિશેષ છે. (૫૭)

સારંગપુર પ્રકરણમ્ (૨, ૩, ૧૫)

રૂપ, કામ, લોભ ને સ્વાર્થે કરીને ભગવાનને વિશે હેત કરે તે અંતે નાશ પામે છે અને વચને, દેહે ને મને કરીને જે ગુણ તેણે કરીને એટલે કે શ્રીજીમહારાજનો દિવ્યભાવે સહિત મહિમા જાણીને હેત કર્યું હોય તે નાશ નથી પામતું.

ને જો મને સહિત દૃષ્ટિ એક પરમેશ્વરમાં રાખે તો ભગવાને અને તે ભક્તને પરસ્પર હેત થાય છે. (૨)

પ્રેમે કરીને રોમાંચિત ગાત્ર ને ગદ્ગદ કંઠ થયા વિના કેવળ શુષ્ક મને કરીને કરેલી ભગવાનની પ્રત્યક્ષ પૂજા કે માનસી પૂજા ન્યૂન છે. ને પ્રેમમગ્ન થઈને ભગવાનની પ્રત્યક્ષ કે માનસી પૂજા કરતો હોય તેને ભગવાનને વિશે શ્રદ્ધા ને ભગવાનનું માહાત્મ્ય દિવસે દિવસે નવાં ને નવાં જ રહે છે, પણ ક્યારેય ગૌણ પડતા નથી. (૩)

એકલા પ્રેમવાળા ભક્તને કુસંગનો યોગ થાય તો તેની બુદ્ધિ ભ્રષ્ટ થઈ જાય છે. માટે તે ન્યૂન છે અને આત્મનિષ્ઠા ને વૈરાગ્યવાળા ભક્તની પ્રીતિ સાધારણ જણાય તો પણ એની પ્રીતિનાં મૂળ ઊંડાં છે ને તેને ભગવાનનું પ્રત્યક્ષપણું રહે છે તેથી કુસંગનો યોગ લાગતો નથી. માટે તે શ્રેષ્ઠ ભક્ત છે. (૧૫)

કારિયાણી પ્રકરણમ્ (૧૧)

જેને ભગવાનને વિશે પ્રીતિ હોય તે ભગવાનની આજ્ઞા કોઈ કાળે લોપે નહિ, ને જેને ભગવાનને વિશે દૃઢ પ્રીતિ હોય અને જગત સંબંધી પંચવિષયને હરામ કરીને પંચે પ્રકારે ભગવાનની મૂર્તિમાં જોડાણો હોય તે ભક્તના હૃદયમાં ભગવાન સદાય મૂર્તિમાન રહે છે. (૧૧)

પંચાળા પ્રકરણમ્ (૩)

ત્રણ દેહ ને ત્રણ અવસ્થાથી પોતાના ચૈતન્યને પૃથક્ક માનીને નિર્ગુણસત્તા જે ભગવાનનું તેજ તે રૂપ થઈને ભગવાનને વિશે હેત કરવું ને સેવા કરવી, પણ વિષયના સુખ સંબંધે કરીને ભગવાનને વિશે હેત કરવું નહિ. (૩)

ગઢડા મધ્ય પ્રકરણમ્ (૪૩, ૫૦, ૫૬, ૫૭)

ત્રણ ગુણથી રહિત થઈને આત્મસત્તારૂપે વર્તતો જે નિર્ગુણ ભક્ત તેને ભગવાનને વિશે પ્રીતિ હોય છે અને તે પ્રીતિ બ્રહ્મરૂપ છે. (૪૩)

સર્વથી પર એકરસ પરિપૂર્ણ એવું જે ભગવાનના તેજરૂપ અક્ષરબ્રહ્મ તેને વિશે પોતાના આત્માને લીન કરીને તેમાં ભગવાન તથા તેમના મુક્ત સદા દિવ્ય સાકાર મૂર્તિમાન રહ્યા છે તેમાં અખંડ પ્રીતિ જોડી રાખવી. (૫૦)

ભગવાનને વિશે અતિશે પ્રીતિ હોવી એ ઘણી મોટી વાત છે. સાધનિકની પ્રીતિમાં ભૂંડા દેશ - કાળાદિકે કરીને ફેર પડી જાય છે. પણ સિદ્ધ મુક્તની પ્રીતિમાં ફેર પડતો નથી. ભગવાનના ભક્તે ભગવાનને વિશે જે પ્રીતિ તેમાં વિઘ્ન કરે એવું કોઈ પદાર્થ વહાલું રાખવું નહિ. (૫૬)

સત્તારૂપ એવો જે આત્મા તેને માયાનું આવરણ નથી તો પરમાત્મા જે શ્રીજીમહારાજ તેમને વિશે તો કોઈ જાતનું આવરણ હોય જ કેમ? એવો ભગવાનનો મહિમા જાણીને ભગવાનને વિશે પ્રીતિ કરવી ને જે પદાર્થ ભગવાનથી વહાલું જણાય અને ભગવાનના ભજનમાં આડું આવે તેનો ત્યાગ કરવો. (૫૭)

ગઢડા છેલ્લું પ્રકરણમ્ (૧૪, ૩૯)

જેને સ્ત્રી સંબંધી મલિન વાસના હોય અથવા અતિશે ભૂંડા દેશકાળાદિકને યોગે ભૂંડા કર્મનો પાશ લાગ્યો હોય તે સાર અસારને જાણે તો પણ ભગવાનને વિશે પ્રીતિ ન થાય. ને નવધા ભક્તિમાં જે ભક્તિએ કરીને ભગવાનને વિશે સ્નેહ થાય તે ભક્તિ તેને શ્રેષ્ઠ છે. હેતે કરીને ભગવાનને

વિશે મન જોડાણું હોય તે શ્રેષ્ઠ છે ને પ્રથમ ભગવાનને વિશે હેત થાય તો વૈરાગ્ય ને વિવેક આવે. (૧૪)

દેહમાં અહંબુદ્ધિ ને પદાર્થમાં મમત્વબુદ્ધિ એ જ માયા છે, તે માયાને ટાળીને ભગવાનને વિશે પ્રીતિ કરવી અને માયા થકી રક્ષા કરજો. તમારા સાધુનો યોગ થજો ને તે સાધુને વિશે હેત ને મમત્વ થજો એમ ભગવાન પાસે માગવું, ને ભગવાનનું યથાર્થ માહાત્મ્ય જાણે તો ભગવાન વિના બીજેથી વૈરાગ્ય થાય ને ભગવાનને વિશે પ્રીતિ થાય. (૩૯)

૫

ભગવાનનો નિશ્ચય

ગઢડા પ્રથમ પ્રકરણમ્ (૯, ૫૧, ૬૨, ૬૩, ૭૧, ૭૨)

જેણે શ્રીજીમહારાજનો પ્રત્યક્ષપણે નિશ્ચય કર્યો હોય ને તેમની ભક્તિ ને દર્શન કરતો હોય તો પણ પોતાને પૂર્ણકામ ન માને તે અજ્ઞાની છે ને તેના મુખની વાત ન સાંભળવી. (૯)

પૃથ્વીથી લઈને મૂળઅક્ષર આદિક સર્વેના કર્તા ને સર્વેના કારણ ને એ સર્વેમાં તેમની અંતર્યામી શક્તિએ કરીને વ્યાપક ને મૂળઅક્ષરાદિક સર્વથી પર એવા જે શ્રીજીમહારાજ તે જીવોના કલ્યાણને અર્થે સર્વ મનુષ્યને પ્રત્યક્ષ દર્શન આપે છે, ત્યારે જે જીવ તેમના મુક્તનો સમાગન કરીને શ્રીજીમહારાજનો મહિમા સમજે ત્યારે તે જીવના ઇંદ્રિયો - અંતઃકરણ સર્વે શ્રીજીમહારાજ રૂપ થઈ જાય ને શ્રીજીમહારાજનું દર્શન ને નિશ્ચય થાય છે. (૫૧)

શ્રીજીમહારાજને સર્વેથી જુદા ને સર્વેના નિયંતા ને સર્વેના કર્તા થકા નિર્લેપ જાણીને કોઈ રીતે ન ડગે એવો શ્રીજીમહારાજનો નિશ્ચય થાય તેને વિશે શ્રીજીમહારાજના કલ્યાણકારી ગુણ આવે છે, પછી તે ભક્ત શ્રીજીમહારાજ જેવો સમર્થ ને નિર્બંધ થાય છે. (૬૨)

શ્રીજીમહારાજના નિશ્ચયમાં કસર હોય તો જ્યારે શ્રીજીમહારાજને વિશે સામર્થી ન દેખાય, ત્યારે તેનું અંતર ઝાંખું થઈ જાય છે અને પોતાના ભૂંડા ઘાટ મહારાજ કેમ ટાળતા નથી એમ મહારાજને વિશે દોષ પરઠે છે. ને જેને પરિપક્વ નિશ્ચય હોય તે તો મહારાજ હોય ત્યાં જ

અક્ષરધામ ને મુક્ત હોય એમ જાણે. ને જે શ્રીજીમહારાજ મૂળઅક્ષર આદિ સર્વેમાં અન્વયપણે રહ્યા છે ને પોતાના તેજરૂપ અક્ષરધામમાં અતિશે પ્રકાશમાન ને અનંત મુક્તોએ સેવ્યા થકા વિરાજમાન છે ને જીવોના કલ્યાણને અર્થે મનુષ્ય જેવા થયા છે, એવો મહિમા સમજે તેને શ્રીજીમહારાજનો અડગ નિશ્ચય થાય ને કાળ, કર્મ, માયાના બંધનથી મુકાય ને તેને કાંઈ કરવું રહેતું નથી. (૬૩)

ભગવાનની પ્રત્યક્ષ મૂર્તિનો નિશ્ચય કરીને ભજન કરતો હોય ને સત્સંગના નિયમ પ્રમાણે વર્તતો હોય તેનું કલ્યાણ થાય છે. ને જેને ભગવાન મળ્યા પછી અક્ષરાદિક ધામ વગેરે દેખવાની ઇચ્છા થાય તેને ભગવાનનો યથાર્થ નિશ્ચય નથી. (૭૧)

શ્રીજીમહારાજનો માહાત્મ્યે સહિત નિશ્ચય હોય ને તેમના સંત - હરિભક્તનું માહાત્મ્ય ઘણું જાણતો હોય તે ભક્તનું કાળ - કર્મ ભૂંડું કરી શક્તા નથી ને તેના કલ્યાણમાં સંશય રહેતો નથી ને જેને માહાત્મ્ય વિનાનો નિશ્ચય હોય તેને તો કલ્યાણમાં સંશય રહે છે. (૭૨)

સારંગપુર પ્રકરણમ્ (૧૩)

શાસ્ત્રે કરીને નિશ્ચય થાય તે અચળ રહે છે ને તેનું જ કલ્યાણ થાય છે ને ધર્મ પણ એનો જ અડગ રહે છે. અને મને કરીને કરેલો નિશ્ચય ટળી જાય છે. (૧૩)

કારિયાણી પ્રકરણમ્ (૧)

ભગવાનનો નિશ્ચય, પ્રથમ ઇન્દ્રિયોમાં પછી અહંકાર, ચિત્ત, મન, બુદ્ધિ ને પછી જીવમાં થાય છે. ને આ જગતનાં શુભ-અશુભ, સુખરૂપ-દુઃખરૂપ, પ્રિય-અપ્રિય, યોગ્ય-અયોગ્ય

એવા જે પદાર્થ તે ભગવાનને વિશે જણાય તેણે કરીને સંશય ન થાય તે ઇંદ્રિયોમાં નિશ્ચય જાણવો. ને ત્રણ ગુણના કાર્ય ભગવાનમાં દેખીને પણ સંશય ન થાય તે અંતઃકરણમાં નિશ્ચય જાણવો. અને જે ગુણાતીત સ્થિતિ તે ભગવાનમાં જણાય ને તેમાં કાંઈ સંશય ન થાય તો જીવમાં નિશ્ચય જાણવો ને એમ જીવમાં થયેલો નિશ્ચય કોઈ પ્રકારે તાણ્યો તણાય નહિ. (૧)

લોયા પ્રકરણમ્ (૩, ૧૨, ૧૮)

શ્રીજીમહારાજ ને તેમના સંતનો એટલે મુક્તનો માહાત્મ્ય જ્ઞાને સહિત નિશ્ચય હોય તે કુટુંબનો, લોકલાજનો, રાજ્યનો, સુખનો, ધનનો, સ્ત્રીનો ત્યાગ કરે અને સ્ત્રી હોય તે પુરુષનો ત્યાગ કરે અને મહારાજના વચનમાં ફેર પડવા દે નહિ અને દૈહિક સુખ-દુઃખમાં હર્ષ-શોક પામે નહિ ને એવો જે ભક્ત તેનો દેહ અપમૃત્યુએ કરીને પડે તો પણ એ શ્રીજીમહારાજના અક્ષરધામને જ પામે અને વિમુખ યમપુરીમાં જાય એમ સમજનારાને મહારાજનો માહાત્મ્ય સહિત નિશ્ચય છે અને એવા નિશ્ચયવાળો ભક્ત શ્રીજીમહારાજના અક્ષરધામને જ પામે. (૩)

સવિકલ્પ નિશ્ચયમાં કનિષ્ઠ ભેદ એ જે ભગવાન અન્ય મનુષ્યની પેઠે કામાદિકને વિશે પ્રવર્તે ત્યાં સુધી નિશ્ચય રહે, મધ્યમ ભેદ એ જે મનુષ્ય થકી બમણા કામાદિકને વિશે પ્રવર્તે ત્યાં સુધી નિશ્ચય રહે ને ઉત્તમ ભેદ એ જે ભગવાન ગમે તેવી નીચ જેવી ક્રિયા કરે તો પણ સંશય થાય નહિ. અને નિર્વિકલ્પ નિશ્ચયમાં કનિષ્ઠ ભેદ એ જે ભગવાનને સર્વે શુભ-અશુભ ક્રિયાને વિશે નિર્લેપ એવા બ્રહ્મરૂપ જાણે,

મધ્યમ ભેદ એ જે શ્વેતદ્વીપને વિશે રહ્યા જે ષટ્ઊર્મિએ રહિત જે નિરન્ન મુક્ત તે જેવો થઈને વાસુદેવની ઉપાસના કરે અને અષ્ટાવરણો યુક્ત જે કોટી કોટી બ્રહ્માંડ તે જે અક્ષરને વિશે અણુની પેઠે જણાય છે એવું જે પુરુષોત્તમ નારાયણનું ધામરૂપ અક્ષર તેને વિશે રહ્યો થકો પુરુષોત્તમની ઉપાસના કરે. ને આ ભેદ વક્તાને વિશે દેશાદિકનું શુભ -અશુભપણું અને શ્રોતાને વિશે આસ્થાનું મંદ-તીક્ષ્ણપણું તેણે કરીને પડે છે. જો ઉત્કૃષ્ટ જ્ઞાનવાળો વક્તા તથા રૂડા દેશાદિક હોય તથા શ્રોતાને ઉત્કૃષ્ટ શ્રદ્ધા હોય તો સર્વોત્કૃષ્ટ નિશ્ચય થાય છે. (૧૨)

શ્રીજીમહારાજના નિશ્ચયની વાત સમજતાં ન આવડે તો તેમને વિશે મનુષ્યભાવ રહી જાય ને એમને બીજા અવતાર જેવા જાણે તો દૂષણ આવે. ને મૂઢ જીવ શ્રીજીમહારાજને મનુષ્ય જેવા જાણે છે. તેમને મહારાજનો નિશ્ચય નથી ને તે જરૂર સત્સંગમાંથી પડે છે. ને શ્રીજીમહારાજને વિશેથી મનુષ્યભાવ ટાળીને દિવ્યભાવે તેમનું દર્શન કરે તેને મહારાજનો પૂરો નિશ્ચય કહેવાય. (૧૮)

પંચાળા પ્રકરણમ્ (૪, ૭)

શ્રીજીમહારાજ તુલ્ય રૂપ, સુખ આદિક કોઈમાં નથી ને તેમને બીજી કોઈ ઉપમા દેવી અઘટિત છે. અને અનંતકોટી બ્રહ્માંડોના પતિઓ તેમને ભજે છે ને તેમની આજ્ઞામાં વર્તે છે ને શ્રીજીમહારાજ પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે જ્યાં ઘટે ત્યાં દર્શન આપે છે ને યુગાનુરૂપ આચરણ કરે છે. એવો દિવ્યભાવ ને મનુષ્યભાવ યથાર્થ જાણ્યો હોય તેને શ્રીજીમહારાજના નિશ્ચયમાં સંશય થાય નહિ, ને મનુષ્યને

દર્શન - સ્પર્શાદિકનું સુખ આવે ને કલ્યાણનો નિશ્ચય થાય તે માટે શ્રીજીમહારાજ પોતાનો દિવ્યભાવ છુપાવીને મનુષ્ય જેવા દેખાય છે ને મનુષ્યની જેમ વર્તે છે. તે એમનો મનુષ્યભાવ ને દિવ્યભાવ બુદ્ધિમાનના જાણ્યામાં આવે છે ને તેને જ શ્રીજીમહારાજનો નિશ્ચય થાય છે. (૪)

ધામમાં રહેલું શ્રીજીમહારાજનું સ્વરૂપ ને મનુષ્યસ્વરૂપ તે એક સમજે ને શ્રીજીમહારાજ પુરુષાદિકમાં પ્રકાશ દ્વારે પ્રવેશ કરીને ઉત્પત્યાદિક કાર્ય કરે છે. ને પોતાના મુક્તોને વિશે પ્રગટ વિરાજને મોક્ષરૂપી કાર્ય કરે છે ને જીવોના કલ્યાણને અર્થે મનુષ્ય જેવા દેખાય છે ને આત્યંતિક પ્રલય થાય છે, ત્યારે પણ પોતાના મુક્તો સાથે દિવ્ય સાકારરૂપે અક્ષરધામમાં રહે છે. એવા નિશ્ચયવાળાને પ્રારબ્ધે કરીને અવળું વર્તાઈ જાય તો પણ તેનું કલ્યાણ થાય છે ને તે વિના ઊર્ધ્વરેતા ને મહા ત્યાગીનું પણ કલ્યાણ થતું નથી. ને પરિપક્વ નિષ્ઠા પણ જેને નિરાકાર પ્રતિપાદન કરનારાં શાસ્ત્ર સાંભળીને પણ સાકારપણામાં સંશય થાય જ નહિ તેની જ જાણવી. (૭)

ગઢડા મધ્ય પ્રકરણમ્ (૯, ૧૦, ૧૩, ૧૪, ૨૧)

જે સત્સંગમાં ને શાસ્ત્રના વચનમાં રહેતો હોય તો પણ જો શ્રીજીમહારાજના સ્વરૂપની પાકી નિષ્ઠા ન હોય તો તે શ્રીજીમહારાજના ધામ વિના બીજા લોકમાં જાય ને જો ધર્મથી ચળી જાય તો પોતે નકરમાં પડી ચૂક્યો એમ જાણીને કલ્યાણને માર્ગે ચાલી શકે નહિ ને જેને મહારાજના સ્વરૂપનું બળ હોય તે કદાપિ ધર્મથી ચળી જાય તો પણ પ્રાયશ્ચિત કરીને કલ્યાણને માર્ગે ચાલે. (૯)

જેને ભગવાનના સ્વરૂપનો નિશ્ચયરૂપ ગર્ભ હોય તેને ભગવાનનું જે અક્ષરધામ તે રૂપ ફળની પ્રાપ્તિ થાય છે. માટે એવો ઉપાય કરવો ને બીજાને પણ એવી વાત કરવી જેણે કરીને ભગવાનના નિશ્ચયરૂપ ગર્ભનો પાત ન થાય. (૧૦)

ભગવાનના સ્વરૂપની દૃઢતા વિના ત્યાગ, ઉપવાસ આદિ નકામા છે. ને જેને ભગવાનના સ્વરૂપની દૃઢતા હોય તેને કદાચિત્ નિર્માન, નિર્લોભ, નિષ્કામ, નિઃસ્વાદ ને નિઃસ્નેહ એમાં થોડી કાચ્યપ હોય તો ય ચિંતા નથી, પણ જો ભગવાનના સ્વરૂપમાં જો કોઈ રીતની સમજ્યામાં કસર રહે તો વાંધો ભાંગે નહિ. (૧૩)

નિરૂત્થાનપણે શ્રીજીમહારાજનો નિશ્ચય હોય તે જ તદાત્મકપણું છે ને એ જ નિર્વિકલ્પ સમાધિ છે, ને એવી સમાધિવાળા સંતનું સ્વરૂપ પણ નિર્ગુણ બ્રહ્મ જ છે, ને એવા અડગ નિશ્ચયવાળા નિવૃત્તિ માર્ગને વિશે અથવા પ્રવૃત્તિ માર્ગને વિશે વર્તે તો પણ તે નિર્ગુણ જ છે. અને એવા નિશ્ચય વગરના નિવૃત્તિ માર્ગમાં પ્રવર્ત્યા હોય તો પણ તે સગુણ ને અજ્ઞાની છે ને નરકમાં જાય છે. (૧૪)

પ્રત્યક્ષ ભગવાન ને પ્રત્યક્ષ સંત તે જ કલ્યાણના દાતા છે. અને પરોક્ષ ભગવાન ને સંતના જેવું જ પ્રત્યક્ષ ભગવાન ને સંતનું માહાત્મ્ય છે એવો દૃઢ નિશ્ચય જેને થયો હોય તેને સર્વે મુદ્દો હાથ આવ્યો છે. અને તે કોઈ કાળે કલ્યાણના માર્ગ થકી પડે નહિ. (૨૧)

વરતાલ પ્રકરણમ્ (૧, ૧૦, ૧૨)

જે ભક્તને શ્રીજીમહારાજના પ્રત્યક્ષ મનુષ્યરૂપને વિશે દિવ્યભાવનો દૃઢ નિશ્ચય થાય તેના પ્રાણ લીન ન થયા હોય

તો પણ સદા નિર્વિકલ્પ સમાધિ જ છે, ને એ ગુણથી પર એવો એકાંતિક ભક્ત થાય છે. (૧)

શ્રીજીમહારાજ પૃથ્વીને વિશે મનુષ્યરૂપે પ્રગટ થાય ત્યારે તેમને ઓળખીને તેમનો દૃઢ આશરો કરે તેનું કલ્યાણ થાય છે, ને શ્રીજીમહારાજ પૃથ્વી ઉપર વિચરતા ન હોય ત્યારે તેમના ધામમાંથી આવેલા મુક્ત મળે તેનો આશરો કરે ને એવા મુક્ત મનુષ્યરૂપે ન હોય ત્યારે મહારાજની પ્રતિમાને વિશે પ્રતીતિ રાખીને ભક્તિ કરે તો મોક્ષ થાય. (૧૦)

અતિશે પ્રકાશમાન અક્ષરધામને વિશે શ્રીજીમહારાજ સદા દિવ્ય સાકાર મૂર્તિ વિરાજમાન છે ને જીવના કલ્યાણને અર્થે પૃથ્વીને વિશે પ્રગટ થયા છે, તેમના સંતના સમાગમે કરીને તેમનો મહિમાએ સહિત નિશ્ચય જેને થાય તે સર્વ અંગે સંપન્ન થાય છે ને નિર્ભય થાય છે. ને જેને મહારાજનો યથાર્થ નિશ્ચય ન હોય તેને પોતાના કલ્યાણનો ભરોસો આવતો નથી ને યથાર્થ મહિમાએ સહિત નિશ્ચયવાળાને છતે દેહે કલ્યાણ મનાઈ જાય છે. ને પોતાનું દર્શન કરનારનું ને વાત સાંભળનારનું પણ કલ્યાણ થઈ ગયું એમ માને છે. ને શ્રીજીમહારાજના સંબંધને પામેલું વૃક્ષ પણ પરમપદ જે અક્ષરધામનું અધિકારી છે એવો મહિમાએ સહિત નિશ્ચય ન હોય તેના મુખ થકી કથા સાંભળનારાનું કલ્યાણ તો ન થાય, પણ મૂળગું ભૂંડું થાય છે. (૧૨)

અમદાવાદ પ્રકરણમ્ (૬, ૭)

શ્રીજીમહારાજ ભગવાન છે, સર્વ અવતારોના અવતારી, સર્વેના અંતર્યામી ને અક્ષરધામને વિશે તેજોમય ને સદા સાકાર ને અનંત ઐશ્વર્યે યુક્ત ને અનંત બ્રહ્માંડના

રાજાધિરાજ છે ને અક્ષરબ્રહ્મ જે એમનું તેજ તેના પણ કારણ છે. માટે એમની ક્રિયામાં સર્વે અવતારોના ચરિત્ર જોઈને તેમને સર્વાવતારી જાણીને તેમનો નિશ્ચય કરે તો ડગે નહિ. ને તેમના તેજરૂપ અક્ષરબ્રહ્મ અનાદિ છે ને તેને જ બ્રહ્મમહોલ, અક્ષરધામ તથા ગોલોક નામે શ્રીજીમહારાજ કહે છે. ને એ અક્ષરધામમાં અક્ષરાતીત એવા શ્રીજીમહારાજના મુક્ત રહ્યા છે તે સાકાર તેજોમય છે અને સર્વના અંતર્યામી છે ને શ્રીજીમહારાજની સેવામાં નિરંતર તત્પર રહ્યા છે અને શ્રીજીમહારાજ એ સર્વેના સ્વામી છે એવો શ્રીજીમહારાજનો નિશ્ચય હોય તે જ એ ધામને પામે છે. (૬)

શ્રીજીમહારાજ જ પુરુષોત્તમ છે ને સર્વે બ્રહ્માંડોની ઉત્પત્તિ -સ્થિતિ - પ્રલયના કર્તા શ્રીજીમહારાજ જ છે. અને અસંખ્યાત કૈલાસ, વૈકુંઠ, ગોલોક, બ્રહ્મપુર ને મૂળઅક્ષર સર્વ શ્રીજીમહારાજના તેજે તેજાયમાન છે એવો મહિમા સમજીને નિશ્ચય કર્યો હોય તો ડગમગાટ થાય નહિ. (૭) ગઢડા છેલ્લું પ્રકરણમ્ (૨, ૩૧, ૩૮)

જેને ધામમાં રહી જે મૂર્તિ ને પ્રત્યક્ષ મનુષ્યભાવે રહ્યા જે શ્રીજીમહારાજ તેમને વિશે સરખો દિવ્યભાવ આવે ને પરોક્ષના જેવો જ પ્રત્યક્ષનો નિશ્ચય થાય તે છતે દેહે જ મોક્ષને પામી રહ્યો છે. (૨)

બ્રહ્મરૂપ તેજોમય એવું શ્રીજીમહારાજનું તેજરૂપ અક્ષરધામ તેમાં શ્રીજીમહારાજ મૂર્તિમાન રહ્યા છે અને ત્યાં રહ્યા થકા સર્વ બ્રહ્માંડમાં દેખાય છે. ને મનુષ્યરૂપ મૂર્તિમાં ને ધામમાં મૂર્તિ છે તેમાં કિંચિત્ પણ ફેર નથી. (૩૧)

માયામાંથી થયા જે આકાર મિથ્યા ને નાશવંત છે અને શ્રીજીમહારાજના અક્ષરધામને વિશે શ્રીજીમહારાજનો ને તેમના મુક્તનો આકાર સત્ય, દિવ્ય ને અતિશે પ્રકાશે યુક્ત સચ્ચિદાનંદરૂપ ને દ્વિભુજ છે. અને શ્રીજીમહારાજ મુક્ત પુરુષોએ સેવ્યા થકા સર્વ મુક્તોને આનંદ ઉપજાવે છે. અને સર્વોપરી છે ને દયાએ કરીને જીવોના કલ્યાણને અર્થે પૃથ્વીને વિશે પ્રગટ થયા છે ને તેમના ભક્તોના ઇષ્ટદેવ છે ને ભક્તોની સેવાને અંગીકાર કરે છે ને તેમનું મનુષ્ય સ્વરૂપ ને ધામમાં રહ્યું જે સ્વરૂપ તે એક જ છે. ને અક્ષરાદિક સર્વના નિયંતા ને ઈશ્વરના ઈશ્વર ને સર્વ કારણના પણ કારણ ને સર્વ અવતારના અવતારી ને ભક્તોને એકાંતિકભાવે ઉપાસના કરવા યોગ્ય છે. - એમ શ્રીજીમહારાજનો નિશ્ચય કરવો. (૩૮)

૬

ભગવાનનાં મહાત્મ્યનાં

ગઢડા પ્રથમ પ્રકરણમ્ (૨૭)

જે શ્રીજીમહારાજને સર્વ કર્તા-હર્તા જાણે અને માન-અપમાન તથા સર્વ પદાર્થને વિશે સમભાવ થાય એના હૃદયમાં શ્રીજીમહારાજ નિવાસ કરે છે. પછી તે ભક્ત શ્રીજીમહારાજને પ્રતાપે કરીને અનંત ઐશ્વર્યને પામે છે, ને અનંત જીવોના ઉદ્ધારને કરે એવો સમર્થ થાય છે. (૨૭)

સારંગપુર પ્રકરણમ્ (૧, ૧૭)

શ્રીજીમહારાજ વૈકુંઠ, ગોલોક, શ્વેતદ્વીપ તથા બ્રહ્મપુરાદિક ધામ તથા અનંતકોટી બ્રહ્માંડના પતિઓના સ્વામી છે ને તેમના એક રોમના સુખ આગળ અનંત જીવ, પુરુષ, બ્રહ્મ, અક્ષર તેમની કોટીઓનાં સુખ અતિશે તુચ્છ છે. આવો મહિમા સમજાય તેને સર્વે વિષય સુખની વાસનાની નિવૃત્તિ થઈ જાય છે.(૧)

શ્રીજીમહારાજનો ભક્ત પોતાને દેહરૂપ માને ત્યારે શ્રીજીમહારાજને પ્રધાનપુરુષ જેવા જાણે ને પોતાને પ્રધાનપુરુષ માને ત્યારે શ્રીજીમહારાજને મૂળપુરુષ જેવા જાણે, પછી સૂક્ષ્મદૃષ્ટિ થાવા માંડે તે જેમ-જેમ સૂક્ષ્મદૃષ્ટિ થાતી જાય, તેમ તેમ શ્રીજીમહારાજને પોતાથી પર જાણતો જાય અને શ્રીજીમહારાજનો મહિમા વધુ ને વધુ સમજાતો જાય ને મહારાજની ઉપાસના વધુ દૃઢ થાતી જાય ને મહારાજની અતિ અપાર મોટપ જણાતી જાય ને મહારાજને વિશે દાસપણું અતિ દૃઢ થાતું જાય. (૧૭)

કારિયાણી પ્રકરણમ્ (૮, ૯)

શ્રીજીમહારાજનું તેજ નિર્ગુણ સ્વરૂપે અક્ષરાદિક સર્વેમાં વ્યાપક છે ને અક્ષરાદિક સર્વેનું આત્મા છે ને અક્ષરાદિક કોઈ શ્રીજીમહારાજ જેવા થવાને સમર્થ નથી. ને અક્ષરાદિક સર્વેના આધાર હોવા રૂપ જે મોટાઈ તે શ્રીજીમહારાજના તેજનું સગુણપણું છે. આ જે નિર્ગુણપણું ને સગુણપણું એ શ્રીજીમહારાજનું કોઈ અલૌકિક આશ્ચર્ય છે ને એ બેય સ્વરૂપને ધરનારું જે મૂળસ્વરૂપ તે તો જે પ્રગટ પ્રમાણ મનુષ્યાકારે દેખાય છે તે છે ને શ્રીજીમહારાજ મનુષ્ય જેવા જણાતા હોય પણ તેમના મહિમાનો પાર કોઈ પામી શક્તું નથી. (૮)

શ્રીજીમહારાજ ને એમના ભક્તનો મહિમા સમજે તો તે ભક્તના હૈયામાં કોઈ કાળે હરિજન સંગાથે વૈર બંધાય નહિ. (૯)

લોયા પ્રકરણમ્ (૧૦, ૧૪, ૧૭)

શ્રીજીમહારાજ સર્વાત્મા એવા જે બ્રહ્મ તથા અક્ષર તથા અનંતકોટી મુક્ત તે સર્વેના આત્મા છે ને હું તેમનો બ્રહ્મરૂપ એવો દાસ છું. એમ મહિમા સમજે તો ગમે તેવા સુંદર વિષયને વિશે પણ તેનું મન વિકારને પામે નહિ ને એને સોનું, કૂચો, લોહું, પાષાણ એ સર્વેને વિશે તથા માન-અપમાનને વિશે, સમબુદ્ધિ વર્તે છે ને તેને કોઈ પદાર્થ બંધન કરવા સમર્થ નથી ને અંતઃકરણરૂપ માયા તેને દુઃખ દેતી નથી. (૧૦)

શ્રીજીમહારાજને વિશે અવતાર અવતારી ભેદ નથી ને સર્વેના ઉપરી છે ને સર્વેથી પર પરિમાણે રહિત ને અનંત

એવા તેજના સમૂહના મધ્યમાં દિવ્ય સિંહાસન ઉપર વિરાજમાન છે અને ચારેકોરે અનંતકોટી મુક્ત એમનાં દર્શન કરે છે, ને શંકરસ્વામી જે અદ્વૈતબ્રહ્મનું પ્રતિપાદન કરે છે તે મૂળપુરુષનું તેજ છે ને તેથી પર ઉત્તરોત્તર વાસુદેવબ્રહ્મનું તેજ, મૂળઅક્ષરનું તેજ અને સર્વેનું આધાર, સર્વેનું કારણ ને અદ્વૈત એવું જે શ્રીજીમહારાજનું તેજ છે. (૧૪)

જે સર્વેના સુખથી શ્રીજીમહારાજના સુખને અધિક જાણીને તેમને વિશે જોડાય તે મહારાજનો પાડ્યો પણ પડે નહિ ને તેમના સંતનું મહાત્મ્ય બહુ સમજે ને તેને માન રહે નહિ. ને જેને શ્રીજીમહારાજનું ને સંતનું માહાત્મ્ય નથી સમજાણું તેને સંતની આગળ માન આવે ને તેનો વિશ્વાસ નહિ. (૧૭)

પંચાળા પ્રકરણમ્ (૧, ૬)

શ્રીજીમહારાજનો પ્રકાશ તે જ અક્ષરબ્રહ્મ છે તથા તેમને રહ્યાનું ધામ છે ને શ્રીજીમહારાજને સર્વકર્તા સદા સાકાર દિવ્ય મૂર્તિમાન જાણે ને તેમના સુખને સર્વના સુખથી અતિશે અધિક જાણે ને સર્વના સુખના દાતા જાણે તો શ્રીજીમહારાજના સુખ વિના બીજાં સુખ અતિશે તુચ્છ થઈ જાય ને એવો મહિમા ન જાણે ને ધર્મમાં નિષ્ઠા હોય તો પણ રમણીક વિષયમાંથી વૃત્તિ માંડમાંડ ઊખડે. (૧)

વૈકુંઠનાથ જે રામચંદ્રજી તથા સહસ્ત્રશીર્ષા જે અનિરુદ્ધ તથા શેષશાયી જે વૈરાજનારાયણ તથા ભૂમાપુરુષ તેમના કારણ, અવતારી ને પુરુષોત્તમ તે શ્રીકૃષ્ણ છે ને શ્વેતદ્વીપપતિ વાસુદેવબ્રહ્મ તે શ્રીકૃષ્ણના અવતારી છે ને

શ્રીજીમહારાજ વાસુદેવાદિક સર્વે અવતારોના કારણ છે ને સર્વોપરી છે. (૬)

ગઢડા મધ્ય પ્રકરણમ્ (૪, ૧૭, ૪૨, ૬૪, ૬૭)

સ્વામીનારાયણ નામ એકવાર લીધું હોય તો સર્વ પાપ બળીને ભસ્મ થઈ જાય એવું અતિશે માહાત્મ્ય જાણે. તે એમ જાણે જે હું કામાદિકમાં પ્રવર્તીશ તો મારે શ્રીજીમહારાજના ચિંતવનમાં વિક્ષેપ થશે ને તેથી એકાંતિક નહિ થવાય એમ ડરતો રહે તો તે ધર્મમાંથી પડે નહિ ને મોક્ષને પામે. ને શ્રીજીમહારાજનું માહાત્મ્ય ને શ્રદ્ધા એ બે હોય તો તેમનું અખંડ ચિંતવન થાય ને વિષયમાં લેવાય નહિ ને જેટલો શ્રીજીમહારાજનો મહિમા જણાય તેટલો જ નિશ્ચય થાય છે. (૪)

શ્રીજીમહારાજ સર્વેને વિશે આકાશની પેઠે નિર્લેપ છે ને એમની મૂર્તિને વિશે ભાગ-ત્યાગ નથી; સદાય દિવ્યમૂર્તિ છે ને અનંત બ્રહ્માંડના આત્મા છે ને મૂળ અક્ષરાદિક સર્વે ક્ષેત્રજ્ઞના ક્ષેત્રજ્ઞ છે તો પણ નિર્વિકાર છે ને તેમના સ્વરૂપને વિશે ઉત્થાને રહિત ભક્ત નિર્વિકલ્પ સમાધિવાળો ને સ્થિતપ્રજ્ઞ છે ને એને શ્રીજીમહારાજ સર્વે પાપથી મુકાવે છે ને જેને શ્રીજીમહારાજનો અચળ આશ્રય હોય તેની મતિ ભ્રમે નહિ ને શ્રીજીમહારાજના દૃઢ ભક્તને ઓળખે ને પરસ્પર માહાત્મ્ય જાણે. (૧૭)

મૂળ અક્ષરાદિકને વિશે વ્યાપકપણું તે શ્રીજીમહારાજના તેજરૂપ અક્ષરધામનું નિર્ગુણપણું છે અને એ અક્ષરકોટિ આદિકને ધારવાપણું તે અક્ષરધામનું સગુણપણું છે. ને એ અક્ષરધામને અડખે-પડખે, હેઠે-ઉપર સર્વે દિશુંમાં બ્રહ્માંડની

કોટિઓ રહી છે, અને એ અક્ષરધામને વિશે શ્રીજીમહારાજ સદાય રહ્યા થકા જ્યાં જેવું રૂપ દેખાડ્યું જોઈએ, ત્યાં તેવા રૂપને દેખાડે છે ને શ્રીજીમહારાજની મૂર્તિ છે ત્યાં જ અક્ષરધામનું મધ્ય છે. (૪૨)

જેમ મચ્છ-કચ્છાદિક અવતારોના અવતારી શ્રીકૃષ્ણ છે, તેમ શ્રીજીમહારાજ સર્વ અવતારના અવતારી સર્વોપરી સાક્ષાત્ ભગવાન છે. માટે તેમના ગ્રંથને વિશેષ માનવા ને શ્રીજીમહારાજ તો રાજાધિરાજ છે ને સદાય અક્ષરધામને વિશે વિરાજમાન છે અને તે અક્ષરધામને આશરીને અનંતકોટી બ્રહ્માંડ રહ્યા છે. ને શ્રીજીમહારાજ એ અક્ષરધામમાં રહ્યા થકા યોગકળાએ કરીને અનેક ઠેકાણે દર્શન આપે છે ને અજન્મા છે. (૬૪)

શ્રીજીમહારાજનો નિષ્કામ ભક્ત શ્રીજીમહારાજનો જેટલો મહિમા જાણે તેવો થાય છે. તો પણ, શ્રીજીમહારાજનોમહિમા, સામર્થી, પ્રતાપ, ઐશ્વર્ય તે અતિશે અપાર દેખાય છે. તેથી શ્રીજીમહારાજને વિશે સ્વામિ-સેવકપણું અતિ દૃઢ થાય છે. (૬૭)

વરતાલ પ્રકરણમ્ (૧૩, ૧૪)

શ્રીજીમહારાજ મનુષ્ય જેવા દેખાય છે પણ અલૌકિક મૂર્તિ છે. અને જે એમનું દર્શન શ્રદ્ધાએ સહિત કરે તેને સમાધિ થાય છે ને ઘણાં જીવોને પોતાને સન્મુખ કરવા હોય ત્યારે અભક્તને તથા પશુઓને પણ સમાધિ કરાવે છે. ને પોતાના આશ્રિતને પોતાના સરખી દૃષ્ટિ આપે છે ને અનંત બ્રહ્માંડમાં મૂર્તિમાન દર્શન આપે છે. (૧૩)

જેને વર્ણાશ્રમના ધર્મ લોપ્યાનું પાપ લાગ્યું હોય તેને જો

ભગવાન કે તેમના સંતનો હૈયામાં ગુણ આવે તો એને મોટું પુણ્ય થાય છે ને તે અતિશે પવિત્ર થાય છે ને એનું ચિત્ત ભગવાનના સ્વરૂપમાં ચોટે છે ને તેને સમાધિ થાય છે અને જે વર્ણાશ્રમના ધર્મ પાળતો હોય પણ ભગવાન કે તેમના સંતનો દ્રોહ કરે તો મહાપાપી થાય છે. એવો શ્રીજીમહારાજ ને તેમના સંતનો મહિમા છે. (૧૪)

ગઢડા છેલ્લું પ્રકરણમ્ (૫, ૩૨, ૩૭, ૩૯)

માહાત્મ્યે સહિત ભગવાનની ભક્તિ હોય તેમાં કોઈ જાતનું વિઘ્ન આવે નહિ ને ભગવાનના મોટા સંતની સેવા ને પ્રસંગથી માહાત્મ્યે સહ ભક્તિ તે જીવના હૃદયમાં ઉદય થાય છે. (૫)

શ્રીજીમહારાજ પોતાના તેજરૂપ અક્ષરધામમાં સદા સાકાર મૂર્તિ વિરાજમાન છે ને સર્વના કારણ ને સર્વના નિયંતા ને સર્વના અંતર્યામી ને દિવ્ય સુખમયમૂર્તિ છે. એવો શ્રીજીમહારાજનો મહિમા સમજીને તેમને વિશે પ્રીતિ કરે ને નવધા ભક્તિ કરે ને એમની આજ્ઞામાં વર્તે તે શ્રીજીમહારાજનો સાચો ભક્ત છે ને જે શ્રીજીમહારાજના મહિમાની ઓથ લઈને શ્રીજીમહારાજની બાંધેલી મર્યાદાનો ભંગ કરે તે પાપી ને દુષ્ટ છે. (૩૨)

શ્રીજીમહારાજ જેવો આકાર બીજા કોઈનો નથી ને તેમના વિના બીજા સર્વને કાળ ભક્ષણ કરે છે ને તેમના જેવો બીજો કોઈ નથી ને તેમના ધામમાં તેમના ભક્ત છે તેનો આકાર તેમના જેવો જ છે તો પણ તે મુક્તો પુરુષ છે ને શ્રીજીમહારાજ પુરુષોત્તમ છે ને એ મુક્તોથી શ્રેષ્ઠ છે ને એ મુક્તોને ઉપાસ્યને સ્વામી છે ને એ મુક્તો

શ્રીજીમહારાજના મહિમાનો પાર પામતા નથી. (૩૭)

શ્રીજીમહારાજ અનંત બ્રહ્માંડના રાજા છે ને અતિશે સુખમય છે ને સર્વને સુખના દાતા છે ને સર્વના કર્તા છે ને અતિશે સમર્થ છે. એવું માહાત્મ્ય જાણે તો શ્રીજીમહારાજ વિના બીજેથી વૈરાગ્ય થાય. ને શ્રીજીમહારાજ એક જ ભગવાન છે પણ એમના જેવો કોઈ થતો નથી. એમ સમજાય તેને કાંઈ કરવું બાકી રહેતું નથી. ને આત્મા તથા શ્રીજીમહારાજના માહાત્મ્ય સામી દૃષ્ટિ રાખે તે કોઈ ઠેકાણે બંધાય નહિ. (૩૮)

૭

આત્મજ્ઞાન

ગઢડા પ્રથમ પ્રકરણમ્ (૨૦, ૨૫, ૪૪)

અંતરવૃત્તિએ કરીને પોતે પોતાને ન જાણે ને ન જુએ તે અતિશે અજ્ઞાની છે. તે અંતરવૃત્તિ એટલે દેહભાવ ભૂલીને પોતાના ચૈતન્યને શ્રીજીમહારાજના તેજરૂપ અક્ષરધામ, તે રૂપ માનીને તે આત્માકારે વૃત્તિ કરીને તેમાં શ્રીજીમહારાજની મૂર્તિને ધારવી તે. (૨૦)

જેને એકલા સાધનનું બળ હોય પણ ભગવાનના નિશ્ચય તથા આત્મજ્ઞાનનું બળ હોય ને તેને ઇંદ્રિયો - અંતઃકરણ પોતાને વશ હોય તો ય પણ અંતર સૂનું રહે છે. ને સમાધિવાળાને પણ સમાધિમાં જ્યારે અતિશે તેજ દેખાય છે ને અતિશે નાદ સંભળાય છે ત્યારે જો દેહ થકી પોતાનું સ્વરૂપ જુદું સમજવારૂપી આત્મજ્ઞાન ન હોય તો ધીરજ રહેતી નથી ને કાયરપણું આવી જાય છે. (૨૫)

પોતાને દેહથી પૃથક્ આત્મારૂપે માનીને તે આત્માને શ્રીજીમહારાજના તેજરૂપ જે અક્ષરબ્રહ્મ તે રૂપ સમજ્યા વગર દેહ ને દેહના સંબંધીમાંથી અહંમત્વ ટળતું નથી. (૪૪)

સારંગપુર પ્રકરણમ્ (૪, ૧૨, ૧૫)

પોતાના ચૈતન્યને ત્રણ દેહથી પૃથક્ માનીને શ્રીજીમહારાજની મૂર્તિનું ચિંતવન કરે તે દૃઢ વિવેકી છે. ને દેહરૂપ માનીને એક ક્ષણવાર પણ જો સ્ત્રીનું ચિંતવન કરે તે ગોબરો છે. (૪)

પરિપક્વ જ્ઞાનીને આત્માનું અભિમાન દૃઢ રહે છે. ને સંકલ્પનું બળ હોય ત્યારે વિષયને વિશે દોષ, દુઃખ ને નાશવંતપણું વિચારવું અને આત્માનું અજર, અમર, સુખરૂપ, સત્તારૂપ, અવિનાશીપણું વિચારવું ને એવે વિચારે કરીને જ્યારે ઇન્દ્રિયોની વૃત્તિ વિષયમાંથી પાછી વળીને સ્થિર થાય ત્યારે ધ્યાન કરવું. (૧૨)

આત્મનિષ્ઠા ને વૈરાગ્યવાળા ભક્તને શ્રીજીમહારાજનું પ્રત્યક્ષપણું રહે છે તેથી એને કુસંગનો યોગ લાગતો નથી. (૧૫)

લોયા પ્રકરણમ્ (૧૫)

ઇન્દ્રિયો દ્વારે લક્ષ થાય તેને સમગ્ર આત્મા નથી દેખાતો, જ્યારે નિરાવરણ દૃષ્ટિ થાય ત્યારે જ યથાર્થ આત્મા દેખાય છે. (૧૫)

ગઢડા મધ્ય પ્રકરણમ્ (૨, ૩૦, ૩૨, ૪૩, ૪૫, ૫૦, ૫૫,૫૭)

જેને આત્યંતિક કલ્યાણ પામવું હોય ને મુક્ત થવું હોય તેને ઇન્દ્રિયો દ્વારે વિષયનો માર્ગ આત્મવિચારે કરીને બંધ કરવો ને આત્મસુખ વતે પૂર્ણ રહેવું ને પોતાને બ્રહ્મ જે શ્રીજીમહારાજનું તેજ તે રૂપ માનીને તે ચૈતન્યમાં શ્રીજીમહારાજની મૂર્તિ ધારવી, તો ઇન્દ્રિયો દ્વારે થઈને અંતઃકરણમાં આવેલા વિષય નિવૃત્ત થાય છે ને તેનું કલ્યાણ થાય છે. (૨)

શુદ્ધ ચૈતન્ય બ્રહ્મ જે શ્રીજીમહારાજનું તેજ તે રૂપ થઈને પરબ્રહ્મ જે શ્રીજીમહારાજ તેમનું ભજન કરે ને શ્રીજીમહારાજ વિના બીજેથી વૈરાગ્ય પામે, તેને સોનું ને

સ્ત્રી બંધન કરે નહિ. (૩૦)

ત્રણ દેહથી નોખો પોતાના જીવાત્માને જાણીને તેને વિશે શ્રીજીમહારાજને ધારીને એમનું સ્મરણ કરે તો દેહના સંબંધી તથા ઇંદ્રિયો - અંતઃકરણનો સંબંધ ટળી જાય છે. ને શ્રીજીમહારાજ પોતાનો ભક્ત દેહ મેલે ત્યારે પોતાના સ્વરૂપ વિના બીજે પ્રીતિ ન રહે તે સારુ આત્મજ્ઞાન ને વૈરાગ્ય તે ભક્તને વિશે પ્રેરે છે. (૩૨)

આત્મારૂપે રહીને જ ભગવાનને વિશે પ્રીતિ કરવી ને તે પ્રીતિને જ મોટા મોટા આચાર્યોએ બ્રહ્મસ્વરૂપ કહી છે. (૪૩)

જો દેહરૂપે વર્તાય તો શ્રીજીમહારાજની આજ્ઞા પળાય નહિ ને શ્રીજીમહારાજના સંત-હરિજનના સમુદાયમાં રહી શકાય નહિ માટે આત્મસત્તારૂપે રહેવું. એટલે આત્મારૂપ થઈને શ્રીજીમહારાજની ભક્તિ કરવી ને જો તેમાં કસર રહી જાય તો બદરિકાશ્રમ તથા શ્વેતદ્વીપમાં જવું પડે. (૪૫)

સર્વથી પર એકરસ પરિપૂર્ણ એવું જે શ્રીજીમહારાજના તેજરૂપ અક્ષરબ્રહ્મ તેને વિશે પોતાના આત્માને લીન કરીને તેમાં શ્રીજીમહારાજ તથા તેમના મુક્ત સદા દિવ્ય સાકાર મૂર્તિમાન રહ્યા છે તેમાં અખંડ પ્રીતિ જોડી રાખવી. (૫૦)

અંતરમાં એમ વિચાર કરવો જે આપણે તો દેહ થકી પૃથક્ આત્મા છીએ, પણ દેહ જેવા નથી ને આત્માને વિશે રખે રજોગુણ, તમોગુણ આદિક કોઈક માયાનો ભાગ મળી જાય નહિ તેને ઘડીએ ઘડીએ તપાસતા રહેવું તો એક કંચનરૂપ આત્મા જ રહે. (૫૫)

સત્તારૂપ આત્માને વિશે માયા ને માયાનાં કાર્ય જે ત્રણ

ગુણ ને દેહ-ઇન્દ્રિયો-અંતઃકરણ તેનું આવરણ નથી ને આત્મસત્તારૂપે રહેવાથી ભગવાનને વિશે કોઈ રીતનો દોષ પરઠાતો નથી ને આત્માના પ્રકાશમાં રહ્યો જે વિચાર તે આત્મા વિના બીજા પદાર્થનો નાશ કરી નાખે છે. (૫૭)

અમદાવાદ પ્રકરણમ્ (૨)

જે જ્ઞાન પ્રલયે કરીને માયિક ઉપાધિને ત્યજીને બ્રહ્મરૂપ એટલે શ્રીજીમહારાજના તેજરૂપ થઈને તેમને ભજે છે તેને કોઈ કાળે માયિક ઉપાધિ વળગતી નથી. અને તે જીવોનાં આત્યંતિક કલ્યાણ કરવાને અર્થે સ્વતંત્રપણે દેહ ધરે ને મૂકે એવો સમર્થ થાય છે. (૨)

ગઢડા છેલ્લું પ્રકરણમ્ (૨૧)

દેહના સંબંધી સાથે હેત ન રાખવું; સત્તારૂપ થઈને શ્રીજીમહારાજ સાથે હેત કરવું. ને જે સત્તારૂપ રહી શકતા નથી તેને કામાદિક શત્રુ પીડે છે. (૨૧)

૮

સર્વદેશી સમજણ

ગઢડા પ્રથમ પ્રકરણમ્ (૭, ૧૦, ૧૩, ૧૪, ૧૭, ૪૧, ૪૩, ૪૬, ૪૮, ૫૦, ૬૪, ૬૫, ૬૬, ૬૯, ૭૧, ૭૩, ૭૪, ૭૫, ૭૭, ૭૮)

શ્રીજીમહારાજનું અક્ષરબ્રહ્મ, ઈશ્વર, જીવ, માયા ને માયાના કાર્ય જે બ્રહ્માંડ એમને વિશે અંતર્યામીપણું ને નિયંતાપણું એ શ્રીજીમહારાજનું વાચ્યાર્થ એટલે કે અન્વયપણું છે અને પોતાની કિરણોના મધ્યને વિશે બ્રહ્મજ્યોતિ રૂપ ધામ તેમાં રહ્યા છે એ શ્રીજીમહારાજનું લક્ષ્યાર્થ એટલે કે વ્યતિરેકપણું છે. (૭)

જે મનુષ્ય કર્યા કૃત્યને ન જાણે તેને કૃતઘ્ની જાણવો અને પ્રાયશ્ચિત કર્યું હોય તેને પાપે યુક્ત કહે તે પણ કૃતઘ્ની જેવો જ પાપી છે. (૧૦)

શ્રીજીમહારાજ પોતાની બે શક્તિઓ જે પુરુષ ને પ્રકૃતિ તેણે સહિત જીવ જીવ પ્રત્યે અંતર્યામીરૂપે રહ્યા થકા જે જીવને જેના દેહ થકી ઉપજ્યાનો કર્મ સંબંધ પ્રાપ્ત થયો હોય તે જીવને તે દ્વારે ઉપજાવે છે, પણ જીવ અનેકરૂપે થતો નથી. (૧૩)

વાસનાવાળા ત્યાગી કરતાં સંસારથી ઉદાસ રહે એવો ગૃહસ્થ શ્રેષ્ઠ છે. શ્રીજીમહારાજની સાક્ષાત્ પ્રાપ્તિ થઈ હોય તેને અંતઃકાળે શ્રીજીમહારાજની સ્મૃતિ ન રહે અથવા અકાળ મૃત્યુ થાય તો પણ તેનું કલ્યાણ થાય ને વિમુખ બોલતા - ચાલતા દેહ મૂકે તો પણ નરકે જાય છે. (૧૪)

જે હિંમત વિનાની વાત કરીને શ્રીજીમહારાજની પ્રસન્નતાનાં સાધનમાંથી બીજાને મોળા પાડે તેને કુસંગી તથા નપુંસક જાણવો. (૧૭)

મૂળમાયા સુધી ક્ષર અને મૂળઅક્ષર સુધી અક્ષર તે સર્વેથી પર અને સદા મૂર્તિમાન પ્રત્યક્ષ પુરુષોત્તમ જે શ્રીજીમહારાજ તે મૂળઅક્ષરથી લઈને બ્રહ્મ, ઈશ્વર, માયા, જીવ એ સર્વેને વિશે પાત્રની તારતમ્યતાએ અંતર્યામીરૂપે એટલે અન્વય સ્વરૂપ જે પોતાનું તેજ તે દ્વારે કરીને રહ્યા છે પણ શ્રીજીમહારાજ જીવ, માયા, ઈશ્વર, બ્રહ્મ ને અક્ષર તે રૂપે થયા નથી; શ્રીજીમહારાજ તો સર્વેથી પર છે સર્વેને અગમ્ય છે. (૪૧)

ચાર પ્રકારની મુક્તિને ઇચ્છે તે સકામ ને અર્થાર્થી છે અને જે કેવળ શ્રીજીમહારાજની સેવાને જ ઇચ્છે તે નિષ્કામ ને જ્ઞાની છે. (૪૩)

શ્રીજીમહારાજના પ્રકાશરૂપ જે ચિદાકાશ તે સર્વનો આધાર ને નિર્વિકારી છે ને એની લીનતા નથી. અને જે આકાશની ઉત્પત્તિ ને વિનાશ કહ્યો છે તે આકાશ તો તમોગુણનું કાર્ય છે ને અંધકારરૂપ છે તેની લીનતા થાય છે. (૪૬)

શ્રીજીમહારાજની ચિત્રમૂર્તિ સર્વે શાસ્ત્રે કરીને પ્રમાણ છે અને તે મૂર્તિ એ શ્રીજીમહારાજ પોતે જ છે. માટે શ્રીજીમહારાજના આશ્રિતોને પ્રાતઃકાળે એ મૂર્તિની પૂજા કરવી અને જ્યાં સુધી શ્રીજીમહારાજનો આશ્રિત પંચવર્તમાનમાં રહીને પૂજા કરે છે ત્યાં સુધી શ્રીજીમહારાજ એ મૂર્તિમાં રહે છે. (૪૮)

જે કલ્યાણને અર્થે સાવધાનપણે વર્તે તે જ કુશાગ્ર

બુદ્ધિવાળો છે અને શ્રીજીમહારાજની પ્રાપ્તિ પણ તેને જ થાય છે. (૫૦)

દૃષ્ટા જે શ્રીજીમહારાજનું તેજ તે જેમાં વ્યાપક છે એવું દૃશ્ય જે મૂર્તિમાન અક્ષર એ બેયના શ્રીજીમહારાજ આત્મા છે ને એ બેયથી ન્યારા ને સદા મૂર્તિમાન છે. (૬૪)

તમોગુણનું કાર્ય જે આકાશ તેની ઉત્પત્તિ ને લય છે, પણ સર્વાધાર આકાશનો લય થતો નથી. (૬૫)

ભાગવતમાં નિર્ગુણ કરીને કહ્યા હોય, ત્યારે શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનને કહ્યા હોય અને સગુણ કરીને કહ્યા હોય ત્યારે અનિરુદ્ધ, પ્રદ્યુમ્ન ને સંકર્ષણને કહ્યા હોય એમ જાણવું. અને તેજપુંજ કહ્યા હોય ત્યારે તે તેજ ભગવાનની મૂર્તિનું સમજવું. (૬૬)

હિંસાયુક્ત ધર્મ વ્યાવહારિક છે ને ધર્મ, અર્થ અને કામને અર્થે છે અને અહિંસામય ધર્મ છે તે તો કેવળ કલ્યાણને અર્થે છે. (૬૮)

॥ સર્વં સ્વલ્લિદં બ્રહ્મ ॥ એ શ્રુતિનો અર્થ એમ છે જે મનુષ્યરૂપે દેખાતું એવું જે શ્રીજીમહારાજનું સ્વરૂપ તે બ્રહ્મ એટલે દિવ્ય છે, પણ સમગ્ર જગત બ્રહ્મ છે, એવો અર્થ નથી. અને ॥ ઘટવત્ સર્ગાદિ વિનશ્યતિ ॥ એ શ્રુતિનો અર્થ એ છે જે શ્રીજીમહારાજની મૂર્તિ વિના જે માયિક નામરૂપ છે તે નાશવંત છે. (૭૧)

વીર્ય એ જ કામનું રૂપ છે અને વીર્ય સૂક્ષ્મ દેહ ભેળું રહે છે. (૭૩)

શ્રીજીમહારાજની ઇચ્છાથી સત્સંગનું ઉત્કૃષ્ટપણું થાય અથવા ગૌણપણું જણાય અથવા પોતાને માન-અપમાન થાય

તેમાં રાજી રહેવું. (૭૪)

જેના કુળમાં ભગવાનનો એક ભક્ત થાય તો તેની ઇકોતેર પેઢીનો ઉદ્ધાર થાય છે એમ કહેવાય છે, એમાં ભગવાનના ભક્તનાં કુળમાં જે એ ભક્ત સાથે હેત રાખે તેનું જ કલ્યાણ થાય છે, પણ જે દ્વેષ કરે ને ભગવાનના ભક્ત સાથે વૈરબુદ્ધિ રાખે તે તો નરકે જ જાય છે. (૭૫)

કાળે કરીને અને અવસ્થાએ કરીને અંતસમે સારું -નરસું જણાય છે. ને વિમુખ સારી રીતે દેહ મૂકે તો ય નરકે જાય છે ને શ્રીજીમહારાજનો ભક્ત શૂન્ય મૂન્ય રહીને દેહ મૂકે, તો પણ કલ્યાણ જ થાય. (૭૭)

દેશકાળાદિક કર્મના ફેરવ્યા ફરતા નથી માટે કલ્યાણના ઇચ્છનારાએ કર્મનું બળ રાખવું નહિ; અને જેનો સંગ થાય તે સાથે કોઈ રીતે અંતર રહે નહિ ત્યારે તેનો સંગ થયો જાણવો. (૭૮)

સારંગપુર પ્રકરણમ્ (૧૪, ૧૭)

ભગવાનનું ધામ પ્રાપ્ત થયા પછી તે ધામમાંથી કોઈ કાળે પડાતું નથી. (૧૪)

જેમ સૂર્ય તથા મશાલના પ્રકાશમાં પાપી પાપને માર્ગે ચાલે છે અને પુણ્યવાળા પુણ્યને માર્ગે ચાલે છે તેને સૂર્ય તથા મશાલ સમદૃષ્ટિએ પ્રકાશ કરી આપે છે, તેમ નરનારાયણ ભગવાન સમદૃષ્ટિએ સૂર્ય મશાલવત્ તપ રૂપી પ્રકાશ કરી આપે છે પણ પ્રેરણા કરતા નથી. જે જીવ જેવાં કર્મ કરે છે તેને તેવા ફળને પમાડે છે. (૧૭)

કારિયાણી પ્રકરણમ્ (૪, ૫, ૬)

જેનો જીવ અતિ નિર્મળ એટલે સર્વ વાસના ટાળીને

શ્રીજીમહારાજના તેજરૂપ થાય છે તે પોતાને વિશે શ્રીજીમહારાજને દેખે છે. અને શ્રીજીમહારાજને વિશે એટલે સર્વાધાર એવું એમનું તેજરૂપ અન્વય સ્વરૂપ તેને વિશે, જે વિશ્વ રહ્યું છે તેને પણ દેખે છે. (૪)

શ્રીજીમહારાજ પોતાના પ્રેમીભક્તોના મનોરથ પૂર્ણ કરવા માટે પ્રગટ થાય છે ને સાથે સાથે અસંખ્ય જીવનું કલ્યાણ કરે છે તથા ધર્મનું સ્થાપન કરે છે, પણ શ્રીજીમહારાજ જીવોનું કલ્યાણ કરવા માટે જ અવતાર ધરે છે એમ નથી, તે તો અવતાર ધારણ કર્યા વિના પણ જીવનાં કલ્યાણ કરવા સમર્થ છે. (૫)

શ્રીજીમહારાજે પોતાના ભક્તને અર્થે પોતાનો દેહ શ્રીકૃષ્ણાર્પણ કરી રાખ્યો છે એટલે કે શ્રીજીમહારાજ જે મન-કર્મ-વચને તેમનો ભક્ત થાય તેને પોતાની મૂર્તિને વિશે રાખે છે એમ દેહ એટલે મૂર્તિ અર્પણ કરી છે. (૬)

લોચા પ્રકરણમ્ (૨, ૪, ૫, ૮, ૯, ૧૧, ૧૩)

કારણ કાર્ય કરતા નાનું હોય ને સૂક્ષ્મ હોય તો પણ મોટા કાર્યની ઉત્પત્તિ કરવાને સમર્થ છે એ જ કારણમાં મોટાઈ છે. ને શ્રીજીમહારાજ મનુષ્ય જેવડા દેખાય છે તો પણ સર્વના કારણ છે ને અનંત કોટી બ્રહ્માંડને ઉત્પન્ન કરવા ને પોતાને વિશે લીન કરવા સમર્થ છે. અને એમના એક એક રોમમાં એટલે કે કિરણોમાં અનંત કોટી બ્રહ્માંડ અણુની પેઠે રહ્યા છે એવું એમને વિશે અલૌકિકપણું ને મોટાઈપણું છે. (૨)

શ્રીજીમહારાજની મૂર્તિ સદાય એક સરખી છે પણ જ્યાં જેવી દેખાડવી જોઈએ તેવી શ્રીજીમહારાજ પોતાની ઇચ્છાએ

કરીને દેખાડે છે અને જ્યાં જેટલો પ્રકાશ કરવો ઘટે, ત્યાં તેટલો પ્રકાશ કરે છે અને સદાય દ્વિભૂજ છે તો પણ પોતાની ઇચ્છાએ કરીને ક્યાંક ચતુર્ભૂજ, અષ્ટભૂજ, અનંત ભૂજ દેખાડે છે તથા મચ્છ-કચ્છાદિક રૂપે દેખાય છે. (૪)

પંચવર્તમાન સંબંધી કાચ્યપ, સંતનો અવગુણ આવ્યો હોય તથા ભગવાનના નિશ્ચયમાં અનિશ્ચયનો ઘાટ થયો હોય તે જો સંતની આગળ ન કહે તે કપટી છે. તેવા કપટીનો ગાઢ સહવાસ હોય ત્યારે તેની ખબર રાખે ને નોખો પડે ત્યારે છાની ખબર રખાવે ત્યારે તેનું કપટ ઓળખ્યામાં આવે; અને દંભી માણસનો દંભ જ્યારે તેની પ્રતિષ્ઠાનો ભંગ થાય ત્યારે કળાય ને જેને સંતમાં ગુણ લીધાનો સ્વભાવ હોય તેનો જ સત્સંગમાં દૃઢ પાયો થયો છે. ને શાસ્ત્રમાંથી ભગવાન તથા સંતનું માહાત્મ્ય સમજવું, સંત પાસેથી ઇંદ્રિયો જીતવાની યુક્તિ શીખવી ને પોતાને વિચારે કરીને પોતાના કલ્યાણને અર્થે તે યુક્તિ સવળી સમજીને માનવી ને તેમ વર્તવું તો ઇંદ્રિય -અંતઃકરણ જીતાય; અને બાહ્ય ઇંદ્રિયો જીતે અંતઃકરણ જીતાય છે. (૫)

જે ડાહ્યો હોય તેને પોતાના અયોગ્ય સ્વભાવ ઉપર અભાવ હોય ને તે અભાવ બીજા સંતને વિશે દેખે તો અભાવ આવે. અને જે પોતાના સ્વભાવને ટાળે નહિ ને બીજા સંતના સ્વભાવ દેખીને અવગુણ લે તે મૂર્ખ છે. (૮)

શ્રીજીમહારાજના વચનામૃત, સત્સંગીજીવન, સત્સંગીભૂષણ, હરિલીલાકલ્પતરુ આદિક પ્રત્યક્ષ, ગ્રંથોના શ્રવણથી વૈરાગ્ય, જ્ઞાન, ભક્તિ ને ધર્મ એ ચારે ઉપજે છે. (૯)

શ્રીજીમહારાજના આશ્રિતોએ શ્રીજીમહારાજનું જ ધ્યાન

કરવું, પણ શ્રીજીમહારાજના જે બીજા અવતારો તેમનું ધ્યાન કરવું, નહિ. (૧૧)

શ્રીજીમહારાજ એક જ ભગવાન છે ને અક્ષરપર્યંત કોઈ તેમના જેવા થવા સમર્થ નથી. (૧૩)

પંચાળા પ્રકરણમ્ (૬)

રામચંદ્રજી, અનિરુદ્ધ, વૈરાજનારાયણ તથા ભૂમાપુરુષ તે સર્વેના કારણ ને અવતારી શ્રીકૃષ્ણ છે ને શ્રીકૃષ્ણના અવતારી વાસુદેવબ્રહ્મ છે ને શ્રીજીમહારાજ વાસુદેવબ્રહ્મ આદિક સર્વેના કારણ ને અવતારી છે ને સર્વોપરી છે. (૬) ગઢડા મધ્ય પ્રકરણમ્ (૩, ૧૧, ૨૦, ૩૪, ૩૫, ૫૨, ૫૩, ૫૮, ૬૦, ૬૧, ૬૨, ૬૫, ૬૬)

રસિક માર્ગવાળા ભક્તો બાઈઓને વિશે મા, બેન, દિકરીનો ભાવ રાખે તો વિકાર ન થાય. અને પ્રકૃતિપુરુષાદિક સર્વેનું કારણ ને આધાર છે એવું જે બ્રહ્મ તે શ્રીજીમહારાજનું તેજ છે ને શ્રીજીમહારાજ તો એ બ્રહ્મના પણ કારણ ને આધાર ને મૂર્તિમાન છે એમ બ્રહ્મજ્ઞાનવાળા ભક્તો સમજે તો નિર્વિઘ્ને પરમપદ જે શ્રીજીમહારાજની હજૂર સેવા તેને પામે છે. (૩)

ધર્મ, અર્થ ને કામને વિશે પ્રીતિ રાખીને સુકૃત કરે તો તેનું ફળ ભોગવીને નરક ચોરાશીમાં જાય છે અને તેના તે કર્મ જો શ્રીજીમહારાજની પ્રસન્નતાને અર્થે કરે તો ભક્તિરૂપ થઈને મોક્ષને અર્થે થાય છે. (૧૧)

દેહાભિમાની જીવ એમ જાણે છે જે, સમાધિવાનને જ્ઞાન ઓછું થઈ જાય છે, પણ સમાધિવાન તો ઇંદ્રિયો - અંતઃકરણથી જુદો પડીને વર્તે છે તો પણ જ્ઞાન વૃદ્ધિ પામે

છે. અને પાછો તેમાં મળીને વર્તે તો પણ સમાધિમાં થયેલું જ્ઞાન નાશ થતું નથી. અને એ સમાધિવાન પ્રવૃત્તિ માર્ગનો ત્યાગ કરીને તપાદિકે યુક્ત થાય તો શ્રીજીમહારાજના મુક્તના જેવી સિદ્ધદશા પામે છે. (૨૦)

જીવને વિશે રહેલા માયાના કાર્ય એવા જે ચોવીશ તત્ત્વ તે જડ છે અને માયાના પ્રકાશક મૂળપુરુષ તે ચૈતન્ય તત્ત્વ છે. અને શ્રીજીમહારાજ તો માયાથી ને પુરુષથી ન્યારા છે અને જે જીવ એમનો આશરો કરે તે માયાને તરીને તેમનું તેજ જે બ્રહ્મ તે રૂપ થઈને તેમના ધામને પામે છે. (૩૪)

શ્રીકૃષ્ણ (પરોક્ષના નહિ પણ શ્રી સ્વામિનારાયણ ભગવાનનું જ એક નામ) જે શ્રીજીમહારાજ તેમની મૂર્તિના ધ્યાન વિના કેવળ આત્માને વિચારે કરીને આત્મા દેખાતો નથી. અને આત્મદર્શને કરીને તો એમની ભક્તિમાં વિઘ્ન ન થાય એટલું જ પ્રયોજન છે. પણ કલ્યાણ તો શ્રીજીમહારાજની ઉપાસના, તેમના ચરિત્ર કહેવાં ને સાંભળવા, તેમનું નામ - સ્મરણ કરવું અને પોતપોતાના ધર્મમાં રહેવું તેણે કરીને થાય છે. (૩૫)

ત્યાગીએ મૂર્ખની પેઠે વિચાર્યા વિના ચાળે ચડી જાવું નહિ એટલે કે શ્રીજીમહારાજે ત્યાગીને વનમાં એટલે સ્ત્રીઓના પ્રવેશે રહિત સ્થળ તે વન કહેવાય માટે તેવાં મંદિરોમાં રહેવાની આજ્ઞા કરી છે, તેમાં રહે તે વન કહેવાય ને ધર્મામૃતમાં કહ્યા જે અગિયાર વસ્ત્ર તેથી વિશેષ ન રાખે તે વસ્ત્ર વિના રહ્યા કહેવાય ને કૌપિન હંમેશ પહેરે તે કૌપિનભેર રહ્યા કહેવાય ને ટોપી ઘાલે ને દાઢીમૂછ ન રાખે ને અગિયારમાં એકે વસ્ત્ર ધોળું ન રાખે ને માન-અપમાન

સહન કરે તો ચાળે ચડ્યા ન કહેવાય. (૫૨)

જીવને માયિક વિષયમાં રાગ હોય ત્યાં સુધી કાળો કહેવાય, માયિક વિષયમાંથી રાગ ટળી જાય પણ ઐશ્વર્યમાં રાગ હોય ત્યાં સુધી ગોરો કહેવાય, એ બેય પ્રકારની વાસના ટાળીને શ્રીજીમહારાજના તેજરૂપ થઈ પોતાના આત્માને વિશે શ્રીજીમહારાજની મૂર્તિ દેખે તે લાંબો કહેવાય. અને શ્રીજીમહારાજના સાધર્મ્યપણાને પામીને સાકાર દિવ્ય મૂર્તિમાન થઈને શ્રીજીમહારાજની હજૂરમાં રહે અથવા શ્રીજીમહારાજના તદ્દાકારપણાને પામીને મૂર્તિમાં રહ્યો થકો મૂર્તિના સુખને ભોગવે તે ટૂંકો કહેવાય. (૫૩)

જે સંપ્રદાયમાં જે ઇષ્ટદેવ હોય તે જે હેતુ માટે પૃથ્વી ઉપર પ્રગટ થયા હોય તેના ચરિત્રના શાસ્ત્રથી જ તેના સંપ્રદાયની પુષ્ટિ થાય છે, પણ બીજા ગ્રંથે કરીને થતી નથી. માટે શ્રીજીમહારાજના સંપ્રદાયની પુષ્ટિને અર્થે શ્રીજીમહારાજના ચરિત્રનાં શાસ્ત્ર કરવાં એવી શ્રીજીમહારાજની આજ્ઞા છે. (૫૮)

કોઈ વિક્ષેપ જો સ્વપ્નમાં આવે તો તે વિક્ષેપ ચૈતન્યમાં પેઠો છે એમ જાણવું. (૬૦)

જ્ઞાની કે ત્યાગી હોય તેમણે પણ આ લોકમાં મોટા કહેવાતા હોય તેમનું સન્માન કરવું. (૬૧)

ગૃહસ્થાશ્રમીઓને સંસાર સંબંધી પ્રવૃત્તિ હોય તેમાં જે પાપ થાય, જેમ કે ખૂડતને ખેતીમાં જીવજંતુ મરે, વેપારીને વેપારમાં જીવજંતુ મરે એમ સર્વે વર્ણને પોતપોતાના ઉદ્યમમાં સહેજસાજ પાપ થાય તથા વર્તમાન બહાર સંકલ્પ થઈ જાય તે પાપ જો શ્રીજીમહારાજની મૂર્તિમાં ઉપશમ કરે તો બળે

છે, પણ જે પાપનું શાસ્ત્રમાં પ્રાયશ્ચિત બતાવ્યું હોય તે પોપનું તો પ્રાયશ્ચિત કરવું જ પડે. (૬૨)

શ્રીજીમહારાજ જીવોના કલ્યાણ અર્થે પ્રગટ થયા હોય ત્યારે તેમના ભક્તોની ભક્તિને અંગીકાર કરવાને અર્થે પંચવિષયને ભોગવતા હોય તે જોઈને અખતર ડાહ્યા મનુષ્યો શ્રીજીમહારાજને વિશે દોષ પરઠે છે, પણ જો બ્રહ્મસ્થિતિને પામેલા એવા જે આત્મદર્શી સાધુ તેમને પણ મોહ થતો ન હોય તો શ્રીજીમહારાજને તો મોહ હોય જ કેમ? માટે શ્રીજીમહારાજ તો સદા નિર્લેપ છે. (૬૫)

માયાબદ્ધ જીવ નિરાકાર છે. જ્યારે ભક્તનો જીવ શ્રીજીમહારાજના ધ્યાને કરીને અજ્ઞાન મુકાય છે, ત્યારે સાકાર થાય છે. (૬૬)

વરતાલ પ્રકરણમ્ (૬, ૧૩, ૧૭, ૧૮, ૨૦)

પ્રથમ કર્મ વિનાના જીવને કાળદ્વારે શ્રીજીમહારાજ સ્થૂળ દેહ આપે છે, પછી જેવાં કર્મ કરે તેવા દેહની પ્રાપ્તિ થાય છે. અને કર્મથી કાળનું બળ વિશેષ છે ને કાળથી શ્રીજીમહારાજના એકાંતિક ભક્તના શ્રીજીમહારાજની ભક્તિ સંબંધી કર્મનું બળ વિશેષ છે, ને એકાંતિક ભક્તના ભક્તિ સંબંધી કર્મથી શ્રીજીમહારાજનું બળ અધિક છે. (૬)

શ્રીજીમહારાજ એકદેશી થકા સર્વદેશી છે ને પોતાની ઇચ્છાએ કરીને જ્યાં દર્શન દેવા હોય, ત્યાં દર્શન આપે છે અને એકરૂપ થકા અનંતરૂપે ભાસે છે. અને ગ્રંથમાં ભગવાનને વ્યાપક કહ્યા છે તે તો મૂર્તિમાન છે તે જ પોતાની સામર્થીએ કરીને એક ઠેકાણે રહ્યા થકા સર્વને દર્શન આપે છે એમ વ્યાપક કહ્યા છે, પણ આકાશની પેઠે અરૂપ

થકા વ્યાપક નથી, પણ મૂર્તિમાન રહ્યા થકા અનંત બ્રહ્માંડમાં ભાસે છે. (૧૩)

શ્રીજીમહારાજને વિશે રહેલા કલ્યાણકારી ગુણોને જાણીને તેમની નવધા ભક્તિએ પોતાનું જીવિતવ્ય પૂરું કરે અને પંચવિષયમાં આસક્ત થાય નહિ, તે જિતેન્દ્રિય છે. (૧૭)

શ્રીજીમહારાજના સત્સંગીએ ઉદ્ભવ સંપ્રદાયની રીત જાણવી, ગુરુ પરંપરા જાણવી, ધર્મકુળના સ્થાપનની રીત જાણવી, સંપ્રદાય સંબંધી શાસ્ત્ર જાણવા, સત્સંગીના નિયમ જાણવા, ઇષ્ટદેવને જાણવા, સ્થાનક, સેવક ને કાર્ય તેને ભેદે કરીને મૂર્તિઓનું બહુપણું જાણવું. શ્રીજીમહારાજનું પરોક્ષ ને પ્રત્યક્ષ રૂપ જાણવું ને શ્રીજીમહારાજના જન્મ-કર્મ દિવ્ય જાણવાં. ને શ્રીજીમહારાજના સંબંધને પામે તે સર્વે નિર્ગુણ થાય છે. ને પોતાને વિશે પરમેશ્વરપણાની પ્રતીતિ કરાવવાને અર્થે શ્રીજીમહારાજે દેખાડેલા અનંત રૂપને ભેદે ઉપાસનાના ભેદ કહેવાય પણ સ્થાનકના ભેદે કરીને અનેક લીલાઓ કરી હોય તેણે કરીને શ્રીજીમહારાજના સ્વરૂપને વિશે ઉપાસનાના ભેદ કહેવાય નહિ. (૧૮)

શ્રીજીમહારાજની મૂર્તિ વિના બીજા માયિક આકારને અતિ તુચ્છ ને દુઃખદાયી ને નરકરૂપ જાણીને પોતાને આત્મારૂપ માને તેના હૃદયમાંથી કામાદિકનું બીજ નાશ પામે છે ને તે સર્વ ભક્તથી શ્રેષ્ઠ છે. અને આવી સમજણ ન હોય અથવા તો ભૂંડા દેશકાળનો યોગ થાય તો ખોટ આવે, માટે એવી સમજણ હોય તો પણ કુસંગ તો કરવો જ નહિ. (૨૦)

અમદાવાદ પ્રકરણમ્ (૫)

જીવના નાડી-પ્રાણનો સંકેલો કરવો તથા લાખો માણસોને

વશ કરવા તથા મૂર્તિમાન અક્ષરકોટી તથા પોતાના મુક્તોને પણ નિયમમાં રાખવા તે શ્રીજીમહારાજનું અસાધારણ લક્ષણ છે. (૫)

જેતલપુર પ્રકરણમ્ (૧, ૩, ૫)

જ્યારે સર્વે કર્મ અને માયા તેના નાશ કરનારા ને માયાથી પર જે શ્રી પુરુષોત્તમ ભગવાન અથવા તેમના સંત તેમની જીવને પ્રાપ્તિ થાય છે, ત્યારે માયા ઉલ્લંઘાય છે પણ કર્મથી મોક્ષ થતો નથી. કારણ કે કર્મની તો ત્યાં સુધી ગતિ જ નથી. (૧)

એક તો પાંચ વર્તમાન પાળે, બીજું પોતાને આત્મારૂપ માને, ત્રીજું ભગવાન કોઈના સામું જોઈને હસતા હોય અથવા કોઈને બોલાવતા હોય અથવા બીજાં ગમે તેવાં ચરિત્ર કરે તેમાં કોઈ દિવસ અભાવ ન આવે એવી રીતનો નિશ્ચય રાખે; એટલું સમજાય તો સર્વ સમજાયું છે. (૩)

શ્રીજીમહારાજનું કર્યું સર્વે થાય છે ને એમના પ્રતાપે કરીને એમની સભાનું કર્યું પણ થાય છે ને જે શ્રીજીમહારાજને મૂકીને બીજા દેવને ભજે છે તેની ભક્તિ વ્યભિચારિણી સ્ત્રી જેવી છે. (૫)

ગઢડા છેલ્લું પ્રકરણમ્ (૩, ૪, ૬, ૧૩, ૧૫, ૨૫, ૨૬, ૩૩, ૩૯)

ભગવાનના ભક્ત હોય તે જ્ઞાન - વૈરાગ્યે કરીને માયિક ઉપાધિનો ત્યાગ કરીને બ્રહ્મરૂપ થયા હોય તે પણ ભગવાન તથા ભગવાનના ભક્તને વિશે દયા ને પ્રીતિ તેણે યુક્ત હોય છે. ને જે શ્રીજીમહારાજનો ભક્ત ન હોય ને કેવળ આત્મજ્ઞાન ને વૈરાગ્યે કરીને માયિક ઉપાધિ ટાળીને

સત્તામાત્ર વર્તતો હોય તેને તો સાધનદશામાં શ્રીજીમહારાજની ઉપાસનાએ રહિત કેવળ આત્મજ્ઞાની એવા કુસંગીનો પાશ લાગ્યો છે તેને શ્રીજીમહારાજ ને તેમના ભક્તને વિશે દયા ને સ્નેહ રહેતાં નથી. (૩)

પાપી મનુષ્ય બોલતાં ચાલતાં મરે તો પણ નરકે જાય અને શ્રીજીમહારાજનો ભક્ત બાધિતાનુવૃત્તિને યોગે બેશુદ્ધ થઈને દેહ મૂકે તો પણ શ્રીજીમહારાજને જ પામે છે. (૪)

શ્રીજીમહારાજની ભક્તિ કરતાં કાંઈક અપરાધ થઈ જાય તો તે દોષ જીવનો સમજવો, પણ ઇંદ્રિયો - અંતઃકરણનો વાંક કાઢવો તે મૂર્ખાઈ છે. અને જીવને ન ગમતો ઘાટ મન કરે તો તે જીવ નિર્મળ હોય તો ન માને ને મલિન ને પાપે યુક્ત હોય તો માને તો તે મન એ જીવને કલ્યાણના માર્ગમાંથી પાડી નાખે, આવી રીતે જે સમજે તેને કુસંગ અડી શકે નહિ ને નિર્વિઘ્ન થકો શ્રીજીમહારાજનું ભજન કરે. (૬)

શ્રીજીમહારાજના ભક્તને તો શ્રીજીમહારાજની ઇચ્છા એ જ પ્રારબ્ધ છે, માટે શ્રીજીમહારાજની ઇચ્છાએ કરીને ગમે તેવું સુખ-દુઃખ આવે તેમાં કોઈ રીતે અકળાઈ જવું નહિ, ને ભગવાન રાજી તેમ જ રાજી રહેવું. (૧૩)

ભૂંડા દેશ - કાળાદિકને યોગે કરીને પંચવિષયના ઘા લાગ્યા હોય તે નવઘા ભક્તિ માંહીલી જે ભક્તિએ કરીને પંચવિષયનું સ્મરણ ન થાય તે અંગમાં રહીને શ્રીજીમહારાજની માનસી પૂજા, નામ-સ્મરણ કરવું તો અતિશે સમાસ થાય, ને જે પોતાના અંગને ન ઓળખે તેને સુખ થાય નહિ. (૧૫)

માન, ક્રોધ તથા કોઈથી દબાઈને રહેવું એટલે જેને જેમ કહેવું ઘટે તેને તેમ કહેવામાં તેનાથી દબાઈને તેની મહોબતમાં લેવાવું તે તો અતિશે ભૂંડું છે તથા માંહોમાંહી બેરાબરિયાપણું રહે તે પણ અતિશે ભૂંડું છે. (૨૫)

જેને આત્મનિષ્ઠા હોય ને શ્રીજીમહારાજનું માહાત્મ્ય બહુ જાણતો હોય ને એમ જાણે જે હું નિષ્કામાદિક ધર્મ નહિ પાળું તો શ્રીજીમહારાજ કુરાજી થશે એવી સમજણ હોય તો ધર્મથી પડે નહિ. (૨૬)

પોતાના આત્માને પ્રકાશરૂપ અને સત્તારૂપ માને ને તેને વિશે શ્રીજીમહારાજની પ્રત્યક્ષ મૂર્તિ વિરાજમાન છે એમ સમજે, ને શ્રીજીમહારાજની મૂર્તિ વિના બીજા પ્રાકૃત આકારને અસત્ય ને દોષે યુક્ત સમજે તેની બુદ્ધિમાં કોઈ જાતનો ભ્રમ થાય નહિ અને એવાને પણ માન, દ્રવ્ય તથા રૂપવાન સ્ત્રીઓનો યોગ થાય તો ઠેકાણું રહે નહિ, માટે એનો યોગ થવા દેવો નહિ. (૩૩)

દેહને વિશે અહંબુદ્ધિ ને દેહ સંબંધી પદાર્થને વિશે મમત્વબુદ્ધિ એ જ માયા છે, તે એ માયાને ટાળે તે માયાને તર્યો કહેવાય, ને એ માયાને ટાળીને ભગવાનમાં પ્રીતિ કરવી એ સર્વ શાસ્ત્રનો સિદ્ધાંત છે. અને એ સિદ્ધાંત ગમે ત્યારે પણ સમજ્યા વિના છૂટકો નથી. અને શ્રીજીમહારાજ એક જ ભગવાન છે, પણ એમના જેવો કોઈ થતો નથી એવું સમજાય તેને કાંઈ કરવું બાકી રહેતું નથી. (૩૯)

૯

પક્ષ

ગઢડા મધ્ય પ્રકરણમ્ (૫, ૨૬)

શ્રીજીમહારાજને વિશે પતિવ્રતાપણું ને શૂરવીરપણું રાખવું ને પોતાના પતિ જે શ્રીજીમહારાજ તેમનું કોઈ ઘસાતું બોલે એવા પાજલાવની છાયામાં શ્રીજીમહારાજના ભક્તે દબાવું નહિ ને શ્રીજીમહારાજ ને તેમના ભક્તોનો પક્ષ રાખવો અને જે વિમુખનો પક્ષ રાખે તે પણ વિમુખ થાય. (૫)

ભગવાનથી જે વિમુખ હોય તેનો પક્ષ લેવો નહિ, જેમ ભરતજીએ પોતાની માતાનો પક્ષ ન લીધો. (૨૬)

ગઢડા છેલ્લું પ્રકરણમ્ (૭)

જેને કલ્યાણને ઇચ્છવું હોય તેણે શ્રીજીમહારાજ ને તેમના સંતને જ સુખદાયી જાણીને તેમને વિશે આત્મબુદ્ધિ રાખવી ને શ્રીજીમહારાજના ભક્તનો પક્ષ રાખવો, ને તેમનો અભાવ આવવા દેવો નહિ, ને એમના જેવું બીજું કોઈ વહાલું રાખવું નહિ, તો અતિ બળવાન જે કામાદિક શત્રુ તે પરાભવ કરી શકે નહિ. (૭)

૧૦

ઉપાસના

ગઢડા પ્રથમ પ્રકરણમ્ (૩૭, ૪૦, ૪૫, ૫૬, ૬૬)

શ્રીજીમહારાજને ને તેમના મુક્તોને સદા દિવ્ય સાકાર મૂર્તિ સમજે ને શ્રીજીમહારાજને એકને જ કર્તા જાણે તેને માથે કાળ, કર્મ ને માયાનો હુકમ નથી. (૩૭)

શ્રીજીમહારાજના સ્વરૂપને વિશે સદા સાકારપણાની દૃઢ નિષ્ઠા રાખીને શ્રીજીમહારાજને વિશે સ્વામી-સેવકભાવ રાખે તે ઉપાસના છે. (૪૦)

શ્રીજીમહારાજ મહા તેજોમય ને સદા સાકાર મૂર્તિ છે અને સચ્ચિદાનંદ બ્રહ્મ જે એમનું તેજ તે દ્વારા સર્વત્ર વ્યાપક છે ને તે તેજ વસ્તુતાએ નિરાકાર હોવા છતાં પણ, નિર્મળ અંતઃકરણવાળાને સાકાર જેવું ભાસે છે. (૪૫)

શ્રીજીમહારાજની ઉપાસનાને બળે કરીને જ સિદ્ધ, સર્વજ્ઞ ને દેવતા થવાય છે, તથા પરમપદને પમાય છે. તે જે મૂળ અક્ષરકોટી આદિનાં ઐશ્વર્યમાં ક્યાંય મોહ પામે નહિ ને માયિક વિષય તથા અક્ષરાદિકનાં ઐશ્વર્ય તેને વિશે સમભાવ થઈ જાય તેને સિદ્ધ કહ્યા છે. અને એક ઠેકાણે રહ્યા થકા સર્વત્ર દેખે ને સર્વના અંતરને વિશે પ્રવેશ કરે ને સર્વના અંતરનું જાણે તેને સર્વજ્ઞ કહ્યા છે. અને મૂળઅક્ષરની પદવીને પામે તેને દેવતા કહ્યા છે અને શ્રીજીમહારાજની મૂર્તિમાં રહે તે પરમપદ કહ્યું છે. (૫૬)

શ્રીજીમહારાજના એકાંતિક સંત શ્રીજીમહારાજને સદા દિવ્ય સાકાર, સર્વેના કારણ, સર્વેના અવતારી ને અક્ષરાતીત

અનંતકોટી મુક્ત તથા અક્ષરધામના આત્મા જાણે છે. (૬૬)
કારિયાણી પ્રકરણમ્ (૧૦)

શ્રીજીમહારાજને સર્વના કર્તા-હર્તા જાણીને અને સ્વામી-સેવક ભાવે કરીને શ્રીજીમહારાજની ભક્તિ કરવી. અને કોઈ રીતે શ્રીજીમહારાજની ઉપાસનાનું ખંડન થવા દેવું નહિ ને જેનો સંગ કર્યા થકી તથા જે શાસ્ત્ર સાંભળવા થકી શ્રીજીમહારાજની ઉપાસનાનું ખંડન થઈને સ્વામી - સેવકભાવ ટળી જાતો હોય તો તે સંગનો તથા તે શાસ્ત્રનો શ્વપચની પેઠે તત્કાળ ત્યાગ કરવો. (૧૦)

લોયા પ્રકરણમ્ (૧૧, ૧૩, ૧૪)

શ્રીજીમહારાજના આશ્રિતોએ પોતાને મળ્યા જે શ્રીજીમહારાજ તેમની મૂર્તિનું જ ધ્યાન કરવું, પણ શ્રીજીમહારાજના બીજા અવતારોનું ધ્યાન કરવું નહિ, કેમ જે બીજા અવતારનું ધ્યાન કરે તો ભગવાન વિના બીજા દેવ-મનુષ્યાદિક આકાર છે તેનું પણ ધ્યાન કરે ને શ્રીજીમહારાજના અવતારની મૂર્તિઓ દ્વિભુજ છે અને જે ચર્તુભુજ - અષ્ટભુજની ભાવના કહી છે તે તો મનુષ્યરૂપ મૂર્તિને વિશે અને અન્ય આકારોને વિશે અવિવેકી મનુષ્યોને સમભાવ ન થાય માટે કહી છે. (૧૧)

શ્રીજીમહારાજની સત્તાના પ્રભાવ વડે કરીને મૂળઅક્ષરાદિકથી લઈને વિષ્ણુપર્યંત સર્વને ભગવાન કહેવાય છે ને શ્રીજીમહારાજને લઈને મુક્તાનંદ સ્વામી જેવા અનાદિ મુક્તને શ્રીજીમહારાજ તુલ્ય કહેવાય. પણ શ્રીજીમહારાજને મૂકીને કોઈને ભગવાન કહેવાય નહિ ને અક્ષરપર્યંત કોઈ શ્રીજીમહારાજ જેવા થવા સમર્થ નથી ને શ્રીજીમહારાજ એક

જ ભગવાન છે. (૧૩)

શ્રીજીમહારાજ પોતાના જે શ્રીકૃષ્ણાદિક અવતારો તેથી કોટીગણા અધિક છે ને બહુ સમર્થ છે ને એમને વિશે અવતાર - અવતારી ભેદ નથી ને સર્વેના ઉપરી છે ને સર્વેથી પર પરિણામે રહિત ને અનંત એવા તેજના સમૂહને મધ્યે દિવ્ય સિંહાસન ઉપર દિવ્યરૂપે વિરાજમાન છે. ને અનંતકોટી મુક્ત શ્રીજીમહારાજના દર્શન કરે છે તે મુક્તે સહિત શ્રીજીમહારાજનું દર્શન થાય ત્યારે જ સુખ માનવું ને એકલું શ્રીજીમહારાજનું તેજ દેખાય તો કષ્ટ પામવું. ને ક્ષર - અક્ષરથી પર પુરુષોત્તમ ભગવાન તે સદા સાકાર છે. એવી રીતે શ્રીજીમહારાજની ઉપાસના ને ભક્તિ કરવી. (૧૪)

પંચાળા પ્રકરણમ્ (૬,૭)

શ્રીજીમહારાજ વાસુદેવાદિક સર્વે અવતારના અવતારી છે. એવા સર્વોપરી જાણીને શ્રીજીમહારાજની દૃઢ ઉપાસના કરવી ને શ્રીજીમહારાજને વિશે આવી રીતની ઉપાસનાની દૃઢતા હોય ને તેનાથી કંઈક અવળું વર્તાઈ ગયું હોય તો પણ અંતે તેનું કલ્યાણ થાય છે. (૬)

શ્રીજીમહારાજ સદા સાકાર મૂર્તિ છે ને એમની મૂર્તિમાં ત્યાગ-ભાગ નથી ને અક્ષરધામમાં રહ્યું જે સ્વરૂપ ને પૃથ્વી પરનું પ્રત્યક્ષ સ્વરૂપ તથા પ્રતિમા સ્વરૂપ તે સર્વેને એક જ સમજીને એ મૂર્તિનું જ ધ્યાન - ઉપાસના - ભક્તિ કરવા. અને શ્રીજીમહારાજની આવી દૃઢ ઉપાસનાવાળાને કુસંગને યોગે અથવા પ્રારબ્ધે કરીને અવળું વર્તાઈ જાય તો પણ તેનું કલ્યાણ થાય છે, પણ તે વિના તો ઊર્ધ્વરેતા ને મહા ત્યાગીનું પણ થતું નથી. (૭)

ગઢડા મધ્ય પ્રકરણમ્ (૩, ૧૩, ૨૭, ૩૧)

પ્રકૃતિપુરુષાદિક સર્વેનું કારણ ને આધાર ને નિર્વિકાર ને નિરંશ ને વ્યાપક એવું જે બ્રહ્મ તે શ્રીજીમહારાજનું તેજ છે. ને એ બ્રહ્મના પણ કારણ ને આધાર ને મૂર્તિમાન શ્રીજીમહારાજને સમજે ને એ બ્રહ્મરૂપ થઈને શ્રીજીમહારાજની સ્વામી-સેવકભાવે ઉપાસના કરે તો નિર્વિઘ્ન થકો પરમપદ જે શ્રીજીમહારાજની હજૂર સેવા તેને પામે છે. (૩)

શ્રીજીમહારાજ અક્ષરાતીત કહેતાં તેમના તેજરૂપ અક્ષરધામ તેથી અતીત એટલે પર છે ને કૈવલ્ય મૂર્તિ છે ને સર્વ અવતારના કારણ છે ને સર્વ અવતાર શ્રીજીમહારાજમાંથી પ્રગટ ને લીન થાય છે ને એમના સંબંધને પામ્યા જે જગ્યા, પદાર્થ ને સેવક તે સર્વે નિર્ગુણ થાય છે. ને જે શ્રીજીમહારાજને આવા જાણે તેના કલ્યાણના માર્ગમાં વિઘ્ન થતું નથી ને તે સ્વતંત્ર થાય છે. (૧૩)

જે અતિશે ત્યાગી થાય છે તે ભક્તિએ રહિત થાય છે ને તેને ભગવાનની ઉપાસનાનો નાશ થાય છે. તેથી ભગવાનની ઉપાસના અખંડ ચાલે તે સારુ શ્રીજીમહારાજે મંદિર કરાવ્યાં છે; અને જે ઉપાસક હોય તે પોતાના ધર્મમાંથી ભ્રષ્ટ થાય જ નહિ. ને ત્યાગનો પક્ષ મોળો પાડીને પોતપોતાના ધર્મમાં રહીને શ્રીજીમહારાજની ભક્તિ - ઉપાસના કરવી એ શ્રીજીમહારાજનો સિદ્ધાંત છે. (૨૭)

શ્રીજીમહારાજ સર્વ કારણના કારણ, અક્ષરાતીત ને પુરુષોત્તમ છે ને પુરુષ દ્વારા માયાને વિશે વીર્ય ધારણ કરે છે તે પુરુષ થકી વૈરાજપુરુષ થાય છે ને વૈરાજપુરુષ તથા

વ્યષ્ટિ જીવોના પ્રકાશક પુરુષરૂપે કરીને શ્રીજીમહારાજ છે ને એ વૈરાજપુરુષ પણ વ્યષ્ટિ જીવની પેઠે બદ્ધ છે ને વૈરાજપુરુષ તથા જીવ તે જ્યારે શ્રીજીમહારાજની ઉપાસના કરે, ત્યારે માયાનો ત્યાગ કરીને બ્રહ્મરૂપ થાય છે ને મોક્ષને પામે છે. (૩૧)

ગઢડા છેલ્લું પ્રકરણમ્ (૭, ૩૬, ૩૮)

જે ભક્ત પોતાના મનને શ્રીજીમહારાજના ચરણારવિંદને વિશે એટલે મૂર્તિને વિશે દૃઢ કરીને રાખે તે છતે દેહે જ શ્રીજીમહારાજના ધામને પામી રહ્યો છે. (૭)

શ્રીજીમહારાજની ઉપાસના ને ધ્યાન એ બે હોય તો જ આત્મા તથા બ્રહ્મ દેખાય છે. (૩૬)

શ્રીજીમહારાજ ને તેમના મુક્તનો આકાર સત્ય, દિવ્ય ને અતિશે પ્રકાશે યુક્ત સચ્ચિદાનંદરૂપ ને દ્વિભુજ છે. અને શ્રીજીમહારાજ મુક્ત પુરુષોએ સેવ્યા થકા સર્વ મુક્તોને આનંદ ઉપજાવે છે અને સર્વોપરી છે ને દયાએ કરીને જીવોના કલ્યાણ કરવા પૃથ્વી પર પ્રગટ થયા છે. ને તેમનું મનુષ્ય - સ્વરૂપ ને ધામનું સ્વરૂપ એક જ છે ને અક્ષરાદિક સર્વના નિયંતા ને ઈશ્વરના ઈશ્વર ને સર્વકારણના કારણ ને સર્વાવતારી છે ને પોતાના ભક્તોના ઇષ્ટદેવ છે. તેમની સેવાને અંગીકાર કરે છે ને તે ભક્તોને એકાંતિક ભાવે ઉપાસના કરવા યોગ્ય છે. (૩૮)

૧૧

વિષય ખંડન

ગઢડા પ્રથમ પ્રકરણમ્ (૧૮)

ઇંદ્રિયોના આહાર શુદ્ધ કરવાથી અંતઃકરણ શુદ્ધ થાય ને અંતઃકરણ શુદ્ધ થાય તો ભગવાનના ભજનમાં વિક્ષેપ ન થાય ને ભગવાનની અખંડ સ્મૃતિ રહે. (૧૮)

કારિયાણી પ્રકરણમ્ (૧૦)

સારાં સારાં પદાર્થે કરીને ભગવાનની ભક્તિ કરે તેમાં જો નિષ્કામભાવ ન હોય તો ભગવાનને મૂકીને તે પદાર્થને વિષે પ્રીતિ થાય ને તે પદાર્થને ભોગવતો થકો વિષયી થઈને ભ્રષ્ટ થઈ જાય છે. ને શ્રીજીમહારાજના ભક્તોએ શ્રીજીમહારાજ કરતાં વિશેષ ત્યાગ રાખવો જોઈએ. (૧૦)

લોચા પ્રકરણમ્ (૧૦)

સ્ત્રીને કલ્યાણના માર્ગમાં વિરોધી ને દુઃખદાયી જાણે તેને વિકાર થાય નહિ. (૧૦)

પંચાળા પ્રકરણમ્ (૩)

ઇંદ્રિયો - અંતઃકરણને પંચવર્તમાનના નિયમરૂપ પાંજરામાં કેદ કરીને ભગવાનની ભક્તિ કરાવવી ને શત્રુભાવ રાખવો ને જો ઇંદ્રિયો - અંતઃકરણનો ગુણ લે તો તે ભગવાન વિના અન્ય વિષયમાં પણ સુખ મનાવી દે ને ભગવાન જેવું સુખ બીજે ક્યાંય નથી એમ ઇંદ્રિયો - અંતઃકરણને લોભ દેખાડીને બીજા વિષયથી પાછા વાળવા. (૩)

ગઢડા મધ્ય પ્રકરણમ્ (૧, ૪૭)

વિષયની આસક્તિ સમાધિમાંથી પાછા પાડે છે ને જેને

રમણીક વિષયમાં આસક્તિએ કરીને મોહ થાય છે તેને સંત, ગુરુ તથા ઇષ્ટદેવ પાછો વાળે તો દ્રોહ કરે પણ વળે નહિ. ને આત્મનિષ્ઠા, વૈરાગ્ય ને શ્રીજીમહારાજનું માહાત્મ્ય જાણવાથી મોહ ટળે ને ત્યારે સિદ્ધદશા આવે ને કૃતાર્થ મનાય. (૧)

મુમુક્ષોએ સત્પુરુષ વિષયનું ખંડન કરે તેમાં રાજી થાવું ને કોઈ પદાર્થની લાલચ રાખવી નહિ ને અશુભ વાસના ટાળીને શ્રીજીમહારાજના ધામમાં જાવાની વાસના રાખવી ને જો અશુભ વાસના રહી જાય તો ભગવાનનાં ધામ આગળ નરક તુલ્ય ઇંદ્ર કે બ્રહ્માના લોકમાં જવું પડે. (૪૭)
ગઢડા છેલ્લું પ્રકરણમ્ (૨૮)

ભગવાનના ધામમાં માયિક પંચવિષય સુખની ઇચ્છા રાખે તે મોક્ષના માર્ગમાંથી પડી જાય છે ને માયિક પંચવિષયે કરીને જીવનપણું મનાણું હોય તે શ્રીજીમહારાજના સુખને પામતો નથી ને નિષ્કામ ભક્ત ઉપર શ્રીજીમહારાજ રાજી થાય છે. (૨૮)

૧૨

વાસના ટાળવાનાં

ગઢડા પ્રથમ પ્રકરણમ્ (૧૧, ૬૦)

અંતઃકરણમાં વિષયની ઈચ્છા વર્તે તે વાસના છે અને જે નિર્વાસનિક થઈને બ્રહ્મ જે શ્રીજીમહારાજનું તેજ તે રૂપ પોતાને માનીને શ્રીજીમહારાજની ભક્તિ કરે તે એકાંતિક ભક્ત છે. (૧૧)

જે વાસના ટાળે તે એકાંતિક ભક્ત છે ને આત્મનિષ્ઠા, વૈરાગ્ય ને માહાત્મ્ય એ ત્રણ વાસના ટાળવાના ઉપાય છે. (૬૦)

સારંગપુર પ્રકરણમ્ (૫, ૧૧)

શ્રીજીમહારાજ ને તેમના સંતને વિશે શ્રદ્ધા ને તેમના વચનમાં વિશ્વાસ ને તેમના વિશે પ્રીતિ ને માહાત્મ્ય એ ચાર હોય તેની વાસના ટળી જાય છે. અને એકલું માહાત્મ્ય અતિશે દૃઢ હોય તો પણ વાસના ટળી જાય છે ને કલ્યાણકારી ગુણ આવે છે. (૫)

વૈરાગ્ય, શ્રદ્ધા, બ્રહ્મચર્ય, અહિંસા ને આત્મનિષ્ઠા એ પાંચ સાધન તે પુરુષપ્રયત્ન છે. તેણે યુક્ત થાય તે જન્મ-મરણથી રહિત થઈને આત્મસત્તાને પામે છે. એટલે શ્રીજીમહારાજના તેજરૂપ થાય છે ને એ અંગમાં ન્યૂનતા હોય તો શ્રીજીમહારાજના અક્ષરધામ વિના બીજા ધામોને પામે છે ને વધુ સવાસનિક હોય તો દેવલોકને પામે છે. ને જો ખબડદાર થઈને મંડે તો આ દેહે જ નિર્વાસનિક થાય ને સર્વે કસર મટી જાય. (૧૧)

કારિયાણી પ્રકરણમ્ (૧૨)

શ્રીજીમહારાજનો વિશ્વાસ રાખીને પ્રીતિએ સહિત શ્રીજીમહારાજની વાત સાંભળવાથી મન સ્થિર ને નિર્વિષયી થાય છે તેવું કોઈ સાધને કરીને થતું નથી. (૧૨)

ગઢડા મધ્ય પ્રકરણમ્ (૨૫)

ત્યાગી કે ગૃહસ્થ નિર્વાસનિક થાય ત્યારે જ અક્ષરધામને પામે છે ને વાસના રહે ત્યાં સુધી દેહ ધરવો પડે છે ને જેને સંતની સેવા કરવાનું વ્યસન હોય તેની વાસના નાશ પામી જાય છે. (૨૫)

અમદાવાદ પ્રકરણમ્ (૩)

પંચવિષયનું ચિંતવન તે જન્મ - મરણનો હેતુ છે તે માયામય શરીરની ભાવનાએ રહિત કેવળ આત્મસત્તારૂપે રહીને શ્રીજીમહારાજની મૂર્તિનું ચિંતવન કરે ને તેણે કરીને જ્યારે ઉપશમદશાને પામે, ત્યારે પંચવિષય જન્મ-મરણના હેતુ ન થાય ને જો શ્રીજીમહારાજનો અતિશે મહિમા સમજે અને શ્રીજીમહારાજ તથા તેમના ભક્તની સેવા-ચાકરી-દર્શન કરવામાં અતિશે શ્રદ્ધા હોય તો ઉપશમ દશા આવે. (૩)

ગઢડા છેલ્લું પ્રકરણમ્ (૧૮, ૨૦)

ન દીઠાં હોય ને ન સાંભળ્યાં હોય એવા પદાર્થ તે પૂર્વ જન્મના કર્મની વાસનાએ કરીને સ્ફૂરે છે. ને સત્પુરુષનો સમાગમ કરતાં કરતાં વાસના જીર્ણ થઈ જાય છે ને જન્મ-મરણ ભોગવાવે એવી રહે નહિ ને જ્યારે ભગવાન સંબંધી જે સંકલ્પ તે વિષય સંબંધી સંકલ્પને હટાવી દે ત્યારે વાસના જીર્ણ થઈ ગઈ જાણવી. ને નિર્વાસનિક પુરુષ શ્રીજીમહારાજની આજ્ઞા હોય એટલો જ વ્યવહારમાં જોડાય

છે અને સવાસનિક શ્રીજીમહારાજની આજ્ઞાએ કરીને પણ ઘૂટી શક્તો નથી. (૧૮)

પરિપક્વપણાને પામીને જીવ સાથે મળી રહ્યાં એવાં જે કર્મ તે જ સ્વભાવ, વાસના ને પ્રકૃતિ છે ને આત્મનિષ્ઠાએ સહિત ભક્તિ કરવી એ વાસના ટાળ્યાનો ઉપાય છે. (૨૦)

૧૩

માન તથા ઈર્ષ્યા

ગઢડા પ્રથમ પ્રકરણમ્ (૪, ૭૬)

નિર્માની થઈને ગુણવાન પાસેથી તેના ગુણ શીખવા પણ તેનો દ્રોહ થાય તેવી ઈર્ષ્યા ન કરવી. (૪)

ક્રોધ, માન, ઈર્ષ્યા ને કપટ રાખે તે શ્રીજીમહારાજને ગમતો નથી ને ક્રોધ ને ઈર્ષ્યા એ બેય માનને આશરે રહે છે. (૭૬)

સારંગપુર પ્રકરણમ્ (૮)

ઈર્ષ્યા, ક્રોધ, મત્સર ને અસૂયા તે સર્વે માનથી પ્રવર્તે છે ને યથાર્થ ઈર્ષ્યાવાળો કોઈની મોટાઈને દેખી શકે જ નહિ. (૮)

કારિયાણી પ્રકરણમ્ (૬)

કામ, ક્રોધ, લોભ, કપટ, માન, ઈર્ષ્યા ને મત્સરે રહિત થઈને શ્રીજીમહારાજની ભક્તિ કરે તેના ઉપર શ્રીજીમહારાજ રાજી થાય છે. અને સર્વે વિકારથી મત્સર ઝીણો વિકાર છે ને ટળવો કઠણ છે ને સંતને માર્ગે ચાલે તેનો મત્સર ટળે ને સ્ત્રી, દ્રવ્ય, સારું ભોજન ને માન એ ચાર મત્સર ઊપજ્યાના હેતુ છે. (૬)

પંચાળા પ્રકરણમ્ (૫)

શ્રીજીમહારાજ તથા શ્રીજીમહારાજના ભક્તની આગળ નિર્માની રહેવું અને વિમુખ જે સત્સંગનો દ્રોહી હોય અને શ્રીજીમહારાજ તથા તેમની મૂર્તિમાં નિમગ્ન એવા સંતનું ઘસાતું બોલતો હોય તેના આગળ તો માન રાખવું. (૫)

ગઢડા મધ્ય પ્રકરણમ્ (૨૬, ૨૮, ૪૦)

સર્વે સત્સંગીના ગુણ લે અને પોતાનો અવગુણ લે તો સત્સંગ વૃદ્ધિ પામે અને અવગુણ લે તે વિમુખ થાય. અને મહારાજ તથા મુક્ત શીખામણની વાત કહે તે સવળી લે તેના ઉપર મહારાજને હેત થાય છે ને જે અવળું લે તેના ઉપર નથી થતું. (૨૬)

જે ભગવાનનો ભક્ત હોય તે તો એમ સમજે જે હું તો ભગવાનના ભક્તનો પણ ભક્ત છું અને ભગવાનના ભક્તની ભક્તિ કરું છું, એ જ મારે વિશે મોટો ગુણ છે અને એટલો ગુણ જેમાં ન હોય તો તેમાં કોઈ જાતની મોટપ શોભે નહિ, ને જેમને ભગવાનના ભક્તનો અભાવ આવે તે અતિશે મોટા હોય તો પણ પોતાની પદવી થકી પડી જાય છે. (૨૮)

લોભ, માન, ઈર્ષ્યા ને ક્રોધ એ ચારે કરીને ભગવાનના ભક્તનો દ્રોહ થાય છે ને એ ચાર ન હોય તો ભગવાનના ભક્તનું સન્માન થાય છે. ને ભગવાનના ભક્તના દ્રોહ જેવું બીજું કોઈ પાપ નથી ને ભગવાનના ભક્તની સેવા જેવું બીજું રૂઠું નથી. (૪૦)

ગઢડા છેલ્લું પ્રકરણમ્ (૧૨)

જેને કલ્યાણને ઇચ્છવું હોય તેને માન રાખવું નહિ, ને દાસ થઈને રહેવું. ને શ્રીજીમહારાજ કે એમના ભક્તનો અવગુણ લેનાર ને તેની વાત સાંભળનાર બેય વિમુખ થાય છે, ને એ પાપથી છૂટ્યાનો કોઈ ઉપાય નથી. (૧૨)

૧૪

વધવા - ઘટવાના

ગઢડા પ્રથમ પ્રકરણમ્ (૬, ૨૮, ૩૧, ૩૫, ૫૩)

જે પોતાના ગુણના માનનો ત્યાગ કરીને શ્રીજીમહારાજ ને સંતનો વિશ્વાસ રાખે તે મોટપ પામે છે. અને અવિવેકીને એના દોષ ટાળવાની શ્રીજીમહારાજ તથા સંત વાર્તા કરે તેને માને કરીને અવળી લે ને શ્રીજીમહારાજ ને સંતનો અવગુણ લે તે પ્રતિષ્ઠાહીન થઈ જાય છે. (૬)

જે સત્સંગમાંથી પાછો પડવાનો હોય તેને અસદ્વાસના વૃદ્ધિ પામે ને સત્સંગી માત્રનો અવગુણ આવે ને પાછો પડી જાય. અને સત્સંગમાં વધારો થવાનો હોય તેને શુભ વાસના વૃદ્ધિ પામે, ને સત્સંગીનો ગુણ આવે, ને સત્સંગમાં મોટપ પામે. (૨૮)

અક્ષરાતીત પ્રત્યક્ષ પુરુષોત્તમ શ્રી સ્વામિનારાયણ ભગવાન તેમનો નિશ્ચય હોય ને તેમની આજ્ઞામાં વર્તતો હોય તે મોટો છે. (૩૧)

જેની બુદ્ધિમાં શ્રીજીમહારાજ તથા તેમના મુક્તનો અવગુણરૂપ દોષ હોય તે તથા તેની વાત સાંભળનારો એ બે કલ્યાણના માર્ગથી પડી જાય છે. અને જેની બુદ્ધિ એવી દૂષિત ન હોય ને તે થોડી હોય તો પણ તે કલ્યાણને માર્ગે ચાલે છે. (૩૫)

પંચવર્તમાને યુક્ત એવા જે શ્રીજીમહારાજના મોટા સાધુની સ્વાભાવિક પ્રકૃતિ દેખીને તેમનો અવગુણ લે તેના ભક્તિ - જ્ઞાનાદિક શુભગુણ ઘટી જાય છે અને એવા

સાધુનો ગુણ લે તો તેના શુભગુણ વૃદ્ધિ પામે છે. (૫૩)
કારિયાણી પ્રકરણમ્ (૨)

સંત, ગરીબ ને મા-બાપ તેને દુઃખાવે તેની બુદ્ધિ શાપિત થાય છે. તેથી શ્રીજીમહારાજ ને સંતનો અવગુણ આવે છે ને જો બીજા કરતાં વિશેષે નિયમ પાળે તો શાપિત બુદ્ધિ ટળે છે. (૨)

લોયા પ્રકરણમ્ (૧)

શ્રીજીમહારાજનો નિશ્ચય હોય પણ કામાદિક વિકાર ન ટળ્યા હોય તો કૃતાર્થપણું મનાય નહિ. ને ઇંદ્રિયોને તપે કરીને દમ્બે અને અંતઃકરણને વિચારે કરીને દમ્બે તો વિકાર નાશ પામે ને કૃતાર્થપણું મનાય; દેહાભિમાનીથી સંતની શીખામણ ગ્રહણ ન થાય ને સામો અવગુણ લે ને વિમુખ થાય. ને અતિ દીન થઈને તે સંતને પ્રસન્ન કરે તો અવગુણ આવ્યો હોય તે ટળી જાય છે. (૧)

ગઢડા મધ્ય પ્રકરણમ્ (૨૬, ૨૭, ૨૮)

શ્રીજીમહારાજના ભક્તે સર્વે સત્સંગીના ગુણ લેવા અને પોતાનો અવગુણ લેવો તો સત્સંગ વૃદ્ધિ પામે અને જો સત્સંગીના અવગુણ લે તો વિમુખ થાય છે. (૨૬)

શ્રીજીમહારાજના મુક્તને કોપાયમાન કરે તો દેશ-કાળાદિક શુભ હોય તો પણ કલ્યાણના માર્ગથી પડી જાય છે અને તેમને રાજી કરે તો દેશ-કાળાદિક અશુભ હોય તો પણ નડી શકે નહિ. (૨૭)

જેના ઉપર શ્રીજીમહારાજનો રાજીપો હોય તે મહારાજથી દૂર હોય તો પણ શ્રીજીમહારાજના ધામમાં જ છે અને જેના ઉપર શ્રીજીમહારાજનો રાજીપો ન હોય તે શ્રીજીમહારાજની

સદાય ભેળો રહેતો હોય તો પણ પડી જાય છે. (૨૮)
વરતાલ પ્રકરણમ્ (૭)

આસુરી જીવ જો સત્સંગમાં આવે તો તે અનંતવાર
ભગવાનના ભક્તને ઘેર જન્મ ઘેરે ત્યારે દૈવી થાય. (૭)

૧૫

સાંખ્ય યોગ

ગઢડા પ્રથમ પ્રકરણમ્ (૫૨)

સાંખ્ય, યોગ, વેદાંત ને પંચરાત્ર એ ચાર શાસ્ત્રે કરીને ભગવાનના સ્વરૂપને સમજે તે પૂરો જ્ઞાની છે. (૫૨)

પંચાળા પ્રકરણમ્ (૨)

યોગવાળાએ જીવથી ઈશ્વરને ભિન્ન ને સર્વજ્ઞ સમજવા ને પ્રકૃતિપુરુષથી લઈને બ્રહ્માદિકથી લઈને મૂળઅક્ષરપર્યંત સર્વેને શ્રીજીમહારાજના ભક્ત સમજવા ને અંશઅંશીભાવ ટાળવો. અને આત્યંતિક પ્રલયને વિશે અક્ષરધામમાં શ્રીજીમહારાજ રહે છે તે પૃથ્વીને વિશે પ્રગટ થાય તેમનું જ ધ્યાન કરવું. અને સાંખ્યવાળાએ તત્ત્વથી જીવ-ઈશ્વરને ભિન્ન સમજવા અને પ્રકૃતિ-પુરુષથી થયું એને મિથ્યા કહેવું ને ભગવાનના અવતારને સત્ય જાણવા. ને તે બંનેએ શ્રીજીમહારાજના તેજરૂપ અક્ષરધામ તે રૂપ પોતાના આત્માને માનીને શ્રીજીમહારાજની ઉપાસના, ધ્યાન, ભક્તિ કરવાં પણ બીજા કોઈનું કરવું નહિ. (૨)

ગઢડા મધ્ય પ્રકરણમ્ (૨૪)

સાંખ્યનિષ્ઠાવાળા ભક્ત સર્વના સુખ-દુઃખનું પ્રમાણ કરી રાખે ને તેમાંથી વૈરાગ્ય પામીને શ્રીજીમહારાજને વિશે પ્રીતિ રાખે એવું સમજણનું બળ હોય; અને યોગનિષ્ઠાવાળાને વિષમ દેશકાળે કરીને શ્રીજીમહારાજની મૂર્તિમાંથી બીજે વૃત્તિ ચોટી જાય અને એ બે નિષ્ઠા ભેળી હોય તો શ્રીજીમહારાજ વિના બીજે લોભાય નહિ. કેમ જે

શ્રીજીમહારાજ વિના બીજા સર્વેના સુખને નાશવંત જાણે ને
શ્રીજીમહારાજને વિશે જ પ્રીતિ રાખે માટે તેને વિક્ષેપ આવે
જ નહિ. (૨૪)

૧૬

વૈરાગ્ય

ગઢડા પ્રથમ પ્રકરણમ્ (૨, ૧૨)

જે શ્રીજીમહારાજની આજ્ઞાએ કરીને અથવા પોતાના પ્રારબ્ધ કર્મ વશે કરીને વ્યવહારમાં રહે, પણ તેમાં લોભાય નહિ ને ઉત્તમ પંચવિષય પણ આસક્તિ રહિત ઉદાસ થકો ભોગવે ને વિષયને શત્રુ જેવા જાણે ને ગમે તેવા કઠણ દેશ, કાળ, સંગમાં પણ એવી સમજણ મોળી પડે નહિ તે ઉત્તમ વૈરાગ્યવાળો કહેવાય; જે ઉત્તમ પંચવિષય તો આસક્તિએ રહિત ભોગવે, પણ કઠણ દેશ, કાળ, સંગ પ્રાપ્ત થાય તો વિષયને વિષે બંધાઈ જાય તે મધ્યમ વૈરાગ્યવાળો કહેવાય; જે સામાન્ય પંચવિષય ભોગવે તો તેમાં ન બંધાય પણ સારા પંચવિષય પ્રાપ્ત થાય ને તેને ભોગવે તો તેમાં બંધાય તે કનિષ્ઠ વૈરાગ્યવાળો કહીએ. (૨)

વિશ્વની ઉત્પત્તિ, સ્થિતિને પ્રલય તેને જો યથાર્થ જાણે તો જીવને સંસારને વિશે વૈરાગ્ય થાય ને ભગવાનને વિશે ભક્તિ થાય છે. (૧૨)

કારિયાણી પ્રકરણમ્ (૭)

સદ્ગ્રંથ ને સત્પુરુષના વચન સાંભળીને જે ચટકી લાગે તે જ વૈરાગ્યનો હેતુ છે; તે ચટકીનો વૈરાગ્ય ટળી જાય તો ખુવાર થઈ જાય ને એ વૈરાગ્ય દૃઢ રહે તો પરમપદને પામે છે. (૭)

ગઢડા મધ્ય પ્રકરણમ્ (૧૦)

શ્રીજીમહારાજના સુખને સર્વેથી અધિક જાણે તે વૈરાગ્યનું

સ્વરૂપ છે. (૧૦)

ગઢડા છેલ્લું પ્રકરણમ્ (૩૦)

તપ - વૈરાગ્યાદિક સાધન શ્રીજીમહારાજની પ્રસન્નતાને અર્થે નિર્દભપણે કરે તે શ્રીજીમહારાજને ગમે છે ને એવાને દેખીને શ્રીજીમહારાજ રાજી થાય છે. (૩૦)

૧૭

વેદાંતી

ગઢડા પ્રથમ પ્રકરણમ્ (૩૯, ૪૨, ૪૫)

સવિકલ્પ સમાધિવાળા મુક્ત જીવ, ઈશ્વર, માયા તથા તેમનું આધાર જે બ્રહ્મ એ સર્વને પૃથક્ પૃથક્પણે દેખે છે ને તે સર્વને સત્ય કહે છે. નિર્વિકલ્પ સમાધિવાળા મુક્ત જીવ, ઈશ્વર ને માયાને એક બ્રહ્મરૂપે કરીને જ દેખે છે પણ પૃથક્પણે દેખતા નથી ને તેથી એ સર્વને અસત્ય કહે છે. અને જે વેદાંતી એવી સ્થિતિને ન પામ્યો હોય ને કેવળ શાસ્ત્રમાંથી શીખીને વચન માત્રે કરીને એક બ્રહ્મપણાનું પ્રતિપાદન કરે ને ગુરુ, શિષ્ય, જીવ, ઈશ્વર, માયા, જગત તથા વેદ, પુરાણ, શાસ્ત્ર એ સર્વને કલ્પિત કહે તે મહા મૂર્ખ છે ને અંત્યે નારકી થાય છે. (૩૯)

આધુનિક વેદાંતી બ્રહ્મસ્વરૂપને વિશે નિર્વિકલ્પ સ્થિતિ થયા વિના જીવ, માયા, ઈશ્વરાદિકને મિથ્યા કહે છે અને વિધિનિષેધને ખોટા કહે છે તેથી તે અધમ ને નાસ્તિક છે. (૪૨)

શ્રીજીમહારાજ તો મહા તેજોમય ને સદા સાકાર મૂર્તિ છે ને જે શ્રુતિમાં એમ કહ્યું છે જે, પરમેશ્વર તો કર-ચરણાદિકે રહિત છે ને સર્વત્ર પૂર્ણ છે તો એ જે શ્રુતિએ કર-ચરણાદિકનો નિષેધ કર્યો છે તે તો માયિક કર-ચરણાદિકનો નિષેધ કર્યો છે અને ભગવાનનો આકાર છે તે તો દિવ્ય છે પણ માયિક નથી માટે જે વેદાંતી ભગવાનને નિરાકાર કહે છે તેની સમજણ ખોટી છે. (૪૫)

ગઢડા મધ્ય પ્રકરણમ્ (૬, ૧૮, ૧૯)

મોટા પુરુષોએ કહેલા વિધિ-નિષેધ સત્ય છે અને તે વિધિ-નિષેધને જે ખોટા કહે તે પાપીષ્ટ, નાસ્તિક ને ચંડાળ છે ને એનો સંગ રાખવો નહિ. (૬)

વેદાંતી એમ સમજે છે કે, જે બ્રહ્મ છે તે જ સ્થાવર જંગમરૂપ થયા છે તેથી પોતે બ્રહ્મ છે, માટે પોતાને હવે કાંઈ સાધન કરવાના નથી ને જ્યારે પોતે પરમેશ્વર થયા ત્યારે હવે ભજન પણ કોઈનું કરવાનું રહ્યું નથી એમ માનીને પાપ કરતાં પણ બીતા નથી. ને પોતાને જન્મ-મરણથી મુક્ત સમજે છે પણ એમ નથી જાણતા જે જીવને માથે તો જન્મ-મરણ છે અને આપણે જીવને બ્રહ્મ કહીએ છીએ તેથી આપણે મતે કરીને તો નિર્ગુણ એવા બ્રહ્મને માથે પણ જન્મ-મરણ ઠેરાણું. ને મહારાજના મુક્તના કોટીમાં ભાગની પણ સામર્થી ને જ્ઞાન તે વેદાંતીમાં નથી. છતાં પરમેશ્વરના સમોવડિયા થઈ બેઠા છે એવા શુષ્ક વેદાંતી તો અતિશે દુષ્ટ ને મહા પાપી છે ને તેમનો કોઈ કાળે નરકમાંથી છૂટકો થતો નથી ને એવાનો સંગ કરનાર પણ અતિ પાપી છે. (૧૮)

વેદાંતશાસ્ત્રના શ્રવણથી બુદ્ધિ ભ્રષ્ટ થાય છે ને પોતાને ભગવાન મનાય છે ને અમારી ઉપાસનાનું ખંડન થઈ જાય છે, માટે તેનું શ્રવણ કરવું નહિ. (૧૯)

વરતાલ પ્રકરણમ્ (૨)

વેદમાં નારાયણે ભગવાનનું સ્વરૂપ બહુરીતે વર્ણવીને કહ્યું છે પણ તે સમજાય એવું નથી. (૨)

૧૮

સંબંધીમાંથી હેત ટાળવું

ગઢડા પ્રથમ પ્રકરણમ્ (૩૭)

પોતાને આત્મારૂપ માને તો જન્મભૂમિ તથા દેહના સંબંધીમાંથી હેત ટળી જાય છે ને શ્રીજીમહારાજની ભક્તિ વિના બીજા ઘણા ગુણ હોય તો પણ તેની સાથે હેત ન કરવું. (૩૭)

ગઢડા મધ્ય પ્રકરણમ્ (૩૨)

ત્રણ દેહથી નોખો પોતાના જીવાત્માને જાણીને તેને વિશે શ્રીજીમહારાજની મૂર્તિને ધારીને તેમનું સ્મરણ કરે તો કુટુંબીનો સંબંધ ટળી જાય છે. (૩૨)

ગઢડા છેલ્લું પ્રકરણમ્ (૧૯)

કામનાવાળા તથા કુટુંબીમાં હેતવાળા ત્યાગી પશુ જેવા છે. તેમાં પણ કુટુંબીને વિશે હેતવાળાનો તો શ્રીજીમહારાજને અતિશે અવગુણ આવે છે, માટે ત્યાગીએ લેશ માત્ર પોતાના સંબંધી સાથે હેત ન રાખવું, અને પોતાની ચાકરી કરતો હોય તેના ઉપર પણ હેત ન રાખવું ને આ વાત નિત્ય કહે અથવા સાંભળે નહિ તેણે ઉપવાસ કરવો. (૧૯)

૧૯

પ્રતિલોમ વૃત્તિ

સારંગપુર પ્રકરણમ્ (૧૦, ૧૨)

આત્મદૃષ્ટિવાળાને ભગવાનનું ધામ એક અણુ જેટલું પણ છેટું નથી ને જે એમ સમજતો હોય જે મારા ચૈતન્યને વિશે શ્રીજીમહારાજ સદાય વિરાજમાન છે. તે જેમ દેહમાં જીવ હોય તેમ મારા જીવને વિશે ભગવાન રહ્યા છે ને મારો જીવ છે તે તો શરીર છે અને શ્રીજીમહારાજ તો મારા જીવના શરીરી છે. અને પોતાના જીવાત્માને સ્થૂળ, સૂક્ષ્મ ને કારણ એ ત્રણ શરીર થકી પૃથક્ માને અને તેને વિશે અખંડ ભગવાન વિરાજમાન છે એમ સમજે તેના દર્શન શ્રીજીમહારાજના દર્શન તુલ્ય છે. (૧૦)

પરિપક્વ જ્ઞાનીને આત્માભિમાન દૃઢ રહે છે ને તે બ્રહ્મરૂપ આત્માને વિશે શ્રીજીમહારાજ અખંડ રહ્યા છે, એવો શ્રીજીમહારાજનો નિશ્ચય પણ અખંડ રહે છે. (૧૨)

ગઢડા મધ્ય પ્રકરણમ્ (૮)

ઇંદ્રિયોને પાછી વાળીને આત્માને વિશે રાખે તે યોગયજ્ઞ છે. અને આત્મામાં મૂર્તિ દેખાય એ યોગયજ્ઞનું ફળ છે અને બ્રહ્મરૂપ જે પોતાનો આત્મા તેને વિશે પરબ્રહ્મ એવા જે શ્રીજીમહારાજ તેમનો સાક્ષાત્કાર થાય તે જ્ઞાનયજ્ઞનું ફળ છે. અને પોતાના આત્માને વિશે શ્રીજીમહારાજનું દર્શન થાય ત્યારે જ જ્ઞાનયજ્ઞ પૂરો થયો જાણવો. (૮)

વરતાલ પ્રકરણમ્ (૨૦)

જેને સાર-અસારનો વિવેક હોય તે એક શ્રીજીમહારાજની

મૂર્તિ વિના સર્વે માયિક આકાર અતિશે દુઃખદાયક છે એમ જાણે અને પોતાને દેહ, ઇન્દ્રિયો અને અંતઃકરણ તે થકી નોખો આત્મારૂપે જાણે, પછી એને એવું કોઈ પદાર્થ નથી જે મોહ પમાડવાને અર્થે સમર્થ થાય કેમ જે એ તો સર્વે માયિક આકારને તુચ્છ જાણે છે. ને આવી સમજણવાળાની ઇન્દ્રિયો પ્રવૃત્તિમાર્ગને વિશે સર્વે લોભપણે વર્તતી હોય તો પણ તે કામાદિકે કરીને ક્ષોભ ન પામે ને તેના હૃદયમાંથી કામાદિકનું બીજ નાશ પામી જાય છે. (૨૦)

ગઢડા છેલ્લું પ્રકરણમ્ (૯)

અંતર્દૃષ્ટિવાળા શ્રીજીમહારાજના એકાંતિક સંત તે હૃદયને વિશે જાણપણારૂપ જે શ્રીજીમહારાજના ધામનો દરવાજો ત્યાં રહે છે, ને એ જાણપણાની માંહી જે અક્ષરધામ તેમાં શ્રીજીમહારાજના દર્શન કરે છે ને પોતાના હૃદયને વિશે બીજું માયિક પદાર્થ પેસવા દેતા નથી, એવી રીતે અંતર્વૃત્તિએ શ્રીજીમહારાજની સેવા કરે છે ને દેહની ક્રિયા પણ કરે છે ને પોતાની સ્થિતિમાંથી પણ ડગતા નથી, એવી રીતે સૌએ વર્તવું. (૯)

૨૦

નિયમ તથા આજ્ઞા

ગઢડા પ્રથમ પ્રકરણમ્ (૩૪, ૬૯)

જેટલું શ્રીજીમહારાજનું વચન લોપાય તેટલો કલેશ થાય છે, માટે શ્રીજીમહારાજે ત્યાગીને અષ્ટ પ્રકારે સ્ત્રીનો ત્યાગ રાખવાની અને ગૃહસ્થને પર સ્ત્રીનો ત્યાગ રાખવાની કરેલી આજ્ઞામાં ફેર પાડે તો કલેશ થાય છે અને શ્રીજીમહારાજની આજ્ઞા પાળે તો સુખ થાય છે. (૩૪)

શાંત સ્વભાવે વર્તવું તે સાધુનો ધર્મ છે ને સાધુએ મન, કર્મ, વચને કરીને કોઈનું ભૂંડું વાંછવું નહિ અને કોઈ વાતનો અહંકાર રાખવો નહિ ને સર્વના દાસાનુદાસ થઈને રહેવું જોઈએ. (૬૯)

કારિયાણી પ્રકરણમ્ (૩)

ત્યાગી થઈને ગૃહસ્થને ભોગવવા યોગ્ય ભોગની ઇચ્છા રાખે તે મૂર્ખ છે. (૩)

ગઢડા મધ્ય પ્રકરણમ્ (૧૬, ૫૧)

શ્રીજીમહારાજે બાંધેલા ત્યાગી - ગૃહીના નિયમ પ્રમાણે રહે તો વિષય જીતાય. (૧૬)

શ્રીજીમહારાજે બાંધેલી મર્યાદા પાળે એટલે કે તેમની આજ્ઞામાં રહે તે જ આત્મસત્તારૂપે વર્તે છે ને જે તે મર્યાદા ન પાળે તે ભૂંડા દેશકાળમાં રહ્યો છે એમ જાણવું. (૫૧)

ગઢડા છેલ્લું પ્રકરણમ્ (૩૪)

શ્રીજીમહારાજે કહેલા પંચવિષયના ત્યાગ સંબંધી નિયમ તથા તેમની નવધા ભક્તિ સંબંધી નિયમમાં સાવધાન થકો

વર્તે તો શ્રીજીમહારાજ સંબંધી વાસના વૃદ્ધિ પામતી જાય. જીવને શ્રીજીમહારાજ સન્મુખ કરવા ને તેમને શ્રીજીમહારાજની આજ્ઞા પળાવવા માટે તેના ઉપર ક્રોધ કરવો તે ઠીક છે. (૩૪)

૨૧ વર્તમાનની દટતા - આજ્ઞા

પ્ર.૭૭-૧, પંચવર્તમાન રૂપ જે ધર્મ તેને મૂકીને જ્ઞાનનું કે ભક્તિનું બળ લેશે તે ગુરુદ્રોહી, વચનદ્રોહી છે. અને એવી ધર્મભંગ વાત જે કોઈ કરતો હોય તેને વિમુખ કહેવો. અને એમ કહેવું કે તમે અસુરનો પક્ષ લીધો છે તે અમે નહિ માનીએ. એમ કહીને અધર્મની વાત ખોટી કરી નાખવી.

પ્ર. ૧૮-૩, સત્સંગ મોર ગમે તેવા કુપાત્ર જીવને નિયમ ધરાવીને સત્સંગમાં લેવો. પણ સત્સંગમાં આવ્યા પછી કુપાત્રપણું રાખે તો તેને સત્સંગ બહાર કાઢી મૂકવો. અને જો ન કાઢે તો તેમાંથી ઝાઝું ભૂંડું થાય છે. કુપાત્ર જીવનો તત્કાળ ત્યાગ કરજો.... કોઈએ અમારો વાદ લેવો નહિ. વાદ લેનારનું અતિ ભૂંડું થાય છે.

રહસ્યાર્થ પ્રશ્ન-૬, કેવી રીતે વર્તે તો વાદ લીધો કહેવાય?

ઉત્તર - શ્રીજીમહારાજ જેમ જેને સમાસ થાય તેમ આચરણ તથા લીલાઓ કરતા. તેમ ત્યાગી-ગૃહીએ ન કરવું. ત્યાગી-ગૃહીએ તો જેમ શ્રીજીમહારાજે પોતપોતાના ધર્મ કહ્યા છે તે પ્રમાણે જ વર્તવું. પણ મહારાજ કરતા માટે આપણે શો બાધ છે? એમ જાણીને તેવી ક્રિયાનું આચરણ કરે તો વાદ લીધો કહેવાય. તેવાનો ત્યાગ કરવો.

પ્ર. ૭૮-૧૪, કેવી રીતે વર્તવાથી ભગવાન ને તેમના સંત રાજી થાય?

- પંચવર્તમાન સંપૂર્ણ રાખીએ એમાં કોઈ રીતે ખોટ ન

આવવા દઈએ તો ભગવાન ને સંત પ્રસન્ન થાય. તેમાં લેશમાત્ર સંશય નહિ.

૨૨-૩, ભગવાનની જેમ ધન, સ્ત્રી આદિક પદાર્થમાં પ્રિતી કરનાર ભક્ત ખોટો છે, તે પાપી છે. સત્સંગી ભક્ત પર કુદૃષ્ટિથી જોનાર અતિ પાપી છે, તેનો કોઈ કાળે છૂટકો થાતો નથી.

લો. ૬-૧૮, અમારી ભેળાં સ્ત્રી આદિકનાં દર્શન થતાં હોય ત્યાં અમારી આજ્ઞાથી પણ ન બેસવું. કોઈ મિષ લેઈને ઊઠી જવું.

પ્ર.૨૫-૨, વર્તમાન છે તે ભગવાનની આજ્ઞા છે તે જરૂર રાખવી. સત્સંગ ને ભગવાનની આજ્ઞામાં ફેર પાડનાર પર ભગવાન કુરાજી થાય છે. ભગવાનનું મહાત્મ્ય, વૈરાગ્ય, આત્મજ્ઞાનની સમજણના કેફે કરી છકી જઈને જેમ - તેમ કરવા લાગે તો જાણીએ જે અગ્નિમાં બી નાખ્યું તે બળી ગયું.

રહસ્યાર્થ પ્ર.૬, કેવી રીતે વર્તે તો છકી ગયો કહેવાય?

ઉત્તર - શ્રીજીમહારાજના જ્ઞાનનો અને મહિમાનો ઓથ લઈને વર્તમાનમાં ફેર પાડે ને સત્સંગના ધોરણ પ્રમાણે ન વર્તે, ને બીજાથી પોતાને અધિક માને, તે છકી ગયો કહેવાય. તેને પ્રથમ શ્રીજીમહારાજની કૃપા થઈ હોય તેણે કરીને કંઈક શુભ ગુણ પ્રાપ્ત થયા હોય તે જતા રહે ને ઊલટો શ્રીજીમહારાજનો કોપ થાય.

સા.૧૦-૧, ચોરી, પરસ્ત્રીસંગ, મદ્યમાંસ ભક્ષણ, વટલવું - વટલાવવું એ કર્મોથી ભરપૂર હોય તેનો સંસારમાં કોઈ વિશ્વાસ ન કરે, પોતાનાં સગાં પણ વિશ્વાસ ન કરે...

કલ્યાણ ઇચ્છનારે અધર્મીના માર્ગે ન ચાલવું.

છે. ૩૮-૨, સાધુએ વિષયથી છેટે રહેવું, પોતાના નિયમો ત્યજી વિષયનો સંબંધ રાખનારનો ઠા ન રહે.

મ. ૧૧-૧, ધર્મ, અર્થ, કામમાં પ્રીતિ રાખનાર નરક ચોરાસીમાં જાય છે.

મ. ૫૩-૧, ભગવાનના ચરિત્ર અને સમજણને વિશે દોષ દેખાડનાર વિમુખ, અધર્મી અને સર્વ મુર્ખાઓનો રાજા છે.

છે. ૩૨-૨, ભગવાન તો પતિત પાવન છે, અધમ ઉદ્ધારણ છે તે માટે કોઈક ધર્મ વિરુદ્ધ અવળું વર્તાઈ જશે તો શી ચિંતા છે? ભગવાન તો સમર્થ છે. એવી મહાત્મ્યની ઓથ લઈને મૂળગો પાપ કરવા થકી ડરે નહિ એવો જે હોય તે તો દુષ્ટ છે, પાપી છે. એવી સમજણવાળો ઉપરથી ભક્ત જણાતો હોય તો પણ તેને ભક્ત ન જાણવો. તેનો તો સંગ ક્યારેય ન કરવો.

મ. ૩૯.૧, અમને દંભી ભક્ત ન ગમે. તેને દેખીને મન રાજી ન થાય. મોટેરાઓએ નિષ્કામરૂપ ધર્મ અવશ્ય રાખવો. તેની કાચ્યપ ન ચાલે.

મ. ૩૯-૨, અમારી બાંધેલી મર્યાદા લોપે છે તેની અધોગતિ થાય છે.

પ્ર. ૩૭-૧, ત્યાગીએ પરમેશ્વર સિવાય અન્ય પદાર્થમાં પ્રિતી રાખે ને ધર્મ, જ્ઞાન, વૈરાગ્ય, ભક્તિમાં અપ્રીતિ રાખે તે પાપી છે.

જે. ૫-૧, અમારા સત્સંગના નિયમ નહિ પાળો તો મહાદુઃખ પામશો તેમાં અમારે ને તમારે લેણા દેણા નથી.

છે. ૩૮-૨, દ્રવ્યાદિકનો લોભ, સ્ત્રીને વિશે બેઠ્યા -

ઊઠ્યાની વાસના આદિક છ વાનાં વાળાને જીવતાં ને મરીને પણ સુખ થાય નહિ.

મ. ૩૫-૪, ધર્મ ન હોય તો માથે પાણો લઈને સમુદ્ર તરવા ઇચ્છનારની જેમ મોક્ષ કઠણ છે. તે ધર્મ વગરનાને ચંડાળ જાણવો.

મ. ૩૩-૧, એક નિષ્કામ વર્તમાન દૃઢ હોય તેને આલોકમાં તથા પરલોકમાં કોઈ ઠેકાણે ભગવાનથી છેટું રહે નહિ. અમારે પણ તે ઉપરથી કોઈ દિવસ હેત ઓછું થાય નહિ. અમે અહીંના હરિભક્તના અતિ નિષ્કામી વર્તમાનનો દૃઢાવ દેખીને અહીં રહ્યા છીએ.

મ. ૩૩-૧, સત્સંગમાં કોઈ પુરુષ અથવા સ્ત્રીને કદાચિત નિષ્કામી વર્તમાનમાં ફેર પડે તો અમને સંભળાવશોમા. તેની વાર્તા સાંભળીએ ત્યારે વાંઝિયાને ઘેર દીકરો આવીને મરી જાય તેટલો શોક અમને થાય છે. મનમાં એમ વિચારીએ છીએ જે બધા સત્સંગને મૂકીને જતા રહીએ. માટે નિષ્કામ રૂપ વર્તમાન રાખે તે જ અમને વહાલો છે. અને તેને ને અમારે આ લોકમાં અને પરલોકમાં દૃઢ મેળાપ રહેશે.

લો. ૬-૧૫ - રહસ્યાર્થ પ્રશ્ન - ૩૯૭ - નિષ્કામશુદ્ધિ, ધર્મામૃતની આજ્ઞા લોપતા હોય તેની બરાબર વર્તવાનું નથી કહ્યું, તેનો તો સંગ જ ન કરવો.

બાપાશ્રીનું જીવનવૃત્તાંત - પાન -૪૭, ૭૪ “ત્યાગી સાધુ દ્રવ્ય રાખે ને સ્ત્રી સાથે બોલે તે ત્યાગી સાધુની કથા વાર્તા મોક્ષાર્થીએ ન સાંભળવી. ને સાંભળે તો ચંદ્રાયણ વ્રત કરવું.”

બાપાશ્રીનું જીવનવૃત્તાંત - પંચવર્તમાન દૃઢ રાખવાં. તે આજ્ઞા પ્રમાણે કહેવાય. તેમાં ફેર હોય તો તે સાધુ કહેવાય

નહિ. ત્યાગી થઈને સ્ત્રી-દ્રવ્યનો પ્રસંગ રાખતા હોય તેનો સંગ રાખવો નહિ. ને ગૃહસ્થે તેવા સાધુની વાર્તા પણ સાંભળવી નહિ.

પ્ર. ૫૩-૧, જે પંચવર્તમાનની મર્યાદા છે તેમાંથી કોઈ વર્તમાનનો સાધુ ભંગ કરે ત્યારે તેનો અવગુણ લેવો.

લો.૫. - રહસ્યાર્થ પ્ર-૨ પ્ર. ૫૩માં પંચવર્તમાનનો ભંગ કરનારનો અવગુણ લેવાનું કેમ કહ્યું?

ઉત્તર - પંચવર્તમાન ભંગ કરનારનો ગુણ લે તો તેને વિશે સત્પુરુષની બુદ્ધિ રહે; તેથી તેનો ત્યાગ કરીને ધર્મવાળાનો સમાગમ થઈ શકે નહિ. તેથી રૂડા ગુણો આવે નહિ. ને એવી નબળી સોબતે કરીને ઘટી જાય. માટે જે શ્રીજીમહારાજની આજ્ઞા ન પાળે તેનો સંગ કોઈ પ્રકારે ભૂલે પણ ન કરવો એ સિદ્ધાંત વાત છે.

પં-૬- રહસ્યાર્થ પ્ર.-૩ અવળું વર્તાઈ જશે તો પણ કલ્યાણ થશે એમ કહ્યું તે અવળું શું જાણવું?

ઉત્તર - ભૂંડા, દેશકાળાદિકને યોગે કરીને વર્તમાનમાં એકાદ વખત ફેર પડી જાય તેનું પ્રાયશ્ચિત્ત કરે તો જ કલ્યાણ થાય; અને પ્રાયશ્ચિત્ત ન કરે તો તેને બીજો જન્મ ધરાવીને દંડ ભોગવાવીને કલ્યાણ કરે. અને જે જાણીને વર્તમાન લોપે તે તો જીવતો જ બ્રહ્મરાક્ષસ છે ને મરીને નરકમાં જાય છે.

૧ સદ્ગુરુ શ્રી ગોપાલાનંદ સ્વામી

સં. ૧૯૦૮ વૈશાખ વદ પાંચમનો આ દિવસ હતો. વડતાલમાં અસંખ્ય માનવો એકત્રિત થયા હતા. સર્વત્ર નીરવ શાંતિ હતી. દરેકના મુખપર શોકની છાયા પ્રવર્તતી હતી. દરેકના મન શોકાતુર હોવા છતાંય ક્યાંય આકંદ ન હતું. કારણ, આજે શ્રીજીમહારાજની સત્સંગરૂપી વાટિકામાંથી શ્રેષ્ઠ પુષ્પ કરમાઈ ગયું હતું, પણ તે પુષ્પ સદાને માટે પોતાની સુગંધ દરેકના જીવનમાં મહેકાવતું ગયું હતું. અને તે કદીયે વિલીન ન થઈ દૂર - દૂર સુધી પોતાની સુગંધ ફેલાવાનું હતું. ત્યાં હાજર રહેલી અને હાજરી ન આપી શકેલી દરેક વ્યક્તિ પોતાને થયેલા અનુભવો, તેમણે પૂરેલા પરચા-ચમત્કારો, તેમના જીવન વગેરે વિશે સ્મૃતિ તાજી કરતા હતા. કેટલાયના જીવન આ સદ્ગુરુને યોગે સંપૂર્ણપણે પરિવર્તિત થઈ ગયા હતા. તો કેટલાયને સદ્ગુરુના ગુણો પોતાનું જીવન બની ગયા હતા. તો વળી કેટલાયને તેમણે કરેલાં ઉપદેશ - વચનો જીવનમૂલ્ય બની ગયા હતા. દુન્યવી રીતે આજે તેમનો ભૌતિક દેહ અદૃશ્ય થઈ ગયો હતો, પણ દરેકને સદ્ગુરુએ આપેલા જ્ઞાન અનુસાર જાણ હતી કે તેઓને આવવા જવા પણું હતું જ નહિ. તેઓ સદાય મૂર્તિના સુખમાં જ રહેતા તેથી દરેકને આજે તેઓ પોતાની સાથે જ છે તેવી અનુભૂતિ થતી હતી.

આ એ જ સદ્ગુરુવર્ય હતા કે જેઓ શ્રીજીના અનાદિ મુક્ત હતા. સદાય શ્રીજીના સુખમાં જ નિમગ્ન રહેતા. જેઓ ફક્ત

શ્રીજી સાથે અનેક જીવોનાં આત્યાંતિક કલ્યાણ કરવા જ શ્રીજી આજ્ઞાથી આ લોકમાં પધાર્યા હતા. આ લોકમાં આવી અનેક જીવને ઉન્નત બનાવ્યા, કેટલાયના જીવન પલટી નાંખ્યા, કેટલાયને તેમની ભીડમાં સહાય કરી, અને કેટલાકને તો છેલ્લી સ્થિતિ કરાવી મહારાજના સુખમાં મૂકી દીધા. આટલી મહાન સ્થિતિ ધરાવનાર મુક્તના આ લોકમાં માતા-પિતા થવાનું દુર્લભ અહોભાગ્ય સાબરકાંઠા જિલ્લાના ટોરડા નામના ગામમાં રહેતા પિતા મોતીરામ અને માતા જીવીબાને પ્રાપ્ત થયું. અને પોતે સં. ૧૮૩૭ના મહાસુદી આઠમને દિવસે પ્રગટ થયા. તેઓ ગૌરવર્ણ, કૃષ્ણશરીર પણ પ્રભાવશાળી મુખારવિંદ ધરાવતા હતા. બાળકને જોઈ હર્ષોલ્લાસિત થયેલા માતા-પિતાએ તેમનું નામ ખુશાલ રાખ્યું. શ્રીજીના અનાદિમુક્ત હોઈ આ લોકમાં કહેવાતી ઉંમર તેમને કાર્ય કરવામાં અડચણરૂપ થતી નહિ. જ્યારે તેઓ બાળ સ્વરૂપે પારણામાં પોઢ્યા હતા, ત્યારે પારણાથી દસ ફૂટ દૂર ઊભેલી કપિલા ગાયને હાથ લાંબો કરી, પંપાળી અને પછી સૂર્યનારાયણના રથમાં બેસાડી તેનું કલ્યાણ કર્યું. તેને સદેહે રથમાં બેસીને જતાં આખા ગામે નિહાળી.

ખુશાલભાઈ નાના હતા ત્યારે ટોરડાથી પંદર-વીસ કિ.મી. દૂર આવેલા ખેડબ્રહ્મા મંદિરના શામળાજી તેમની સાથે રમવા આવતા. તેમને જ્યારે યજ્ઞોપવિત અપાઈ રહી હતી, ત્યારે આવનાર શુકલજીને સમાધિ કરાવી. તઓ સમાધિમાં કૈલાસ જઈ આવ્યા. ત્યાં મહાદેવજીએ તેમને ખુશાલભાઈ માટે બીલીપત્ર આપ્યું. તે લઈ તેઓ જાગ્યા. બધાની દેખતાં તે બીલીપત્ર ખુશાલભાઈના માથે ચડાવી

તેમને જનોઈ પહેરાવી. પોતે સ્વતઃસિદ્ધ મુક્ત હતા, છતાંય લૌકિક દૃષ્ટિએ શાળામાં ગયા અને બાર વર્ષ ત્યાં રહી અભ્યાસ પૂર્ણ કર્યો. આ બાર વર્ષમાં વેદ-વેદાંત, ન્યાયશાસ્ત્ર, મિમાંસા, તર્કશાસ્ત્ર, વ્યાકરણ આદિ શાસ્ત્રનો અભ્યાસ કર્યો. ત્યારબાદ ગામમાં શાળા ચલાવતા. તે પહેલાં ધારેશ્વર મહાદેવની જગ્યામાં રહી અષ્ટાંગયોગ પણ સિદ્ધ કર્યો. શાળામાં ભણાવતાં વિદ્યાર્થીઓને આ લોકની શિક્ષાની સાથે - સાથે પરલોકની વાતો પણ સમજાવતા. ઘણી વખત તેમને સમાધિ પણ કરાવતા અને લોકોના દુઃખ પણ દૂર કરતા. એક વખત ગામનાં પાદરમાં એક વાઘે એક બાળકને મારી નાંખ્યો. ખુશાલભાઈએ તે બાળકને નવું જીવતદાન આપ્યું. અને જેમ વડીલો બાળકને ગુના માટે સજા આપે તેમ વાઘને એક લપડાક મારી અહિંસક બનાવી ત્રણ વર્ષ સુધી પાળેલા કૂતરાની જેમ ગામમાં રાખ્યો. જેનો સ્વભાવ જ હિંસક છે તે સ્વભાવનો ત્યાગ કરાવી ખુશાલભાઈએ પ્રાણ અને પ્રકૃતિ સાથે જાય તે કહેવત ખોટી કરી બતાવી.

જેનું પ્રાણ પંખેરું ઊડી ગયું હોય તેનામાં પ્રાણનું સિંચન કરવાની જેમનામાં શક્તિ હોય તે બીજું શું ન કરી શકે? કઈ વસ્તુ તેમના માટે અશક્ય હોય? એક વખત મૂંગો અને પડી જવાથી પગ ભાંગી ગયેલા છોકરાને બોલતો કર્યો અને ચાલતો કરી પ્રદક્ષિણા કરાવીને આશીર્વાદ આપ્યા કે આ છોકરો મોટો વિદ્વાન થશે. તે પ્રમાણે તે વિદ્વાન થયો અને ખ્યાતિ પામ્યો. આવા તો કેટલાય ચમત્કારો તેઓ દાખવતા. શ્રીજી આજ્ઞાથી જ જેઓ પધાર્યા હતા તેમને આલોકનાં વ્યવહારમાં ક્યાંથી રસ હોય? સંસાર પ્રત્યે સદાય ઉદાસીન

જ રહેતા. છતાંય માતા-પિતાના આગ્રહને વશ થઈ તેઓ ગૃહસ્થાશ્રમમાં જોડાયા. તેમને હરિશંકર નામે એક પુત્ર અને અનુપબા નામે એક પુત્રી હતાં. ગૃહસ્થાશ્રમમાં રહ્યા છતાંય શ્રીજીના મહિમા વચનોરૂપી સુગંધ ફેલાવવાનું કાર્ય અવિરત પણે ચાલુ જ હતું. પોતાના દયાળુ સ્વભાવને કારણે જીવો જ્યારે પોતાના કષ્ટો, મુશ્કેલીઓ તેમની સમક્ષ રજૂ કરે કે તરત જ તેમનું દુઃખ દૂર કરતા. વરસાદ ન પડ્યો હોય તો સર્વેની પ્રાર્થના સાંભળી વરસાદ વરસાવતા. ક્યારેક કોઈકને દટાઈ ગયેલા પૈસા બતાવતા, તો ક્યારેક દટાઈ ગયેલા કૂવાઓ બતાવતા. પુત્ર ન હોય તેને પુત્ર પ્રાપ્તિના આશીર્વાદથી પુત્ર થતો. આમ જીવો માટે ખુશાલભાઈ જાણે કલ્પવૃક્ષ હતા કે જે ઇચ્છો તે પ્રાપ્ત થાય.

જેઓ શ્રીજીના સુખમાં સદાય મહાલતા હોય તેમને જગત સુખ પ્રત્યેનો વૈરાગ્ય એ સ્વાભાવિક વાત છે. જગત સુખની તુચ્છતા, નાશવંતતા તઓ બરાબર જાણતા. તેથી શ્રીહરિના જ્યારે પ્રત્યક્ષ દર્શન થયા ત્યારે આનંદ વિભોર બની ગયા. પછી શ્રીજીમાંથી વૃત્તિ પાછી ખેંચી-ખેંચાતી ન હતી. જેથી સદાને માટે ગૃહત્યાગ કરી શ્રીજીની સેવામાં રહી ગયા. શ્રીજીએ પણ પોતાના અનન્ય મુક્ત મળતા સં. ૧૮૬૪ના કાર્તિક વદ આઠમને દિવસે ભાગવતી દીક્ષા આપી ખુશાલભાઈમાંથી ગોપાળાનંદ સ્વામી નામ અર્પ્યું. સ્વામીને હવે ગૃહસ્થાશ્રમની કોઈ જવાબદારી રહી નહિ. તેમાંય શ્રીજીનું સાંનિધ્ય અને સાથ સાંપડ્યા, પછી તો તેમના પ્રતાપની સુવાસ વધુ ને વધુ ફેલાવા લાગી, પણ પોતે તેને વધુ ફેલાવા ન દેતા. શ્રીજી સાથે દાસભાવે રહેતા. શ્રીજીના

સંતોરૂપી બગીચામાં આ પુષ્પ આવતાં આખાય બગીચાની શોભા શતગુણ વધી ગઈ. અને નાના ટમ-ટમતાં તારલાઓ વચ્ચે મોટો જગારા મારતો તારલો શોભે તેમ ગોપાળાનંદસ્વામી સભામાં શોભી ઉઠતા.

જીવોના ઊર્ધ્વીકરણ અને સંપ્રદાયના ઉત્કર્ષ માટે જ ગોપાળાનંદ સ્વામીનું આગમન હતું. જેથી સંપ્રદાયને કોઈ પણ રીતે ઝાંખપ આવે તેવું તેઓ સાખી લે તેમ ન હતા. સદાય શ્રીહરિને અંતરમાં ધારી દરેક કાર્ય કરતા, જેથી સમગ્ર બ્રહ્માંડ તેમને વશ હતું. તેમના માટે કોઈ કાર્ય અશક્ય ન હતું. જેવો ભગવાનનો પ્રતાપ તેવો જ તેમના અનાદિ મુક્તનો પ્રતાપ હોય છે. વડોદરાની સભામાં સત્સંગી પંડિત શાસ્ત્રી કૃષ્ણરામે ભૂલ ભરેલી ગણતરી કરી જાહેર કર્યું કે, ‘આ પૂનમે ગ્રહણ નહિ થાય અને થશે તો પોતાનું માથું ડુલ કરશે.’ આમ કહી પછી સ્વામીશ્રીને વાત કરી. સ્વામીએ ગણતરી કરી જોઈ તો ગ્રહણનો યોગ હતો. કૃષ્ણરામશાસ્ત્રી મહારાજના આશ્રિત હતા. અને જો તેમનું વચન ખોટું પડે તો સત્સંગને ઝાંખપ લાગે. એટલા ખાતર પોતાની આધ્યાત્મિક શક્તિ દ્વારા પૂનમને દિવસે ગ્રહણ થતું અટકાવી દીધું હતું! વિજ્ઞાનની દૃષ્ટિએ આ અશક્ય બાબત છે, પરંતુ આ એક ચમત્કારિક ઐતિહાસિક સત્ય છે.

સદ્ગુરુવર્યે ચેતન જીવોના જ જીવન કે સ્વભાવ પલટાવ્યા છે એવું નથી, જડ વસ્તુના સ્વભાવ પણ મૂકાવ્યા છે. રાજકોટમાં શ્રીજીમહારાજ સંતો સહિત અંગ્રેજ ગવર્નરને એક બોરડી નીચે મળ્યા ત્યાંથી ઉઠતા, શ્રીજીમહારાજનું ઓઢવાનું વસ્ત્ર બોરડીના કાંટામાં ભરાઈ જતાં સ્વામી ફક્ત

એટલું જ બોલ્યા ‘અનંત ધામના ઘણી તારી નીચે આવી બેઠા, છતાંય તે તારો સ્વભાવ મૂક્યો નહિ?’ આટલું બોલતાં બોરડીનો જે કાંટાળો સ્વભાવ તે તેણે તરત જ ત્યજી દીધો અને બધા કાંટા તરત જ ખરી પડ્યા. આજે પણ રાજકોટ ગામમાં કાંટા વગરની આ બોરડી સદ્ગુરુના વચનની શક્તિનો ખ્યાલ આપે છે. ગમે તેવી બુદ્ધિશાળી વ્યક્તિ હોય સ્વામીશ્રીના પ્રભાવમાં આવ્યા વગર રહેતી નહિ. અને સ્વામીશ્રી પણ કોને કેવી વાત કરવી, કોને કેવો પરચો, ચમત્કાર બતાવી શ્રીજીના આશ્રિત કરવા તે બરાબર જાણતા. વનાશા અને પૂંજાશા બંને ભાઈઓ શ્રીજીના આશ્રિત હતા, પરંતુ તેમના પિતા યુસ્ત વૈષ્ણવ હતા. અને નિપુણ નાડી પારખુ હતા. આ બંને ભાઈઓની ઈચ્છા તેમના પિતાને શ્રીજીના આશ્રિત કરવાની હોવાથી સ્વામીએ તે બંનેને તેમના પિતાને પોતાની નાડી તપાસવા મોકલવા કહ્યું. હેમરાજશા આવ્યા અને સ્વામીની નાડી તપાસવા લાગ્યા. સ્વામીએ સંકલ્પપૂર્વક નાડી ખેંચી લીધી પણ વાતો તો કરતા જ રહ્યા. હેમરાજશા વૈદ્ય હોવાથી તરત જ સમજી ગયા. સ્વામીના પગમાં પડી બોલ્યા, ‘આવું તો શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન સિવાય કોઈ કરી ન શકે, માટે તમે મને બ્રહ્મસંબંધ આપો.’ અને તેઓ શ્રીહરિના આશ્રિત થયા.

સંતો કે કોઈ બીજી વ્યક્તિ ગમે તે ગમે ત્યારે પ્રશ્ન પૂછે સ્વામી ત્યારે તેનો એવો સચોટ ઉત્તર આપતા કે પૂછનારના જીવમાં હા પડી જાય અને જીવમાં એવી તો ઉતરી જાય કે જીવનભર તે વાત વિસારી શકે નહિ. એક વખત તેમના મંડળના સાધુએ પ્રશ્ન પૂછ્યો કે, ‘આત્મનિષ્ઠાનું શું રૂપ

છે?’ જવાબમાં સ્વામી થોડીવાર બેસી રહ્યા પછી બોલ્યા, ‘હમણા બે ઘડી પછી દેખાશે.’ એટલી વારમાં શ્રીજીના દ્વેષીઓ સ્વામી તથા તેમના મંડળના સાધુઓને મહારાજના આશ્રિત જાણી પથ્થર મારવા લાગ્યા. જેથી સંતો તથા સ્વામી નજીકની ઘાટી બાવળની ઝાડી હતી તેમાં સંતાઈ ગયા. થોડીવારે ગામ લોકોને આવતા જોઈ વૈરાગીઓ ભાગી ગયા. લોકોએ બૂમ પાડી કહ્યું, ‘વૈરાગી ભાગી ગયા છે, માટે ઝાડીમાં જે હો તે બહાર નીકળો.’ બધા બહાર નીકળ્યા પણ દરેકનાં શરીરમાં બાવળના કાંટા ભરાઈ ગયા હતા. જેથી પીડા સહન ન થવાથી સ્વામીને રાવ કરવા લાગ્યા. સ્વામીએ ગામલોક પાસેથી ચીપિયા અને રાખ મંગાવી બધાના કાંટા કાઢી રાખ ભભરાવી અને ધીરે-ધીરે ગઢડા આવ્યા. સંતો આવીને મહારાજને રાવ કરવા લાગ્યા ત્યારે મહારાજે કહ્યું, ‘બધાના કાંટા તો ગોપાળાનંદ સ્વામીએ કાઢ્યા પણ તેમના કાંટા કોઈએ કાઢ્યા છે કે નહિ?’ દરેક સંતની દૃષ્ટિ ઢળી ગઈ. બધા તે વિસરી ગયા હતા. મહારાજે પોતે ચીપિયા મંગાવી સ્વામીશ્રીના કાંટા કાઢ્યા અને પછી વજન કર્યું તો પોણોશેર થયા, છતાં સ્વામી એક અક્ષર ન બોલ્યા. મહારાજે કહ્યું, આનું નામ સાચી આત્મનિષ્ઠા. પૂછનાર હવે ક્યારેય આત્મનિષ્ઠાનું રૂપ વિસારી શકે તેમ ન હતા.

સદ્ગુરુવર્યને હંમેશાં એક જ તાન રહેતું કે કેમ કરીને વધુ ને વધુ જીવો મહારાજની મૂર્તિને વિશે જોડાય. આથી તેઓ પોતાના મંડળના સાધુઓ મહાપ્રભુજીનું ધ્યાન કરી મહારાજની વધુ નજીક પહોંચે તેમ કરતા. મહારાજની મૂર્તિનું પ્રતિલોમપણે

ધ્યાન કરી કેવી રીતે મૂર્તિ અંતરમાં ધારવી તે શીખવતા. મહારાજની આજ્ઞા મુજબ એક વખત પોતાના મંડળ સાથે તેઓ ધર્મ પ્રચાર માટે નીકળ્યા હતા. સ્વામીએ પોતાના મંડળના સાધુઓને પર્વતની એક ગુફામાં ધ્યાન કરવા બેસાડી દીધા. અને પોતાની સંકલ્પ શક્તિ દ્વારા તેવું જ એક મંડળ કરી ગામે -ગામ પ્રચાર કરી નવા આશ્રિતો સાથે છ મહિના બાદ તેમને ગુફામાંથી જગાડી ગઢડા લાવ્યા. નંદ સંતો પણ કહેતા, અમે મહારાજના આશ્રિત થયા, પણ શ્રીજીમહારાજને જેવા છે તેવા તો ગોપાળાનંદ સ્વામીએ ઓળખાવ્યા. ઘણાં કહેતા કે, જો તેમણે અમને અંતરમાં પ્રતિલોમપણે મૂર્તિ ધારવાનું ન શીખવ્યું હોત તો અમે મહારાજનું સુખ માણવામાં અધૂરા જ રહી જાત. ધ્યાન માટે તેઓ હંમેશા આગ્રહ રાખતા. પછી તે માટે સ્થાન, સમય જોતા નહિ. એક વખત વનમાં તેમના મંડળ સાથે ગયા હતા અને ત્યાં બધાને ધ્યાન કરવાનું કહ્યું. સંતો જંગલી પ્રાણી અને કુદરતી આફત, વરસાદ, વાવાઝોડાથી ગભરાવા લાગ્યા કે એ બધું ધ્યાનમાં વિક્ષેપ કરશે. ત્યારે સ્વામીએ સંતોને એક જગ્યાએ બેસાડી તેમની ચારે તરફ લાકડીથી ગોળ કુંડાળું કરી નાંખ્યું અને કહ્યું હવે આની અંદર કોઈ આફત નહિ આવે. અને ખરેખર એ કુંડાળાની અંદર ન જંગલી પશુઓ આવી શકતા કે ન વરસાદ પડી શકતો. જેમને આવા ગુરુ મળે પછી સંતો ધ્યાનની લટક કેમ ન શીખે?

મહારાજને ગોપાળાનંદ સ્વામીને મહામોટું કાર્ય સોંપવું હતું. અને મહારાજને ખાતરી હતી કે સ્વામી વગર કોઈ નહિ કરી શકે. તેથી જ સ્વામીને એક વખત પાસે બોલાવી

પોતાના આ પૃથ્વી પર પધારવાના છ હેતુ કહ્યા અને ઉમેર્યું તેનો પ્રચાર કરવા જ તમને અહીં લાવ્યા છીએ. અને સ્વામીએ પણ તેનો પ્રચાર કરવાનું કાર્ય બરાબર કરી દેખાડ્યું. આખાય સંપ્રદાયમાં સ્વામી શ્રીજીનું સંપૂર્ણ માહાત્મ્ય જાણનારા હતા અને મુખ્ય સંત હતા. તેથી જ શ્રીજીમહારાજે સ્વધામ ગમન પહેલાં સ્વામીને બંને દેશના મધ્યસ્થી સ્થાપ્યા અને દરેકને તેમની આજ્ઞામાં રહેવાનો આદેશ આપ્યો હતો. સ્વામીએ પણ મહારાજે સોંપેલી જવાબદારી સંપૂર્ણ નિભાવી. જીવોના ઉત્કર્ષ માટે તેમણે અનેક ગ્રંથોની રચના પણ કરી.

સંસ્કૃતમાં તેમણે : (૧) શ્રી ભગવદ્ગીતાભાષ્ય (૨) ઉપનિષદ્ભાષ્ય (૩) બ્રહ્મસૂત્રાર્થદીપ (૪) શ્રીમદ્ ભાગવતની દ્વિતીય સ્કંધની શુકાભિપ્રાય બોધિની ટીકા. (૫) દશમ્ સ્કંધની ગૂઢાર્થ બોધિની ટીકા (૬) એકાદશ સ્કંધની કૃષ્ણાભિપ્રાય બોધિની ટીકા (૭) વેદ સ્તુતિની શ્રુત્ય બોધિની ટીકા (૮) શાંડિલ્ય સૂત્રની ભક્તિ પ્રકાશિકા ટીકા વગેરે. ઉપરાંત શિક્ષાપત્રીનું મરાઠીમાં ભાષાંતર પણ કર્યું છે.

નદીની અંદર અંજલિભર પાણી નાંખતા સમુદ્રમાં પહોંચી જાય છે. તેવી જ રીતે અનાદિમુક્તની થોડીક સેવા પણ મૂર્તિનું સુખ મેળવી આપે છે. એક વખત સ્વામી પગે ચાલીને એક ગામમાં પહોંચ્યા. ત્યાના સાધુને સ્વામીશ્રીની સેવા કરવાનું મન થવાથી તેઓ સ્વામીના પગ દબાવવા લાગ્યા. સ્વામી થાકી ગયા હોવાથી પોઢી ગયા. સાધુ આખી રાત પગ દબાવતા રહ્યા. વહેલી સવારે સ્વામી જ્યારે યોગનિદ્રામાંથી જાગૃત થયા ત્યારે જોયું તો સાધુ પગ

દબાવતા હતા. સ્વામી ઘણાં રાજી થયા. સાધુને નિર્વાસનીક કરી મૂર્તિમાં જોડી દીધા. તેઓનો સ્વભાવ દયાળુ હતો. સદાય જીવોના દુઃખ દૂર કરવા તત્પર રહેતા. સારંગપુરમાના હનુમાનજી અને તેમણે આપેલો મંત્ર આજે પણ એની સાક્ષી પુરાવે છે. આમ શ્રીજીના અદૃશ્ય થયા બાદ બાવીસ વર્ષ આ લોકોમાં રહી પોતે જીવોનું કલ્યાણ કરતા રહ્યા. અનેકને અંતરવૃત્તિ કરી પ્રતિલોમપણે મહારાજનું ધ્યાન કેવી રીતે કરવું તે શીખવતા રહ્યા, અનેકને મૂર્તિના સુખમાં મૂકી દીધા, કેટલાયને છેલ્લી સ્થિતિ કરાવી મહાપ્રભુજીનું સુખ આપ્યું. પરચા-ચમત્કારોની તો જાણે જડી જ વરસાવી. તેઓનું જીવન એટલે પરચા-ચમત્કાર. આમ જીવોના સાચા પથદર્શક બની જ્યાં સુધી આ લોકમાં રહ્યા માર્ગ દર્શાવતા રહ્યા. અને પોતાનાં વર્તન દ્વારા દિવ્ય સુગંધ ફેલાવતા રહ્યા.

૨

સદ્ગુરુ શ્રી મુક્તાનંદ સ્વામી

જેમ સૂર્યોદય પહેલાં સૂર્યની કિરણો દેખાય છે, વર્ષાના આગમન પહેલાં પવન ફૂંકાય છે અને મોરનાં ટલુકા સંભળાય છે. તેવી જ રીતે સૂર્યરૂપ પૂર્ણપુરુષોત્તમનું આ પૃથ્વી પર આગમન પહેલાં તેમની કિરણોરૂપી તેમના મુક્તોનું પ્રાગટ્ય જુદી - જુદી જગ્યાએ, જુદી - જુદી જ્ઞાતિમાં અને જુદા - જુદા ઘરોમાં પ્રગટ થઈ પ્રકાશ ફેલાવતા હતા. આમાંની એક કિરણ અમરેલી ગામમાં રામાનુજ સંપ્રદાયના જગ્યાધારી મૂળદાસના આશ્રમમાં સં. ૧૯૧૪ના પોષ વદી સાતમના દિને પ્રકાશિત થઈ પ્રકાશ ફેલાવા લાગી. આ કિરણને પ્રકાશિત કરનાર હતા માતા રાધાદેવી અને પિતા આનંદરામ. બાળક શ્રીજીમહારાજની કિરણ હોઈ તેમાં કાંઈ કહેવાનું ન હોય. અને માટે જ તેમના કાંતિ અને રૂપ જોઈને માતા - પિતાએ તેમનું નામ મુકુંદદાસ પાડ્યું. અમથું-અમથું પણ હેત આવે તેવા રૂપાળા અને સોનામાં સુગંધ ભળતી હોય તેમ નાનકડા મુકુંદદાસને ભગવાને કંઠ પણ સુમધુર આપ્યો હતો. તેઓ જ્યારે રામની ચોપાઈઓ ગાતા, ત્યારે ભક્તોની ભીડ એકઠી થઈ જતી. સંત મૂળદાસ અને આનંદરામના સાંનિધ્યમાં તેમનો ઉછેર થવા લાગ્યો.

નાનપણમાં જ પોતાની બુદ્ધિ દ્વારા ભગવાન પ્રત્યે સાચો અનુરાગ, જગત પ્રત્યે વૈરાગ્ય અને ભગવાન સિવાય બધું નાશવંત છે તે સમજી લીધું. સદ્ગુરુઓના વચન તો તલ્લીન

થઈ સાંભળતા. આમ ધીરે-ધીરે તેઓ મોટા થતા ગયા, પરંતુ જગત સુખની તુચ્છતા અને પ્રભુ સુખની સરસતાને તેઓ ક્યારેય વિસારી શક્યા નહિ. મનમાં ઉત્કંઠા સેવતા કે અખંડ બ્રહ્મચર્ય પાળી, સાચા સદ્ગુરુની શોધ કરી, પ્રત્યક્ષ ભગવાનનાં દર્શન કરવા, પરંતુ અનાદિકાળની જે રીત ચાલી આવી છે તેમ અને દરેક માતા-પિતાની જે જીવનની અભિલાષા હોય છે તેવી જ રીતે રાધાદેવી અને આનંદરામની પણ ઇચ્છા હતી કે પોતાનો પુત્ર ગૃહસ્થાશ્રમમાં રહી ઘર સંભાળે અને પોતાની સેવા - ચાકરી કરી તેમનો જનમ સુફળ કરે. શાંત અને સરળ સ્વભાવના મુકુંદદાસ પોતાના માતા-પિતાને પોતાની ઇચ્છા સમજાવી ન શક્યા અને તેમની આના-કાની છતાંય માતા-પિતાએ તેમના લગ્ન કર્યાં. આમ કુટુંબના ભરણ-પોષણની જવાબદારી મુકુંદદાસ પર આવી. અચળ મેરૂ પર્વત કદાચ ચલાયમાન થાય, પરંતુ મુકુંદદાસ તેમના નિશ્ચયમાંથી ચલાયમાન થાય તેમ ન હતા. આજીવિકા ખાતર અમરાપર ગામમાં જઈ વસ્યા ત્યાં મંદિરમાં સેવા કરવાનું કાર્ય સ્વીકાર્યું. લોકોને આ દેહરૂપી ઘર નાશવંત છે તેનો ભરોસો નથી. એવા ઉપદેશો આપવા લાગ્યા, પરંતુ પોતાના મનમાં સાચાગુરુની શોધ એ વાત ક્યારેય વિસરાતી નહિ. દિવસ અને રાત મન મુંઝાયા કરતું અને વિચારતું, સંસાર અને સન્યાસને મેળ નથી. આ બધામાંથી ક્યારે છૂટાશે?

ખરા ભક્તની સહાયમાં પ્રભુ સદાય તૈયાર જ હોય છે. કાયમ વિચારતાં એક દિવસ તેમને માર્ગ સૂઝી આવ્યો. સાચા ગુરુની શોધ માટે ભગવાનને ખાતર ગાંડા બન્યા.

અને આખો દિવસ ‘રામ ઘટા-ઘટ મવડી ફૂલી.’ એમ બોલ્યા કરે અને ગલીઓમાં ફર્યા કરે. જે વિદ્વાન મુકુંદદાસ બધાને રામની ચોપાઈઓ સંભળાવતા ત્યારે માનવ મેદની તે સાંભળવા એકઠી થઈ જતી. તે જ મુકુંદદાસ આજે લોકોની હાંસીનું પાત્ર બન્યા હતા. લોકો હવે તેમને માન આપવાને બદલે પથ્થર મારતા. આવા તો કેટલાય કષ્ટો ગૃહત્યાગ કરવા તેમણે સહન કર્યા, કેટલો બધો વૈરાગ્ય!

અને પછી ગામઘણી જે કાઠી હતા તેમની મદદથી ગૃહત્યાગ કરી વનમાં સાચાગુરુની શોધમાં ચાલી નીકળ્યા. ઘણાય ગુરુઓ પાસે રહ્યા. પછી ધ્રાંગધ્રામાં દ્વારકાદાસ પાસે ગયા અને પોતાની ઈચ્છા વ્યક્ત કરી, પણ જવાબ નિરાશાજનક મળ્યો. એટલે ત્યાંથી વાંકાનેરના કલ્યાણદાસ પાસે ગયા. આ સાધુનો બાહ્યાડંબર એટલો બધો હતો કે લોકો અંજાઈ જતા. તે કૌંપીને તાળું મારતો અને ચાવી ચેલા પાસે રાખતો, પરંતુ આ બધું બાહ્ય રીતે હતું. આંતર મનમાં તો તેને ચાલીસ વર્ષ જૂનું એક સ્ત્રીના હાથનું લટકું વસી ગયું હતું. જેને તેઓ વિસારી શકતા ન હતા. આવું સાંભળતા મુકુંદદાસના મનોમંથન વધી ગયાં અને મુંઝાઈને આત્મહત્યા કરવા ગયા. ત્યારે ત્રણ વખત આકાશવાણી થઈ કે તમે સરધાર જાઓ ત્યાં તમારી મનોકામના પૂર્ણ થશે.

આથી તેઓ સરધાર ગયા અને ત્યાં તુલસીદાસના શિષ્ય બન્યા. તુલસીદાસને પોતાના ગુણોથી આંજી દીધા. જેથી ત્યાંના મહંત પણ બન્યા, પરંતુ મનમાં તેમને લાગ્યા કરતું કે કાંઈક ખૂટે છે. તેમને થતું ક્યારે આવશે એ દિવસ કે જેમના દર્શન થતા હૈયામાં હા પડી જાય. મનમાં શાતા વળે.

અને એ દિવસ આવ્યો. તેમના જીવનમાં સોનાનો સૂરજ ઉગ્યો. તે દિવસે સદ્ગુરુ રામાનંદસ્વામી સરધારમાં પધાર્યા હોવાથી મુકુંદદાસની કથામાં કોઈ ન આવ્યું. જાણ થતાં મુકુંદદાસ પણ શ્રોતા બની તેમને સાંભળવા બેસી ગયા. કેટલી બધી સાધુતા! કેટલું નિર્માનીપણું! ઈર્ષાભાવે તુલસીદાસે તેમને રામાનંદસ્વામીને સાંભળવા જવાની ના પાડી. જેથી રામાનંદ સ્વામીએ પણ ના પાડી, તો પોતે વરસતા વરસાદમાં નેવા નીચે પાણીની ધાર માથા પર ઝીલતા પણ રામાનંદસ્વામીને સાંભળવા ગયા. કેટલી વિશાળતા! કેટલી મુમુક્ષુતા! અને પછી તુલસીદાસના સદાવ્રતમાં બધું આપી દેતાં તુલસીદાસે કાઢી મૂક્યા. તુલસીદાસ પાસેથી રજા ચિઠ્ઠી મેળવી, રામાનંદસ્વામીના શિષ્ય બની, તેમની સાથે રહ્યા. સાચા ગુરુના સાનિધ્યમાં રહેવા કેટ-કેટલું કર્યું, નહિ તો તુલસીદાસનાં આશ્રમમાં શું નહોતું? બધું જ હતું. પોતે મહંત હતા, દરરોજ કથા કરતા, કેટલાય લોકો માન આપતાં છતાં સર્વ ત્યાગ કરી રામાનંદસ્વામીના ચરણનું શરણ લીધું. રામાનંદસ્વામીએ પણ પરીક્ષા કરી. મૂળુભાઈને ત્યાં હળ હાંકવાનું કહ્યું. જીવનમાં ક્યારેય ન કરેલું કાર્ય હોવા છતાંય સહર્ષ તે કાર્ય સ્વીકારી લીધું અને સ્વામીનો રાજીવો પ્રાપ્ત કર્યો. જ્યાં સુધી સાચી વસ્તુ હાથ ન લાગી, ત્યાં સુધી શોધ્યા કર્યું. તે માટે કેટલાય કષ્ટો વેઠ્યાં અને જ્યારે અંતરમાંથી હા પડી, ત્યારે સર્વસ્વ સમર્પી દીધું. થોડા સમય બાદ સ્વામીએ તેમને દીક્ષા આપી અને મુક્તાનંદ નામ પાડ્યું. કિંમતી હીરો જેમ છુપો રહી શકતો નથી, તેમ મુક્તાનંદ સ્વામીના ગુણો પણ છુપા

ન રહી શક્યા અને તેઓ રામાનંદસ્વામીના માનવંતા અગ્રણી બની લોજ ગામમાં રહેવા લાગ્યા.

જેમના માટે મુકુંદદાસ ગૃહત્યાગ કરી રખડી-રખડીને છેલ્લે મુક્તાનંદ બન્યા તે દિવસ આવી ગયો. લોજ ગામમાં જાણે એ દિવસે અમૃતની વર્ષા થઈ. અનંત ધામના ઘણી વર્ષા વેષે ગામમાં આવીને બેઠા હતા. સુખાનંદસ્વામી જ્યારે તેમને આશ્રમમાં લાવ્યા, ત્યારે ચંદ્રને જોતાં જેમ સમુદ્રમાં ભરતીના લોઢ ઉછળે છે તેમ મહારાજનાં દર્શન થતાં મુક્તાનંદસ્વામીને ભાવનાના મોજાં ઉછળ્યાં. અનિમેષ દૃષ્ટિએ શ્રીહરિને જોઈ રહ્યા. શ્રીહરિ પણ કે જેઓ ગૌદોહન પણ એક સ્થાનમાં રહેતા નહિ તે મુક્તમુનિના કહેવાથી ત્યાં રોકાઈ ગયા. અને મુક્તમુનિને પોતાના ગુરુ માની તેમની સેવામાં રહ્યા. મુક્તાનંદસ્વામીની સાધના તો આજે સફળ થઈ હતી. તેમને વર્ષા પ્રત્યે અનેરું આકર્ષણ થતું તેથી જ કેટલાય વખતથી પોતે આશ્રમ સંભાળતા હતા. વયમાં શ્રીહરિ કરતાં લગભગ ત્રેવીસ વર્ષ મોટા હતા, છતાંય શ્રીજીએ જ્યારે દીવાલમાનું બાકોરું બુરવાનું કહ્યું, ભાઈ-બાઈની સભા જુદી કરવી વગેરે સૂચનો આપ્યાં તે પોતાની મોટાઈ ન દાખવતાં સહર્ષ સ્વીકારી લીધા. આ જેવી - તેવી વાત નથી! ચીંધનાર વ્યક્તિ ગમે-તે હોય, પરંતુ પોતાને સાચી લાગતી વાતનું પાલન તરત કરતા. અને તે પણ જરાયે ખચકાટ કે સંકલ્પ વગર. એક વખત જ્યારે મહારાજ ધ્યાન શીખવતા હતા અને પોતાનું મન નવી તુંબડીમાં ગયું અને મહારાજે ટકોર કરતાં તરત જ પોતે તુંબડી તોડી નાંખી અને બોલ્યા, ‘મન બંધાય એવો સંગ્રહ સાધુએ ન કરવો.’

રામાનંદસ્વામીએ જ્યારે મહારાજને ગાદી સોંપી, ત્યારે પોતાની વય કે જુનાપણાની સહેજ પણ માનીનતા રાખ્યા વગર આનંદ સહિત તે વાત માન્ય રાખી. પ્રભુએ જ્યારે સમાધિ પ્રકરણ ચલાવ્યું, ત્યારે પ્રથમ તેમને શંકા થઈ પણ જ્યારે રામાનંદસ્વામીએ દર્શન આપી વાત કરી, ત્યારે શંકાની ગાંઠ છૂટી ગઈ. ગાત્રો પુલકિત થઈ નાચી ઊઠવા અને મહારાજને નિઃસંકોચ રામાનંદસ્વામીની ગાદી પર બેસાડી પશ્ચાતાપ કરવા લાગ્યા કે મહારાજ ડુટીમાં કસ્તુરી અને કસ્તુરી માટે વલખાં મારતો રહ્યો. પછી મહારાજને ફૂલહાર પહેરાવી આરતી ઉતારી જે અત્યારે સારાયે સંપ્રદાયમાં ઉપહારરૂપ છે.

સ્વામીનારાયણ સંપ્રદાયમાં સાધુઓએ જેટલું સહન કર્યું છે તેટલું તો કોઈ સંપ્રદાયમાં કોઈએ નહિ કર્યું હોય! શાંત સરળ સ્વભાવના સંતો વાતો કરે જેથી લોકો આકર્ષાય અને સત્સંગી થાય તે પાખંડીઓથી સહન ન થાય. તેથી તેઓએ નક્કી કર્યું કે સંપ્રદાયના અગ્રણીઓને મારી નાંખવા. તેમાં એક વખત મુક્તાનંદ સ્વામીને ચંદન ચર્ચવાના બહાને તેમાં ઝેર ભેળવીને લાવ્યા. ઝેર એટલું કાતિલ હતું કે ચંદન ચર્ચનારના હાથની ચામડી ઉતરી ગઈ. મહારાજે મુક્તમુનિની ઝેર થકી રક્ષા કરી, પણ ત્યારબાદ મુક્તમુનિ માથા પર તડકો સહન કરી શક્તા નહિ. તેથી મહારાજે તેમને માથે રૂમાલ કે ટોપી પહેરી માથું ઢાંકવા કહેલું. એક વખત બધા સંતો રસ્તામાં ચાલતા જતા હતા, ત્યારે કોઈ એમ બોલ્યું કે ઉઘાડા માથાવાળા તો સ્વામિનારાયણના સાધુ છે, પણ આ માથે ટોપી પહેરી છે તે કોણ છે? આવું

સાંભળતાં ભલે કષ્ટ પડે પણ જે વેષ મને સ્વામિનારાયણનો ન કહેવડાવે તે વેષ ન રાખવો. એમ કહી તરત જ ટોપી કાઢી નાંખી,

શ્રીજીમહારાજ તેમને ગુરુ માનતા અને તેમની મર્યાદા રાખતા. તેઓ પાસે હોય ત્યારે હાસ્ય-વિનોદ પણ ન કરતા. મુક્તમુનિના દયાળુ સ્વભાવને કારણે મહારાજે તેમને ‘સત્સંગની મા’ એ બિરુદ આપ્યું હતું. મુક્તમુનિ શ્રીજીને દાસભાવે સેવતા અને તેમને વિશ્વાસનું અંગ હતું. મહારાજ દિવસને રાત કહે અને રૂમાલને તલવાર કહે તો જીવમાંથી હા પડતી. શ્રીજીમહારાજ પણ કહેતા કે મુક્તમુનિ કોઈ જીવનો હાથ ઝાલી ફેંકે તો સીધો અક્ષરધામમાં જાય, તેવું તેમનામાં બળ છે. અને સંકલ્પ કરે તો ધામમાં પહોચાડે તેવું તેમના સંકલ્પમાં સામર્થ્ય છે. જ્યારે પણ શ્રીજીને તેઓ પ્રશ્ન પૂછતા, ત્યારે હે મહારાજ! કહીને બે હાથ જોડીને જ પૂછતા. તેઓને પોતાની વાણી પર એટલો વિશ્વાસ હતો કે તેઓ મહારાજને કહેતા કે તમારા પ્રતાપથી મારી વાણીમાં એવો પ્રભાવ છે કે પથ્થર જેવો જીવ હોય તે પણ મારી વાણી સાંભળે તો પીગળીને તમારો આશ્રિત થાય. જોબનપગી જેવા લૂટારુ મુક્તમુનિની વાણી સાંભળીને જ મહારાજના આશ્રિત થયા હતા, તે તેનું સચોટ ઉદાહરણ છે.

તેઓ સાધુતાના લક્ષણની પરાકાષ્ટારૂપ હતા. મહારાજે તેમની બહેનને ઉપદેશ કરવાની આજ્ઞા કરી હોવા છતાંય તેમ ન કરતાં સમગ્ર બહેનોને હિતકારી એવું એક કીર્તન ‘મોહનને ગમવાને ઇચ્છો માનુની’ રચીને આપ્યું. જે વાંચી તેમના બહેન પણ ત્યાગી થઈ ગયાં. તેવો એ કીર્તનનો

પ્રભાવ હતો. મહારાજ જ્યારે લગ્નનાં ગીતો અને ફટાણાં સાંભળી ઉદાસ થયા, ત્યારે મુક્તાનંદ સ્વામીને લગ્નના ઢાળનાં કીર્તન રચવા કહ્યું. તે આજ્ઞાનુસાર તેમણે સુંદર કીર્તનો રચી મહારાજનો રાજીપો પ્રાપ્ત કર્યો.

જ્ઞાન પ્રાપ્તિ માટે ઉંમર નડતરરૂપ નથી, તે મુક્તાનંદ સ્વામીએ સાબિત કરી બતાવ્યું. બેતાલીસ વર્ષની વયે સંસ્કૃત શીખ્યા અને એ જમાનામાં છોટી કાશી કહેવાતા એવા વડોદરાના પંડિતો સાથે શાસ્ત્રાર્થ કરી દિગ્વિજય પ્રાપ્ત કર્યા. શ્રીહરિએ તેમને આજ્ઞા કરેલી કે જીવનના છેલ્લા શ્વાસ સુધી તમારે સંપ્રદાયનાં સાહિત્યનું સર્જન કરવું. તે આજ્ઞાનું અંતિમ શ્વાસ સુધી પાલન કર્યું. તેમણે

(૧) ધર્માખ્યાન (૨) પંચરત્ન (૩) વિવેક ચિંતામણી (૪) ઉદ્ધવ ગીતા (૫) સત્સંગ શિરોમણી (૬) સતી ગીતા (૭) શિક્ષાપત્રી (૮) મુકુન્દ બાવની (૯) ધામ વર્ણન ચાતુરી (૧૦) વાસુદેવાવતાર ચરિત્ર (૧૧) અવધૂત ગીતા (૧૨) ગુરુ ચોવીશી (૧૩) કૃષ્ણ પ્રસાદ (૧૪) નારાયણ ચરિત્ર (૧૫) નારાયણ કવચ (૧૬) વૈકુંઠધામ દર્શન (૧૭) ભગવત્ ગીતા ભાષા ટીકા (૧૮) કપીલ ગીતા (૧૯) નારાયણ ગીતા (૨૦) રૂકમણી વિવાહ (૨૧) ગુણ વિભાગ.

આ ઉપરાંત સંસ્કૃતમાં :

(૧) હરિવાક્યસુધાસિંધુ (અન્ય સદ્ગુરુઓ સાથે) (૨) બ્રહ્મ સૂત્રભાષ્ય (૩) સત્સંગી જીવન માહાત્મ્ય (૪) હનુમંત અષ્ટોતરશત નામાવલિ (૫) નિર્ણય પંચક (૬) હનુમંત કવચ મંત્ર પુરશ્ચરણ વિધિ સ્તોત્ર. આટલા ગ્રંથોની રચના કરી. ઉપરાંત નૃત્ય કળામાં તેઓ પ્રવીણ હતા. વૈદ્ય પણ

જાણતા અને નાડી પરીક્ષામાં નિપુણ હતા. માટે જ શ્રીજીએ જ્યારે છેલ્લો મંદવાડ ગ્રહણ કર્યો, ત્યારે મુક્તિમુનિને નાડી તપાસવાનું કહ્યું હતું. નાડી તપાસતાં મુક્તમુનિ પોતે ધબકારો ચૂકી ગયા અને મહારાજ સામે જોયું. મહારાજે કહ્યું, મુક્તમુનિ તમારા દુઃખને હૃદયમાં ધૂપાવી રાખો અને સર્વેને આશ્વાસન આપજો. સત્સંગની મા તરીકે સર્વેને તમારી જરૂર છે. તે આજ્ઞા માની શ્રીજી સ્વધામ પધાર્યા બાદ સર્વેને આશ્વાસન આપ્યું. સર્વેને હૈયાધારણ હતી કે બાપ ગયા પણ મા તો છે ને! પરંતુ તે હૈયાધારણ લાંબો સમય ન રહી. શ્રીજીમહારાજના સ્વધામ ગમનનાં દોઢ માસ બાદ જ શ્રીજીમહારાજની આજ્ઞા મુજબ ગ્રંથ લખવા કલમ ઉપાડી, પણ તે હાથમાંથી પડી ગઈ. નિત્યાનંદસ્વામીએ કલમ ઉપાડી કહ્યું કે, અધૂરો ધર્માખ્યાન ગ્રંથ પોતે પૂરો કરશે. પછી પોતે ગોપીનાથજીની મૂર્તિ આગળ આવી ગદ્-ગદ્ થઈ કહેવા લાગ્યા વાયદાનો દિવસ આવી ગયો. કૃપા કરીને દાસને સેવામાં બોલાવી લો મારા નાથ! મહારાજે ગોપીનાથજીની મૂર્તિમાંથી દર્શન આપી હાર પહેરાવ્યો. પછી મુક્તમુનિ આસને આવી અને પદ્માસન વાળી બેસી ગયા.

સૂર્યની આ કિરણ સૂર્યમાં લીન થઈ ગઈ, પણ ત્યારે અંધકાર ન હતો કે ન હતી નિરાશા. તેમના જ્ઞાનનો પ્રકાશ અનેક ભક્તના હૃદયમાં પ્રકાશી રહ્યો હતો. તેમના સાદગીભર્યા જીવનની ઝાંખી સત્સંગમાં ઝલકાતી હતી. તેઓએ વ્યતિત કરેલું જીવન ભક્તોનું આદર્શ બની ચૂક્યું હતું અને ત્યાં હાજર રહેલા દરેક ધન્યતા અનુભવી રહ્યા હતા.

૩ સદ્ગુરુ શ્રી નિત્યાનંદ સ્વામી

શ્રીજીમહારાજે જેમને સત્સંગના બે ગાદીસ્થાનમાંના એક વડતાલ ગાદીસ્થાનની સંભાળ લેવાની જવાબદારી સોંપેલી. જેઓ અનેકના પ્રેરણા સ્રોત હતા, પોતાની અનુપમેય કાંતિ દ્વારા અનેક મુમુક્ષુઓને પોતાના તરફ આકર્ષીને શ્રીજીમહારાજનો સર્વોપરી મહિમા સમજાવતા, જેઓ કોહિનૂર હીરાની સમાન જ અજોડ, બેનમૂન, અદ્વિતીય હતા. જેઓ શ્રીજીના જમણા હાથ સમા હતા. એવા નિત્યાનંદ સ્વામી આજે છેલ્લો મંદવાડ ગ્રહણ કરતાં સર્વત્ર શોકમગ્ન વાતાવરણ છવાઈ ગયું છે. તેમણે દેહમાં જવર ગ્રહણ કર્યો છે. અને આચાર્ય રઘુવીરજી મહારાજને સત્સંગ સાચવવાની અને દરેક પર દયાભાવ રાખવાની છેલ્લી ભલામણ કરી રહ્યા છે. દરેક જણ શોકમાં ડૂબી જઈ સ્વામીની ચોતરફ વીંટળાઈ જાય છે. શુકમુનિ અને ગોપાળાનંદસ્વામી પોતાના રચેલ ગ્રંથ સ્વામી પાસે લાવ્યા. સ્વામીએ ગ્રંથની પૂજા કરી અને બંનેને અભિનંદન આપ્યા. શિષ્ય વર્ગને આશીર્વાચનો કહ્યા ને પોતે સિદ્ધાસન વાળી અંતરવૃત્તિ કરી બેસી ગયા. ને સૌના આશ્ચર્ય વચ્ચે મહાતેજ સાથે શ્રીજીમહારાજ અને સંતો પોતાના લાડીલા સંતને લેવા પધાર્યા. નિત્યાનંદ સ્વામીના મુખ પર તેજ છવાઈ ગયું. ત્યાં હાજર રહેલા સર્વે આ મુક્તરૂપી કોહિનૂર હીરાને મહારાજની ચમકમાં વિલીન થતા જોઈ રહ્યા.

લખનૌ તાલુકાના દેતીયા ગામમાં રહેતા વિષ્ણુશર્મા અને

વીરજાદેવી જેઓ વિપુલ ધન-સંપત્તિ ધરાવતાં હતાં, છતાંય અતિશય નિરાભિમાની, ઉદાર, માયાળુ હતાં. આવા ગુણોની સાથે - સાથે દંપતી વિદ્વાન અને ભગવદ્પરાયણ હતાં. તેમને ત્યાં સં. ૧૮૬૭માં આ મુક્તરૂપી હીરો પોતાની અનુપમ પ્રતિભાની ચમક સાથે પ્રગટ થઈ ચોમેર પ્રકાશ ફેલાવા લાગ્યો. આ મુક્ત પ્રગટ થયા ત્યારે દેવી-દેવતાઓએ પણ પોતાના આશીર્વાદ તેમના પર વરસાવ્યા હતા. મુક્તરાજ ગૌર વર્ણ હતા. મુખારવિંદ સુંદર તેમ જ પ્રભાવશાળી હતાં. આંખો તેજસ્વી હતી અને તેઓ અજાન બાહુ હતા. આવા પ્રભાવશાળી પુત્રની પ્રાપ્તિ થતાં માતા-પિતા અતિ હર્ષાયમાન થયા અને ખુલ્લા હાથે બ્રાહ્મણો તથા ગરીબ ગુરુઓને દાન આપી રાજી કર્યા. મંદિરોમાં પણ ખૂબ દાન આપી સર્વેના આશીર્વાદ પ્રાપ્ત કર્યા. માતા-પિતાએ તેમનું નામ દીનમણીશર્મા રાખ્યું. નાનપણમાંયે પોતાના મુખની કાંતિ, ગાંભીર્ય, વિનયશીલ સ્વભાવ અને પોતાની અનોખી બુદ્ધિશક્તિ દ્વારા તેઓ બાળકોમાં અલગ તરી આવતા. તેમના આવા વર્તનથી દરેકને તેઓ કોઈ મહાન આત્મા છે, તેનો ખ્યાલ આવતો.

દીનમણીશર્માને એક મોટાભાઈ પણ હતા. જેમનું નામ ગોવિંદશર્મા હતું. દીનમણીશર્મા જ્યારે આઠ વર્ષના થયા, ત્યારે યોગ્યવિધિ દ્વારા યજ્ઞોપવિત સંસ્કાર વિધિ કરાવવામાં આવી. પોતે મહારાજના લાડીલા મુક્ત, તેમાંય માતા-પિતા બંને ભગવદીય એટલે ગર્ભશ્રીમંત હોવા છતાંય અવરભાવનું કહેવાતું સુખ તેમને અસર કરતું નહિ. પોતાની શ્રીમંતાઈની મોટાઈ ક્યારેય બતાવતા નહિ. દરેક સાથે નિર્માનીપણે અને

વિનયે યુક્ત સ્વભાવ રાખી રહે. પોતે સંપૂર્ણ વિદ્યાસંપન્ન હતા, છતાંય મનમાં નક્કી કર્યું કે, વારાણસી જઈ વિદ્યાભ્યાસ કરવો. આથી કાશી અભ્યાસ અર્થે ગૃહત્યાગ કર્યો ને કાશીમાં અભ્યાસ કરવા લાગ્યા. ત્યાં પણ પોતાની તર્કશક્તિ, કુશાગ્રબુદ્ધિ અને અગાધજ્ઞાન દ્વારા વિદ્યાગુરુને આંજી દીધા. વિદ્યાગુરુ પણ પોતાને આવા શિષ્ય મળતાં અહોભાગ્ય માનવા લાગ્યા. વિદ્યાભ્યાસ દરમ્યાન જ દીનમણીશર્માએ ભગવાનના અસાધારણ લક્ષણો જાણ્યા અને સાથે - સાથે તેમને એ પણ જ્ઞાન થયું કે ભરતખંડમાં ક્યાંક ને ક્યાંક ભગવાન અથવા તેમના સંતો હોય જ છે. જેમ - જેમ આ વિચારોનું મનન વધતું ગયું, તેમ - તેમ જગત સુખ અસાર લાગવા લાગ્યું અને પ્રભુ મિલનની ઉત્કંઠા તીવ્ર થવા લાગી અને તેમને એક વાત સમજાઈ ગઈ કે મનુષ્યનો અવતાર પ્રભુ પ્રાપ્તિ માટે જ છે, એને એળે જવા ન દેવાય. આથી તેઓ દરેક તીર્થ ક્ષેત્રમાં ફરવા લાગ્યા, સાચા સંત અને પ્રભુની ખોજમાં.

માત-પિતાને ત્યાં જેમણે સુખ - સાહ્યબી ભોગવી હોય, પાણી માંગતાં દૂધ હાજર થતું, સેવકો સદાય તેમની સરભરામાં હાજર રહેતા. તે દીનમણીશર્મા આજે ચાલી - ચાલીને સંઘ સાથે તીર્થસ્થાનોમાં ફરી રહ્યા છે. ક્યારેક ખાવાનું મળે તો ક્યારેક ન પણ મળે. જેમના માટે ઘરમાં રેશમી બીછાના હાજર રહેતા તેઓ આજે ઝાડ નીચે સૂઈ રહે છે. દીનમણીશર્માને તેનું દુઃખ નથી. તેમને મનમાં એક જ વિચાર છે પ્રભુની ખોજ! મનમાં એક જ તાલાવેલી છે, પ્રભુના દર્શન! પ્રભુ મિલન માટે કેટલી આતુરતા!

દીનમણીશર્મા કેટલાય તીર્થસ્થાનોમાં ફર્યા પણ ક્યાંય તેમને આત્મિક શાંતિ મળી નહિ. હૃદયની ભાવના ક્યાંય ફળી નહિ. પોતે કરેલા તપ, બ્રહ્મચર્યની તેજસ્વિતા અને તેમનું ચરિત્રશીલ વ્યક્તિત્વ તમામ રીતે આકર્ષક હતું. લોકો તેમનું આવું પ્રભાવશાળી વ્યક્તિત્વ જોઈ તેમના તરફ આકર્ષાયા વગર ન રહેતા. પરંતુ શર્માજીને તે એકેય તરફ અત્યારે ધ્યાન જ ન હતું. તેમના મનમાં પ્રભુના દર્શન તે એક જ લક્ષ્ય હતું. ફરતા - ફરતા તેઓ વિસનગર પહોચ્યા. ત્યાં તેમને જેમના માટે તેઓ આટ-આટલી સુખ સાહ્યબીને ત્યાગ કરી ફરતા હતા તેમના સમાચાર મળ્યા કે પ્રગટ પ્રભુ અત્યારે કાઠીયાવાડમાં બિરાજમાન છે અને સ્વામિનારાયણ નામથી ઓળખાય છે. આટલું સાંભળતાં દીનમણી શર્માને તો જાણે આટલા વખતની પોતાની તપશ્ચર્યા ફળતી લાગી. મન આનંદિત થઈ નાચી ઊઠ્યું ને આનંદના સાગરમાં હીલોળા લેવા લાગ્યું. તેમણે તરત જ કાઠીયાવાડની રાહ પકડી. પૂછતા - પૂછતા ફણેણીમાં મહારાજના સંતનો ભેટો થયો. તેમની પ્રતિભા અને તેઓ જે નિયમો પાળતા, કંચન અને કામીનીનો ત્યાગ રાખતા તે જોઈ શર્માજી આકર્ષાયા ને આવા મહાન સંતોના સ્વામીને મળવાની ઇચ્છા પ્રબળ થઈ ઊઠી. સંતો પાસેથી જાણ થઈ કે ઊંઝા ગામમાં મહારાજ સંતોને મળવાના છે. સાંભળતા જ દીનમણીશર્માનું મન ઊંઝા પહોંચી ગયું અને પગ તે તરફ પ્રયાણ કરવા લાગ્યા. કેટલીયે યાત્રા તેમણે ચાલીને કરી હોવા છતાંય આજે જાણે પંથ ખૂટતો ન હતો. પ્રભુ મિલનની તીવ્રતામાં ડગ ભરવાની ઝડપ વધતી જતી હતી. તેમનું મન તો

ક્યારનું ઊંઝા પહોંચી ગયું હતું, પણ પોતે એક સાંજે પહોંચ્યા. મહારાજ સંતો સાથે બેઠા હતા. દીનમણીશર્માને પ્રભુ મિલનની ઘેલછા હતી, પણ તે જ્ઞાને સહિતની હતી. તેઓ જ્ઞાની હતા, સાચા સંત, પ્રભુને ઓળખી શકતા હતા. આથી પોતે જાણેલા ભગવાનના અસાધારણ લક્ષણ ભગવાન સ્વામિનારાયણમાં જોતાં તેમને ભગવાનપણાની ખાતરી થઈ ગઈ. તેઓ મહારાજના ચરણમાં ઢળી પડ્યા અને બોલ્યા હે સ્વામિનારાયણ! હું તમારો દાસ છું અને આપ જ મારું સર્વસ્વ છો. શ્રીજીમહારાજે પણ પોતાના લાડીલા મુક્તને આવેલા જોઈ અતિ રાજીપો દર્શાવ્યો અને હંમેશાં પોતાની સાથે રાખવા લાગ્યા. થોડા વખત બાદ સં. ૧૮૬૨માં મહારાજે તેમને ભાગવતી દીક્ષા આપી અને આ લાડીલા મુક્તને સદાયને માટે પોતાના કરી લીધા. મહારાજે ‘નિત્યાનંદ સ્વામી’ એવું તેમને નામ આપ્યું.

આમ દીનમણીશર્મા નિત્યાનંદ સ્વામીમાં રૂપાંતર પામ્યા અને સાચે જ મહારાજનું આપેલું આ નામ સાર્થક હતું. તેઓ સદાય પ્રભુસુખની મસ્તીમાં રહી આનંદ માણતા. ભાગવતી દીક્ષા આપ્યા બાદ પ્રભુએ તેમને વધુ અભ્યાસ માટેની આજ્ઞા આપી. કારણ કે ભવિષ્યમાં આ મુક્ત પાસે કેટલીય સભાઓમાં દિગ્વિજય પ્રાપ્ત કરાવવાના હતા. નિત્યાનંદ સ્વામી આજ્ઞા શિરે ચડાવી વિશેષ અભ્યાસ માટે અમદાવાદ ગયા. સ્વામીની અદ્ભૂત ગ્રહણ શક્તિને કારણે વિદ્યા સંપાદન કરનાર પણ હેરત પામી જતા. એક પાઠ બીજી વખત શીખવવો પડે જ નહિ. ત્યાં સ્વામીએ ઉત્તમગૌરીર્વાણ કે ભાષાનો વિશેષ અભ્યાસ કર્યો. ત્યારબાદ

વેદ, વેદાંત, વ્યાસસૂત્ર અને ન્યાય વગેરે સમગ્ર ભારતીય દર્શનનો સાંગોપાંગ ઉત્તમ અભ્યાસપૂર્ણ કર્યો. મહારાજે સભાજનોને સ્વામીના વખાણ કરતાં કહ્યું, ‘સ્વામી તો અનેક દ્વેષીઓના મદ હરી, સભાઓમાં તેમનો પરાજય કરી, વિશ્વમાં સ્વામિનારાયણ સંપ્રદાયનો દિગ્વિજય કરી સંપ્રદાયનો જંડો ફરકાવે એવા છે.’ અને મહારાજે પૂછેલા અભ્યાસને લગતા પ્રશ્નોના વિનય પૂર્વક સચોટ જવાબ આપી મહારાજનો રાજીપો પ્રાપ્ત કર્યો. મહારાજે પોતાના વરદ્હસ્ત સ્વામીના મસ્તક ઉપર મૂકી. આશીર્વાદ આપી ઘણો રાજીપો જણાવ્યો.

શ્રીજીમહારાજે આપેલા આશીર્વાદ અનુસાર જ તેઓએ અનેક સભાઓ જીતીને મહારાજને સર્વોપરી સાબિત કરી બતાવ્યા. તેમને પોતાના જ્ઞાન પર એટલો વિશ્વાસ હતો કે ઘણી વખત ગાદી પર પંજો મારી તેઓ ગર્જના કરતા કે, ‘છે કોઈની હિંમત કે ગમે તે શાસ્ત્રનો આધાર લઈને શ્રી સ્વામિનારાયણ સંપ્રદાય શાસ્ત્ર સિધ્ધ નથી એમ સાબિત કરી આપે? હું જાહેર રીતે શ્રી સ્વામિનારાયણ ભગવાનને પરબ્રહ્મ પુરુષોત્તમ નારાયણ અને સર્વ અવતારના અવતારી કહી પોકારું છું, હિંમત હોય તે મેદાનમાં આવી મને હરાવી જાય.’ પોતાની વાત પર કેટલો વિશ્વાસ! નિત્યાનંદ સ્વામીનું વ્યક્તિત્વ જ એટલું અદ્ભૂત હતું કે સભામાં તેઓ પ્રવેશતા જ તેમના પ્રભાવથી લોકો તેમને વંદન કરી રહેતા. વિદ્વાનોના ગાત્રો શિથિલ થઈ જતાં. કેટલાક તો દિવસોથી તૈયાર કરી રાખેલ પ્રશ્નો જ ભૂલી જતા. કેટલાક તેમની સામે ઊંચી આંખ પણ કરી શક્તા નહિ. આમ તેમના

છટાદાર વ્યક્તિત્વથી લોકો અંજાયા વગર રહી શકતા નહિ. તેઓ પ્રખર જ્ઞાની હતા. તેથી જ મહારાજે અનેક ગુણોથી સંપન્ન અને કેટલાય શાસ્ત્રો ભણી આવેલા બ્રહ્મમુનિ અને સત્સંગની મા સમા મુક્તાનંદ સ્વામીને નિત્યાનંદ સ્વામી પાસે સંસ્કૃતનો અભ્યાસ કરવા મોકલ્યા હતા. મહારાજને તેઓ નિર્માની થઈ કહેતા કે, ‘હે મહારાજ! તમારા પ્રતાપથી મને એટલું જ્ઞાન છે કે સમગ્ર બ્રહ્માંડમાંથી કોઈ પણ મારી સાથે શાસ્ત્રાર્થ કરવા આવે તો હું તેને હરાવી દઉં!’ તેમની પાસે આટલો જ્ઞાનનો અખૂટ ભંડાર હોવાને કારણે જ તેઓ શ્રીજીના જમણા હાથ સમાન કહેવાતા. શાસ્ત્રોનું સંશોધન કાર્ય કે સંપાદન કાર્ય શ્રીહરિ નિત્યાનંદમુનિ પાસે કરાવતા.

શ્રીજીના પરમ લાડીલા હોય તેની શ્રીજી વધુ આકરી કસોટી કરતા. તેમાં એક વખત નિત્યાનંદમુનિનો વારો પણ આવી ગયો. ‘સત્સંગીજીવન’ ગ્રંથ લખવાનો હતો ત્યારે મહારાજે તેમાં પોતાને શ્રીકૃષ્ણ જેવા લખવા કહ્યું, પરંતુ સ્વામી તેમ લખવાની ના પાડતા બોલ્યા, ‘મહારાજ ચક્રવર્તીરાજાને ખંડિયા રાજાની ઉપમા ન હોય, ચંદ્રમાને તારલા જેવા ન ઘટાવાય. તમે તો સર્વોપરી, સર્વાવતારી, સર્વના નિયંતા છો અને જો એમ ન લખાય તો જીવો આપનો મહિમા કેવી રીતે સમજી શકે?’ મહારાજે બરાબર કસોટી આદરી હતી. બોલ્યા ‘એ તો અમને ઠીક પડશે એમ કરીશું. અમે જેમ ધાર્યું હશે તેમ કરીશું.’ દરેક સંત મહારાજના પક્ષમાં રહ્યા ને નિત્યાનંદસ્વામી એકલા થઈ ગયા. મહારાજ દરરોજ સમજાવે અને દરરોજ સભામાં ‘આ નિત્યાનંદ અમારું માનતા નથી.’ એમ કહે પણ સ્વામી ડગ્યા

નહિ ને પોતાની વાત પર અડગ રહ્યા. સતત સાત-સાત દિવસો સુધી આકરી કસોટી ચાલુ રહી. અંતે મહારાજે તેમને સત્સંગ બહાર મૂક્યા, તો પણ ડગ્યા નહિ અને ‘તમે સર્વોપરી છો તે જાણ્યા પછી બીજા અવતાર જેવા તમને કેમ લખાય?’ તેમ કહેતા રહ્યા ને કસોટીમાંથી પસાર થતા રહ્યા. અંતે મહારાજ અતિ રાજી થયા, પોતાના થાળની પ્રસાદી સ્વામીને આપીને સ્વામીને પોતાની પૂજા કરવા કહ્યું અને પછી પોતે સ્વામીની પૂજા કરી. સમગ્ર સભાને સંબોધીને મહારાજ કહે, ‘ઉપાસક તો આવા જ જોઈએ જે અમારા ડગાવ્યા પણ ડગ્યા નહિ. તેઓ અમારો સંપૂર્ણ મહિમા જાણે છે.’ શ્રીહરિએ આકરામાં આકરી કસોટી કરી, પણ સ્વામી પ્રભુના ડગાવ્યા પણ ડગ્યા નહિ.

અથાગ જ્ઞાન અને સર્વોપરી મહિમાને કારણે જ શ્રીજીએ બે ગાદીમાંથી એકની સોંપણી સ્વામીને કરી હતી. અને સ્વામીએ તેનું ધ્યાન રાખવાની જવાબદારી બરાબર નિભાવી હતી. સત્સંગના દરેક સંકટમાં સખત પરિશ્રમ લઈ સંકટ દૂર કર્યા હતા. મહારાજના અદૃશ્ય થયા બાદ પણ શંકરાચાર્ય અને વૈષ્ણવાચાર્યને પણ શાસ્ત્રાર્થમાં હાર આપી સંપ્રદાયનો દિગ્વિજય કર્યો હતો. સત્સંગમાં રહ્યા ત્યાં સુધીમાં તેમણે અનેક ગ્રંથો રચી શ્રીજીનો રાજીપો પ્રાપ્ત કર્યો હતો. ઘણી વખત પ્રસાદીરૂપે વસ્ત્રો અને બીજી વસ્તુઓ શ્રીહરિ પાસેથી મેળવી હતી. તેમણે રચેલા ગ્રંથોમાં (૧) શિક્ષાપત્રી ટીકા (૨) વચનામૃતમાં સહયોગ (૩) શ્રીહરિ દિગ્વિજય (૪) શાંડિલ્ય સૂત્ર ભાષ્ય (૫) શ્રીહરિકવચ (૬) હનુમત્કવચ (૭) રૂચિરાષ્ટ્રક (૮) દશમ સ્કંધ ભાગવત્ (૯) પંચમ સ્કંધ

ભાગવત (૧૦) વિદૂરનીતિ (૧૧) ભગવત ગીતા (૧૨) કપિલ ગીતા (૧૩) ગુણ વિભાગ (૧૪) વૈકુંઠ દર્શન (૧૫) અવતાર ચરિત્ર (૧૬) નિષ્કામ શુદ્ધિ. આટલા ગ્રંથો રચી સત્સંગમાં સાહિત્ય સેવા કરી મુમુક્ષુઓ માટે મહાન ભેટ આપી છે.

શ્રીજીના મુક્તો જ્યારે શ્રીજી આજ્ઞાથી પૃથ્વી પર પ્રગટ થાય છે, ત્યારે દરેકને નિર્ધારીત કાર્ય સોંપાયેલું હોય છે. તે મુજબ સ્વામીનું કાર્ય કે દ્વેષીઓ સાથે શાસ્ત્રાર્થ કરી તેમને હરાવી સત્સંગનો સાચા અર્થમાં ફેલાવો કરવો અને વિશ્વમાં સંપ્રદાયનો ઝંડો લહેરાવવો. તે કાર્ય એકધારું કર્યા બાદ પોતે સદાય મૂર્તિના સુખમાં લુબ્ધ રહે છે. છતાંય હવે ભૌતિક દેહમાં રહેવાની જરા પણ ઇચ્છા ન હોવાથી સ્વામીએ દેહમાં મંદવાડ ગ્રહણ કર્યો હતો. શરીરમાં તાવ જણાવતા હતા અને સર્વેને છેલ્લા આશીર્વચનો કહ્યા ને સં. ૧૯૦૮ના માગશર સુદી અગિયારસના દિને સૌના આશ્ચર્ય વચ્ચે શ્રીજીમહારાજ અને સંતો તેમના આ અનુપમેય કોહિનૂર હીરાને પોતાના તેજમાં સમાવી ગયા.

સંતોરૂપી રત્નોની રત્નમાળામાં મુખ્ય કોહિનૂર હીરા સમાન અજોડ, બેનમૂન, દિવ્યકાંતિ ધરાવનારા નિત્યાનંદ સ્વામી આજે મુમુક્ષુઓને પોતાના જીવનના દરેક પાસાના તેજથી આંજી દઈ તે પાસાથી કેટલાયને પ્રેરિત કરી, શિષ્યવર્ગને ચમકવા લાયક બનાવી શ્રીજીમાં લીન થઈ તેમની સાથે ચમકવા લાગ્યા.

8

સદ્ગુરુ શ્રી બ્રહ્માનંદ સ્વામી

સદાય જેઓ બ્રહ્મમાં કિલ્લોલ કરતા અને માટે જ મહારાજે જેમનું નામ બ્રહ્માનંદ પાડ્યું, એવા બ્રહ્માનંદ સ્વામીને અગણિત સિદ્ધિઓ હાથ જોડી સેવામાં ઊભી રહેતી. કાવ્યશક્તિ, તર્કશક્તિ, યાદશક્તિ, હાજર જવાબીપણું, સુકંઠી વક્તાપણું, સંગીત ક્ષેત્રની દરેક કળા, હસ્ત લાઘવ, પાકશાસ્ત્ર, પહેલીકા જેવી અનેક સિદ્ધિઓ જેમને હાંસલ હતી. જેઓ શક્તિઓનો અખૂટ ભંડાર હતા. જેમનામાંથી દિવ્યશક્તિનો શાંત પ્રવાહ વહ્યા જ કરતો. આમ સિદ્ધિઓનો સમન્વય એટલે બ્રહ્માનંદ સ્વામી!

મુક્તોની દિવ્યતા તેમના પ્રાગટ્ય સાથે જ પરખાઈ જાય છે, પરંતુ જેઓ દરેક રીતે અનોખા હતા. તેઓએ મુક્તપણાના અંધાણ પણ અનોખી રીતે જ આપ્યા. આબુની તળેટીમાં આવેલ ખાણ ગામમાં રહેતા માતા લાલુબાદેવી અને પિતા શંભુદાન થકી જ્યારે તેઓ માતાના ગર્ભમાં હતા, ત્યારે ઉદ્ધવાવતાર રામાનંદસ્વામી તેમને ત્યાં કૃષ્ણાનાં ગુણાનુવાદ કહેતા હતા. ત્યારે આ મુક્તરાજ માતાના ગર્ભમાં રહી મધુરસ્વરે બોલ્યા “પ્રભો! આપ પ્રગટ પ્રભુ જે શ્રીહરિ તેમના મહિમાની વાત કરો.” ત્યારે સૌના આશ્ચર્ય વચ્ચે રામાનંદસ્વામીએ કહ્યું ‘પ્રગટ પ્રભુના ગુણાનુવાદ તો આપ જ વર્ણવશો, હું તો દિશમાત્ર વર્ણન કરું છું.’ આમ સહુને પોતાના મુક્તપણાના અંધાણ પ્રાગટ્ય પહેલાં જ અનોખી રીતે કરાવી આપ્યા.

હીરા પર સૂર્યની કિરણનો પ્રકાશ પડતાં તેજ - તેજ છવાઈ જાય છે, તેવી જ રીતે સં. ૧૮૩૭ના મહાસુદ પંચમીના દિને મુક્તરાજ પ્રગટ થતાં સર્વત્ર તેજ - તેજ છાઈ રહ્યું. પછી તે તેજ તેમનામાં લીન થતાં સહુ કોઈ જોઈ રહ્યા. આમ, આબુની તળેટીમાં જાણે નાનકડાં ઝરણાનો ઉદય થયો. સમયાંતરે યોગ્ય સંસ્કાર વિધિ દ્વારા મુક્તરાજનું લાડુદાન નામ પાડવામાં આવ્યું. રૂપ ત્યાં ગુણ નહિ અને ગુણ ત્યાં રૂપ નહિ એ કહેવત લાડુદાનજીએ ખોટી ઠેરવી. તેઓ ઘણા જ રૂપાળા, હસમુખા અને ઐશ્વર્યવાન હતા. તેમના આવા રૂપથી આકર્ષાઈ દેવી - દેવતાઓ પણ દર્શને આવતા.

કવિ બનાવાતા નથી; કવિ જન્મે છે. તે અનુસાર નાનપણથી જ બાળમિત્રોને જોડકણાં, સાખીઓ, ગૂઢાર્થ પ્રશ્નો - અર્થો વગેરે સંભળાવી તેમનું મનોરંજન કરતા. નાનપણથી જ દિવ્ય શક્તિઓના ચમત્કાર દાખવતા. તેમના ઘરમાં ફક્ત પંદર - વીસ વ્યક્તિની રસોઈ હોય, તો પણ કેટલાય લોકો જમી જતાં અને છતાંય તેમાંથી રસોઈ ખૂટતી નહિ. આથી ગામમાં લોકો પ્રસંગે લાડુદાનજીને પોતાને ત્યાં લઈ જઈ બેસાડતા અને બીજા ગામના લોકો પણ ખાતરી કરવા લાડુદાનજીને ત્યાં યજમાન થઈ જમી જતા. આમ આખા ખાણ ગામમાં તો તેઓ પ્રસિદ્ધ થઈ ગયા હતા. આબુ તળેટીનું ઝરણું ધીરે - ધીરે ખળ - ખળ વહેવા લાગ્યું હતું અને શિરોહીનાં મહારાવને પણ પોતાની કાવ્ય શક્તિનો પરિચય આપી આંજી દીધા. જેથી મહારાવે લાડુદાનને પોતાને ખર્ચે ભુજ ભણવા મોકલવા તેમના પિતાને જણાવ્યું,

પરંતુ ક્યાં રાજસ્થાન અને ક્યાં કચ્છ? આથી ચિંતામાં હતા કે પુત્રને કેમ મોકલીશું? પણ જેનો હાથ શ્રીહરિએ પકડ્યો છે અને જે શ્રીહરિને શરણે થયો છે, તેની પણ શ્રીજી સંભાળ રાખે છે, તો લાડુદાનજી તો શ્રીજીના સંકલ્પ દ્વારા પૃથ્વી પર પધાર્યા હતા. અને શ્રીહરિનો મહિમા ગાવા જ જેમનું આગમન હતું. પછી પ્રભુ તેમની સંભાળ રાખે જ. તેથી માતા - પિતા બંનેને પ્રભુએ સ્વપ્ન કરાવ્યું કે આજથી પાંચમે દિવસે જે બ્રાહ્મણ આવે તેની સાથે લાડુદાનને ભુજ મોકલજો. પાંચમે દિવસે શ્રીજીમહારાજ પોતે બ્રાહ્મણ વેશે ભોમિયા બની આવ્યા અને અઢાર વર્ષના લાડુદાનને ભુજ સુધી દોરી ગયા.

ભુજમાં દસ વર્ષ રહી લાડુદાનજીએ અભ્યાસ પૂર્ણ કર્યો. વિદ્યાગુરુ જે પાઠ આપે તે લાડુદાનજી બીજે જ દિવસે જીહ્વાગ્રે કરી બીજો પાઠ લેતા. પછી તો બીજા કરતાં બમણો પાઠ લે અને તે પણ પોતાની યાદશક્તિ અને સમજશક્તિ દ્વારા બીજે જ દિવસે યાદ કરી ગુરુને આપી દે. આમ દસ વર્ષમાં તો પિંગળશાસ્ત્રને જાણે ઘોળીને પી ગયા. કવિત્રિયા, જગતવિનોદ જેવા અનેક ગ્રંથો જીહ્વાગ્રે કર્યા. સાક્ષાત્ સરસ્વતી દેવી ઉતર્યા હોય તેમ દરેક - દરેક ક્ષેત્રમાં અગ્રસ્થાને જ રહ્યા અને છેલ્લે યાદશક્તિ ખૂબ જ કેળવીને અષ્ટવિધાન, ષોડષવિધાન, ચોસઠવિધાન, શતવિધાન, અષ્ટોત્તરવિધાન, સહસ્ત્રવિધાનની રચના કરી અને શિઘ્ર કવિ બન્યા. શતાવધાન પ્રયોગો તો બાળ રમતની જેમ કરતા.

વિદ્યાગુરુ જ્યારથી ભુજ શાળામાં હતા, ત્યારથી આજ

દિન સુધી તેમને આવા તેજસ્વી શિષ્ય મળ્યા ન હતા. તેથી તેમણે લાડુદાનને યોગ્ય શિષ્ય માની પોતાનું સમગ્ર જ્ઞાન તેમને અર્પણ કર્યું. અને મહારાવ પાસે આવા તેજસ્વી, ગુણીયલ શિષ્યના વખાણ કર્યાં. મહારાવે જ્યારે લાડુદાનની કવિત્વ શક્તિને નિહાળી, ત્યારે તેમને ગુરુ અભયદાનજીના વાક્યોમાં ક્યાંય અતિશયોક્તિ ન લાગી. આથી તેમણે લાડુદાનજીને દોવળી તાજીમ સરદારનો ખિતાબ એનાયત કર્યો. પગમાં સોનાનો તોડો પહેરાવ્યો અને રાજ્ય કવિરત્ન, પિંગળવિદ્યાચાર્ય, સહસ્ત્રશતાવધાની, મહામહોપાધ્યાય, મહાશિષ્ય કવિશ્વર. આવી મહાન પદવીથી નવાજ્યા.

ભુજથી લાડુદાન અનેક રાજ્યોમાં માન-સન્માન, ખિતાબો, માનપત્રકો, વસ્ત્રો, અલંકારો વગેરે જણસો મેળવતા - મેળવતા ધમડકા પધાર્યાં. અહીં પણ બે વર્ષ રહી વિદ્યા પ્રાપ્ત કરી અને બીજી અનેક નીતિઓમાં નિપૂણતા મેળવી. ધમડકાના ભાગ્ય તો લાડુદાનજી જેવા મુક્તરાજ પધાર્યાં તેમાં જ થયા, પરંતુ લાડુદાન માટે અહીં જીવનનું અનેરું સંભારણું થયું. મનુષ્યતનુ ધરી જેને મેળવવાના છે તે પ્રગટ પ્રભુના નીલકંઠરૂપે લાડુદાનજીને આ ધમડકામાં જ દર્શન થયાં. લાડુદાનજી તથા ધમડકા ગામ બંનેના અહોભાગ્ય! લાડુદાનજી જેમ - જેમ ગામોમાં ફરતા વસ્ત્ર-અલંકારો, ભેટ-સોગાદો વધતી જતી અને ખ્યાતિ દૂરસુદૂર ફેલાતી જતી. કેટલાક રાજ્યોમાં તો તેમણે શતાવધાન પ્રયોગો પણ કરી બતાવ્યા. ફરતા - ફરતા તેઓ ધ્રાંગધ્રા પહોંચ્યા. આબુનું ઝરણું જાણે મહાસાગરની વધુ નજીક પહોંચી ગયું. ધ્રાંગધ્રામાં પણ તેમને ખૂબ માન-સન્માન પ્રાપ્ત

થયું. ત્યાંના રાજા લાડુદાનથી ખૂબ પ્રભાવિત થયા અને ખુશ થઈ પોતાના ખાસ સોની નાગદાનભાઈને લાડુદાનજી માટે દાગીના ઘડવા બોલાવ્યા. જ્યારે સોનીભાઈ લાડુદાનજીનાં અંગોનું માપ લઈ રહ્યા હતા ત્યાં લાડુદાનજીની નજર તેમના કપાળ પર કરેલા તિલક ચાંદલા પર પડી અને સોનીભાઈ પાસેથી શ્રી સહજાનંદ ભગવાન છે એમ સાંભળતાં એ બધા ઘર્તીંગ છે માટે શ્રીજીમહારાજનું ભગવાનપણું ખૂંચવી લેવાના કોડ જાગે છે. અને તુરત જ પોતે ગઢડાની વાટ પકડી. ત્યારે આ સોની ભક્તે લાડુદાનજીને ફક્ત એટલું જ કહ્યું ‘મીઠાની કોથળી સમુદ્રનો તાગ લેવા જાય તો પાછી ફરે ખરી? આ બુદ્ધો સોની પીળું એટલું સોનું નથી જાણતો તેને સોનાની પરખ છે ખરી. જાઓ! જો સહજમાં આનંદ આપે તો માનજો કે એ સહજાનંદ છે, આમ મહારાજ અને મુક્તનું મિલન કરાવવા આ સોનીભક્ત નિમિત્ત બન્યા.

પહાડમાંથી નીકળેલી નદી જોશભેર જતી હોય જાણે હમણાં સમુદ્રને પોતાનામાં સમાવી લેવાની હોય. પણ, નજીક જતાં તેને થાય છે મારા જેવી તો કેટલીય નદીઓ આમાં સમાઈ ગઈ હું પણ સમાઈ જવાની. કાંઈક આવી જ મનઃસ્થિતિ લાડુદાનજીની પણ થઈ. ગઢડાનાં સીમાડે પહોંચતાં મનની ચંચળતા થંભી ગઈ, મનને શાતા વળી ક્યારેય ન અનુભવેલી શાંતિનો અનુભવ થયો. અને મહારાજના દર્શન થતાં તો જાણે પૂર્વભવની પ્રીત જાગી, મનનો મોરલો નાચી ઉઠ્યો અને ધીરે-ધીરે પોતે કરેલા સંકલ્પો એક પછી એક સિદ્ધ થતાં શ્રીજીમહારાજને ભગવાન જાણી ત્યાં જ રહી ગયા.

શ્રીહરિ પાસે જેમને સદાય રહેવાનું હોય તેમનામાં કોઈ ત્રુટિ રહી જાય તે પ્રભુ કેમ ચલાવી લે? તેથી મહારાજે લાડુદાનજીનો મદ, અભિમાન, રાજસી ઠાઠ-માઠ વગેરે ઉતારવા તેમને એભલ ખાયરના પુત્રીઓ બાશ્રીજીવુબા અને બાશ્રીલાડુબા. આ બંને પરણીને ગૃહસ્થાશ્રમમાં રહે તેવું સમજાવવા તેમની પાસે મોકલ્યા. લાડુદાનજીએ તેમની સમક્ષ પોતાની કવિત્વ શક્તિથી શૃંગાર રસ ખડો કરી દીધો. કલ્પનાનો ચિતાર તાદૃશ્ય કર્યો. અને અંતે બોલ્યા ભગવાને રૂપ, ગુણ આપ્યા છે તો ગૃહસ્થાશ્રમમાં રહી ભગવાન ભજો. આટલું કહી બોલવાનું બંધ કર્યું. અને હવે બાશ્રીજીવુબાએ બોલવાનું શરુ કર્યું. લાડુદાનજીએ શૃંગાર રસ કહી દેખાડ્યો તો તેમણે દેહને નાશવંત, લોહી-માંસ, પરુ વગેરેનો બનેલો અને નકામો કહી બતાવ્યો. ક્યાંય સુધી તેમની વાકધારા ચાલતી રહી અને મોહ પર મજબૂત ફટકા મારતી રહી. અને અંતે કહ્યું હવે ક્યાં સુધી આ દુઃખરૂપ દેહને શણગારશો? હવે મહાપ્રભુજીના મુક્ત થઈ તેમની ગાથા ગાઈ આ વ્યામોહ દૂર કરો. આટલું બોલી તેમણે પડદો ઊંચો કરી લાડુદાનજી પર એક દૃષ્ટિપાત કર્યો, ત્યારે લાડુદાનજીને તેમનાં સાક્ષાત્ લક્ષ્મીરૂપે દર્શન થયા. રાખના ઢગલામાં ઢંકાયેલા અંગારાને હવા મળતાં જેમ ભભૂકી ઊઠે છે, તેમ સાચી વસ્તુનું જ્ઞાન થતાં લાડુદાનજીનો વૈરાગ્ય ભભૂકી ઉઠ્યો! જેઓ આટ-આટલું માન-સન્માન પામેલા, જેઓમાં અનેક ગુણો હતા. પણ જ્યારે સાચી વસ્તુ સમજાઈ, ત્યારે જરા પણ અહંકાર રાખ્યા વગર આ બહેનોને નતમસ્તકે નમસ્કાર કરી રહ્યા. અને પછી શ્રીહરિ પાસે

આવી દીક્ષા લઈ શ્રીરંગદાસજી બની ગયા. સદાય બ્રહ્મમાં આનંદ કરનારા માટે બ્રહ્માનંદ એવું પાછળથી પ્રભુએ તેમનું નામ પાડ્યું.

પ્રગટ પ્રભુ મળતાં અને વૈરાગ્ય ઉદય થતાં માતા-પિતા, સગા-સંબંધી કોઈનામાં તેમને આસક્તિ રહી નહિ. દરેક પ્રકારના પ્રલોભનો કંચન અને કામિની બંનેનો ત્યાગ કરી સત્સંગમાં દાખલો બેસાડ્યો. અને પછી તો સદાય શ્રીહરિની સાથે જ રહેવા લાગ્યા. અને શ્રીજીનાં કીર્તનો રચી તેમને રાજી કરી પ્રસાદીરૂપે કેટલીય વખત તેમના વસ્ત્રો, અલંકારો પ્રાપ્ત કરતા પોતાના રમૂજી સ્વભાવને કારણે પ્રભુજીને ખૂબ જ હસાવતા. મહારાજ પણ ઘણી વખત મનુષ્ય લીલા કરી રિસાઈ જાય ત્યારે બ્રહ્માનંદ સ્વામી રમૂજો કરી પ્રભુને રીઝવતા. મહારાજ સાથે તેઓ સખાભાવે રહેતા. જેઓને આટ-આટલું સન્માન પ્રાપ્ત હતું. તેઓને મહારાજ જ્યારે તાટ પહેરાવતા તે રાજી થકા પહેરતા અને કાયા લોટના ગોળા પણ સહર્ષ ગ્રહણ કરતા.

સત્સંગમાં રહી તેઓએ અનેકને સત્સંગી કર્યા. કેટલાયના મદ ભાંગ્યા, સુરતના મુનિ બાવા કે જેઓ મહા અહંકારી હતા તેમને તેમના હજાર શિષ્ય સહિત મહારાજના આશ્રિત કર્યા. કેટલીય સભાઓમાં દિગ્વિજય પ્રાપ્ત કર્યા. મહારાજની હયાતીમાં જ અમદાવાદ, જુનાગઢ અને વડતાલમાં સુંદર મંદિરો બાંધ્યા તે જોઈ તેમની ઈજનેરી કલામાં પણ નિપુણતાનો ખ્યાલ આવે છે. અત્યંત સુંદર કલા - કારીગરીથી સચોટ રીતે દરેક મંદિર બાંધેલા છે અને છેલ્લું મંદિર મૂળી મંદિર મહારાજની આજ્ઞાથી મહારાજના

સ્વધામ પધાર્યા બાદ બાંધ્યું છે, જે પણ બેનમુન છે. આટલાં મોટાં મંદિરો બંધાવ્યા છતાં ય એકે ય મંદિરમાં પોતાનું કહેવાય એવું કોઈ જગ્યાએ કાંઈ પણ રાખ્યું નહિ તે કેટલી મહાનતા કહેવાય! બ્રહ્મમુનિએ સત્સંગમાં રહી કેટલાય ગ્રંથોની રચના કરી છે.

(૧) ઉપદેશ ચિંતામણી ચાંદ્રાયણ (૨) ઉપદેશરત્ન દીપક જૂલણા (૩) ધર્મવંશ પ્રકાશ (૪) શિક્ષાપત્રી (હિન્દી) (૫) શિક્ષાપત્રી ગુર્જર પદોમાં (૬) નીતિ પ્રકાશ - વિદુર નીતિ (૭) બ્રહ્મવિલાસ (૮) સંપ્રદાય પ્રદીપ (૯) શ્રી સુમતિ પ્રકાશ (૧૦) ધર્મ સિદ્ધાંત (૧૧) વર્તમાન વિવેક (૧૨) શ્રી નારાયણગીતા (૧૩) શ્રી વિવેક ચિંતામણી (૧૪) શ્રી સતી ગીતા (૧૫) બ્રહ્માનંદ કાવ્ય (૧૬) શ્રી છંદ રત્નાવલી (૧૭) દશાવતાર ચરિત્ર (૧૮) ધર્મ કુળ ધ્યાન.

આટલા ગ્રંથો રચી સંપ્રદાયને ગ્રંથોનો અમૂલ્ય ખજાનો આપ્યો. તેઓએ આઠ હજાર પદોની રચના કરી છે. શ્રીજીમહારાજે તેમને દરરોજ એક કીર્તન રચવાની આજ્ઞા કરી હતી. તે પ્રમાણે દરરોજ એક કીર્તનની રચના કરતા. અને મહારાજે પણ વર આપ્યો છે કે, ‘બ્રહ્મમુનિ તમારાં રચેલાં કીર્તનનાં સો પદો જે દરરોજ ગાશે તેને અમે પ્રત્યક્ષ દર્શન આપીશું.’ મહારાજના છેલ્લા મંદવાડની તેમને જાણ થઈ ગઈ હતી. અને મહારાજ પણ જાણતા હતા કે જ્યાં સુધી બ્રહ્મમુનિ અહીં હશે, ત્યાં સુધી મને જવા નહિ દે, માટે તેમને જુનાગઢ જવાની આજ્ઞા કરી. સ્વામી બધું જાણતા હતા. જુનાગઢ જવાની જરા પણ ઇચ્છા ન હોવા છતાં આજ્ઞા હોવાથી ગયા અને પાછળથી મહારાજે દેહોત્સર્ગ

કર્ચો. તે સમાચાર સ્વામીને મળતાં મૂર્છિત થઈ ગયા અને ગઢડા આવી અતિશય દિલગીરી સાથે કહેવા લાગ્યા, ‘તમે મહારાજના દેહનો અગ્નિસંસ્કાર શા માટે કરી નાંખ્યો? જો તેમનો ભૌતિક દેહ હોત તો હું તેમને ધામમાંથી પણ પાછા લાવત, પણ હવે શું થાય.’ એમ અતિશય દુઃખી થઈ ગયા.

પછી મહારાજની આજ્ઞા હોવાથી મૂળી મંદિર બંધાવ્યું અને મહારાજના સ્વધામ પધાર્યાના દિવસે જ બરાબર બે વર્ષ બાદ એટલે સં. ૧૮૮૮ના જેષ્ઠ શુકલ દશમીના દિવસે પોતે મહારાજની મૂર્તિમાં જોડાઈ ગયા. આબુ તળેટીનું નાનકડું ઝરણું મહાનદી બની મહાસાગારમાં સમાઈ ગયું. પણ, તે પહેલાં તે પોતાના મીઠા જળથી અનેકને પાવન અને તૃપ્ત કરી કૃતાર્થ કરતું ગયું.

૫

સદ્ગુરુ શ્રી શુકાનંદ સ્વામી

પુષ્પની મહેક પવન વગર વાતાવરણમાં ફેલાવી જેમ અશક્ય છે, લેખની વગર લેખકોના વિચારો જનસમુદાય સુધી પહોંચવા જેમ અશક્ય છે, તેવી જ રીતે મહારાજના વિચારો મુમુક્ષુઓ સુધી પહોંચવા શુકમુનિ વગર અશક્ય હતું. મહારાજના દરેક શબ્દને સુંદર રીતે મોતીરૂપી અક્ષરોમાં પરોવી લેવાનું કામ શુકમુનિનું જ. જેઓ શ્રીજીમહારાજના મુખમાંથી નીકળેલ વાણી મુમુક્ષુઓ સુધી પહોંચાડી મહારાજ અને જીવો વચ્ચેનું અંતર ઘટાડવામાં મહત્વનો ભાગ ભજવતા. મુમુક્ષુઓને મહારાજની વધુ નજીક લાવતા.

શ્રીજી જ્યારે નીલકંઠ રૂપે વન-વિચરણ કરતા હતા તે દરમ્યાન ફરતા - ફરતા એક વખત વડોદરામાં તેઓ એક માંડવી નીચે બેઠા હતા. ત્યાં એક વિધવા સ્ત્રી નીલકંઠવર્ણીને મહાન યોગી જાણીને પગે લાવી. શ્રીહરિએ તેને આશીર્વાદ આપ્યા કે 'તને પુત્ર પ્રાપ્તિ થશે અને દિકરાનું નામ જગન્નાથ પાડજે.' આ વિધવા સ્ત્રી એટલે શુકમુનિના માતા સદાબા. જેમને તે વખતે શ્રીજીના લાડીલા આ મુક્તરાજ ઉદરમાં હતા. દરેકને માતા-પિતા નામકરણવિધિ કરે. જ્યારે અહીં તો અનંતધામના ઘણીએ પોતાના લાડીલાનું નામકરણ તેમના પ્રગટ થયા પહેલા જ કરી આપ્યું. આમ શુકમુનિનું પૂર્વાશ્રમનું નામ જગન્નાથ જે પણ શ્રીહરિનું જ આપેલું હતું, કેટલા બધા અહોભાગ્ય!

પ્રભુના આશીર્વાદથી ડભાણ ગામમાં સં. ૧૮૫૫માં મુક્તરાજ પ્રગટ થયા. માથા પર પિતાની છત્રછાયા જન્મ પહેલાં જ નહોતી, પણ માતા સદાબા જરાય હિંમત હાર્યા ન હતાં. તેમણે માતા અને પિતા બંનેનો પ્રેમ તેમના વ્હાલસોયા પુત્ર પર વરસાવ્યો. મહારાજના કઠ્ઠા અનુસાર જ તેમણે મુક્તરાજનું નામ જગન્નાથ પાડ્યું. બાપની હૂંફ નહોતી, છતાંય જેને પ્રાગટ્ય પહેલાં જ શ્રીજીના આશીર્વાદ પ્રાપ્ત હોય પછી તેમના સંસ્કારમાં ખામી હોવાની શંકા અસ્થાને ગણાય. જગન્નાથ અતિશય તેજસ્વી, બુદ્ધિશાળી, વિનયશીલ અને સેવાભાવી હતા. પિતા ન હોવાથી નાની ઉંમરમાં જ માતાને મદદરૂપ થવા લાગ્યા. તેઓ ઘણા જ વ્યવહાર કુશળ હતા. અને જમીન મોંજણી વગેરે કાર્યોમાં પ્રવીણ હતા, પરંતુ તે દરેક કાર્ય કરતા હોવા છતાંય તેમની તે બધા પ્રત્યે વૈરાગ્ય વૃત્તિ જણાઈ આવતી. તે વખતે ડભાણના શાસ્ત્રી પાસે ભગવાન શ્રી સ્વામિનારાયણના સંતો વિદ્યાભ્યાસ કરી રહ્યા હતા. તેમના સહવાસમાં, તેમની વાતો સાંભળવામાં અને તેમની સેવા કરવામાં જગન્નાથને અનેરો આનંદ આવતો. આમ તરૂણાવસ્થામાં જ તેમને સંતોનું સાંનિધ્ય સાપડ્યું.

સંતો જે પંચવર્તમાનના નિયમો પાળતા, કંચન અને કામીનીનો ત્યાગ રાખતા, ભીક્ષા માગી અન્ન જમતા, આ બધાથી જગન્નાથ ઘણા જ પ્રભાવિત થતા ને તેમને સંતોનું સાંનિધ્ય આનંદપ્રદ લાગતું. આથી જ જ્યારે સંતો પ્રગટ પ્રભુની, તેમના અદ્ભૂત પ્રતાપની, તેમના મહિમાની વાતો કરે, ત્યારે જગન્નાથનું મન પુલકિત થઈ જાય અને પ્રભુને મળવાની ઉત્કંઠા વધી જાય. આથી એક વખત પોતે ગઢડાની વાટ પકડી. શ્રીહરિ જાણી ગયા

કે પોતાના લાડીલા મુક્ત આવી રહ્યા છે. તેથી સ્વયં અને બીજા સંતો તથા હરિભક્તોને સાથે લઈ તેમના સ્વાગત માટે રાધાવાવ સુધી સામા ગયા અને બીજા કેટલાક હરિભક્તોને તેનાથી પણ આગળ મોકલ્યા, કે ‘જાવ શુકમુનિ આવી રહ્યા છે. તેમને માન સહિત લઈ આવો.’ આથી હરિભક્તો ઘોડા પર ગયા. તેમનેમન તો શુકમુનિ એટલે કોઈ મહાન યોગી, વૃદ્ધ સંતની અપેક્ષા હતી. આથી રસ્તામાં સત્તર વર્ષના જગન્નાથ તરફ દુર્લક્ષણેવી તેઓ આગળ નીકળી ગયા. અને આ બાજુ જગન્નાથ ચાલતા-ચાલતા રાધાવાવ પહોંચી ગયા. પ્રભુએ સ્વયં તેમનું સ્વાગત કર્યું અને બાથમાં ચાંપી અતિ હેતે સહિત મળ્યા. અને પોતાની બાજુમાં આસન પર બેસાડ્યા. થોડીવારે ઘોડા પર ગયેલા હરિભક્તો એમને એમ પાછા આવ્યા. શ્રીજીએ જગન્નાથની ઓળખાણ પડાવી ત્યારે સૌ આ સત્તર વર્ષના યુવાન શુકમુનિને અચરજથી જોઈ રહ્યા.

જગન્નાથ તો ત્યારબાદ સદાય શ્રીજી સાથે રહેવા લાગ્યા. તેમના સુંદર અને સુઘડ અક્ષરોને કારણે મહારાજે તેમને લહિયાનું કામ સોંપ્યું. અને હરિએ સોંપેલું કાર્ય જગન્નાથ ઘણું જ ચીવટ પૂર્વક અને આકર્ષક રીતે કરતા, પરંતુ પોતાને મનમાં હંમેશાં ભાગવતી દીક્ષા લઈ સંતોની પંકિતમાં ભળવાની ઇચ્છા રહેતી, પરંતુ મહારાજ પ્રત્યે અતિ આદરભાવને કારણે મહારાજને અરજી કરી ન શક્યા. આથી તેમણે સોમલાખાયરને પોતાની અદમ્ય ઇચ્છા વ્યક્ત કરતા કહ્યું, ‘મારે ભાગવતી દીક્ષા ગ્રહણ કરવી છે, પણ મારાથી મહારાજને કહેવાતું નથી. તો તમે મારા વતી મહારાજને ભલામણ કરો તો મને દીક્ષા આપી સાધુ કરે.’

આવી અરજી સાંભળી સોમલાખાયરે મહારાજને પ્રાર્થના કરી. મહારાજે તેમને મુક્તાનંદસ્વામી પાસે જઈ દીક્ષા ગ્રહણ કરવાની આજ્ઞા કરી. જગન્નાથ ઘણા જ રાજી થઈ ગયા. આનંદના સમુદ્રમાં હીલોળા લેવા લાગ્યા. સં. ૧૮૭૨ના મહા માસમાં મુક્તાનંદસ્વામીએ તેમને દીક્ષા આપીને ‘શુકાનંદ સ્વામી’ એવું નામ આપ્યું ને જગન્નાથની અંતરની ઇચ્છા પૂર્ણ કરી. દીક્ષા મેળવ્યા પછી શુકમુનિ મહારાજના આશીર્વાદ લેવા ગયા. મહારાજે પૂછ્યું ‘શું નામ આપ્યું મુક્તમુનીએ?’ સ્વામી બોલ્યા ‘શુકાનંદ સ્વામી.’ મહારાજ કહે ‘મુક્તમુનિને તમારી પૂર્વની જાણ લાગે છે ખરી! યોગ્ય નામ આપ્યું છે.’ શ્રીજીએ તેમને પોતાની અંગત સેવામાં રાખી લીધા. અને શુકમુનિનું આસન અક્ષર ઓરડીની સામે જ કરાવ્યું.

આમ શુકમુનિની અદમ્ય ઇચ્છા જે પ્રભુ સેવા તે હરિએ પૂર્ણ કરી. તેઓ સદાય શ્રીહરિ સમક્ષ જ રહેવા લાગ્યા. પ્રભુ પણ પોતાના પત્ર વ્યવહારનું સંપૂર્ણ કાર્ય શુકમુનિ પાસે જ કરાવતા. અને શુકમુનિ પણ તેને એવા સુંદર અક્ષરોમાં ટાંકી લેતા કે, શ્રીજી રાજી થઈ જઈ પ્રસાદીરૂપે ઘણીવાર પોતાનો થાળ આપતા. સ્વચ્છ અને મોતીના દાણા જેવા અક્ષરો હોઈ સાહિત્ય લેખનનું કાર્ય પણ શ્રીજીએ તેમને જ સોંપ્યું હતું. સત્સંગના મુખ્ય પુસ્તકો - વચનામૃત, સત્સંગીજીવન વગેરે ગ્રંથો શુકમુનિના અક્ષરોને આભારી છે. આમ આવા મહાન ગ્રંથોની હસ્તપ્રત તૈયાર કરી મુમુક્ષુઓ સુધી તેને પહોંચાડી દરેકને મહારાજનો મહિમા સમજાવવામાં અને મહારાજના સુખની નજીક પહોંચાડવાનું

કાર્ય શુક્રમુનિનું જ ગણાય.

શુક્રમુનિ મહારાજના લાડીલા મુક્ત ખરા, પણ લાડીલા હોવાથી કાંઈ કાર્યમાં સહેજ પણ ગફલત ચાલતી નહિ. લખાણ તો મહારાજને વ્યવસ્થિત જ જોઈતું. પછી ભલેને અનેક વખત લખવું પડે. અને સામે પક્ષે શુક્રમુનિ પણ એવા જ ધીરજવાળા. ગમે તેટલી વખત લખવું પડે, સહેજ પણ થાક કે કંટાળો દાખવે નહિ કે ક્યારેય સંકલ્પ પણ કરે નહિ. એમને તો હંમેશા એમ જ રહ્યા કરે કે કેમ સારામાં સારું લખી મહારાજને રાજી કરી દઉં. આથી હંમેશા સ્ફૂર્તિમાં રહીને જ કાર્ય કરે. સદાય ચડતો ને ચડતો જ રંગ રાખે. એક વખત આખી રાતના પરિશ્રમ બાદ તેમણે લેખો તૈયાર કર્યા હતા. સવારે મહારાજ તેમના આસને લેખો જોવા આવ્યા તે લેખો મહારાજે જોયા અને કાંઈ પણ બોલ્યા વગર તે લેખોના ડૂચા વાળી દઈ તેને પાણીમાં પલાળીને ચાલ્યા ગયા. શુક્રમુનિના ચહેરા પર દુઃખનો અણસાર સુધ્યાં ન આવ્યો. આ જોઈ નિત્યાનંદસ્વામી કે જેઓ તે વખતે ત્યાં હાજર હતા. તેમણે સ્વામીને પૂછ્યું ‘તમારા આખી રાતના પરિશ્રમને મહારાજે આમ કર્યું. છતાંય, તમને કાંઈ થયું નહિ?’ શુક્રમુનિ સહેજ પણ ખચકાટ વગર બોલ્યા, ‘મહારાજને રાજી કરવા લખ્યું હતું. મહારાજ તેને ફાડીને કે પલાળીને જેમ રાજી થાય તેમ.’ આટલું કહી ફરી પાછા આનંદે સહિત લખવા બેસી ગયા.

મહારાજ કામ કરાવવામાં કયાશ ન દાખવતા ને સખત પરિશ્રમ કરાવતા તો રાજી થાય ત્યારે અઢળક ઢળતા. એક વખત મહારાજે શુક્રમુનિને લખવા બોલાવ્યા, પરંતુ તેમને

શરીરે કસર હોવાથી તેઓ જઈ શક્યા નહિ. છતાંય મહારાજે બીજી વખત સંત સાથે કહેવડાવ્યું ત્યારે સંતના ટેકે-ટેકે અક્ષર ઓરડીએ ગયા. ત્યાં મહારાજ પાસે બેસી મહારાજને પ્રાર્થના કરતા બોલ્યા કે, ‘હે! મહારાજ આજે શરીરે થોડો તાવ આવ્યો હોવાથી મારાથી તમારી સેવામાં તરત આવી શકાયું નહિ.’ મહારાજ દયા લાવી બોલ્યા, ‘બસ આટલી જ વાત છે! મારી સામે નજર કરો.’ શુક્રમુનિએ મહારાજ સામે નજર કરી ને તરત જ જવર ચાલ્યો ગયો ને શરીરે સુવાણ થઈ ગઈ. પછી તો ત્યાં બેઠા - બેઠા મોડી રાત સુધી કાર્ય કર્યા જ કર્યું. તે ત્યાં સુધી કે દીવામાં ઘી ખૂટી ગયું ત્યારે સ્વામી બોલ્યા, ‘મહારાજ હવે હું મારા આસને જઈને લખી લઈશ, તમે જરા વાર આરામ કરો. હવે દીવામાં ઘી પણ ખૂટી ગયું છે.’ આ સાંભળતાં મહારાજે મચ્છરદાનીમાંથી સહેજ ચરણારવિંદ બહાર કાઢ્યું ત્યાં તો ચરણના અંગૂઠામાંથી તેજ નીકળ્યું જે આખા ઓરડામાં છવાઈ ગયું. શુક્રમુનિની તો આંખો જ અંજાઈ ગઈ. તેઓ મહારાજને કહેવા લાગ્યા, ‘મહારાજ આટલું બધું તેજ હોય તો મારી આંખો ન ઉઘડે તો લખાય તો શી રીતે!’ મહારાજે થોડું તેજ ઓછું કર્યું તો યે મુનીએ ના પાડી. તેમ કરતાં દીવાના તેજ જેટલું તેજ રહ્યું ત્યારે શુક્રમુનિએ તે પ્રકાશમાં આખી રાત કાર્ય કર્યું. મહારાજે મુનિનો તાવ ઉતારી તેમની પાસે આખી રાત કામ કરાવ્યું તેથી સવારે અત્યંત રાજીપો દર્શાવ્યો. મહારાજે તેમને પોતાનો જમેલો થાળ પ્રસાદીરૂપે આપ્યો અને તે ઓછું હોય તેમ પોતાના માથાની ચોટલી કાપી શુક્રમુનિને પ્રસાદીરૂપે

ભેટ આપી દીધી. શુક્રમુનિ તો આવી અમૂલ્ય ભેટ પોતાને પ્રાપ્ત થતાં પોતાના અહોભાગ્ય માનવા લાગ્યા. આમ મહારાજ કામ કરાવવાની સાથે પોતાના લાડીલા પ્રત્યે રાજીપો પણ ઘણો દર્શાવતા. વચનામૃતમાં પણ મહારાજે શુક્રમુનિની પ્રશંસા કરતા કહ્યું છે કે, ‘આ ડભાણિયો આંબો, ડભાણિયો બળદ અને ડભાણિયા શુક્રમુનિ અમારા ખરેખરા ઉપયોગમાં આવ્યા છે. આ શુક્રમુનિ તો અમારા હાથ-પગ સમાન છે.’ આમ શ્રીજીએ સભામાં પોતાના આ લાડીલા મુક્તને પોતાના હાથ-પગ સમાનનું બિરુદ આપેલું છે.

પ્રભુએ આપેલા બિરુદ પ્રમાણે જ શુક્રમુનિએ જીવનપર્યંત અવિરત પણે કાર્ય કર્યાં જ કર્યું. શ્રીજીની શ્રીમુખ વાણી જીવો સુધી પહોંચાડ્યા કરી. અને મહારાજનો સતત રાજીપો પ્રાપ્ત કરતા રહ્યા. મહારાજ સ્વધાન પધાર્યા પછી પણ એક વખત પોતે દિવ્યરૂપે આવી શુક્રમુનિ પાસે સૌ જનો માટે પત્ર લખાવી અદૃશ્ય થઈ ગયા હતા. શુક્રમુનિ ફક્ત શ્રીમુખ વાણી જ ઉતારતા તેવું ન હતું. તેઓ ગુજરાતી તેમ જ સંસ્કૃત ભાષામાં સારું પ્રભુત્વ ધરાવતા હતા. અને શ્રીજીના સતત સાંનિધ્યમાં રહેવાથી તેમનો પ્રતાપ પણ બરાબર જાણતા હતા. આથી પોતે સંસ્કૃત તેમ જ ગુજરાતી ભાષામાં અનેક ગ્રંથો રચી મુમુક્ષુઓને મહાન ભેટ આપી છે. તેમણે રચેલ ગ્રંથોમાં સંસ્કૃતની અંદર (૧) બુદ્ધિ પ્રદીપ (૨) જ્ઞાનદીપ (૩) પ્રાર્થના માળા (૪) લોક મંગલાખ્ય શ્રીહરિ કૃષ્ણ સહસ્રનામ સ્તોત્ર (૫) વિશ્વ મંગલ અષ્ટોતરશત નામ સ્તોત્ર (૬) શિક્ષાપત્રી અન્વયાર્થ પ્રકાશિત ટીકા (૭) સત્સંગીજીવન હેતુ ટીકા.

અને ગુજરાતીમાં : (૧) દશમ ઉત્તરાર્ધ (૨) બુદ્ધિપ્રકાશ

(૩) ધર્મામૃત (૪) નારાયણ કવચ (૫) સત્સંગ દીપ
(૬) ભક્તિનો અધ્યાય (૭) હરિગીતા (૮) ધાર્મિક
સ્તોત્રની ટીકા (૯) પ્રાર્થના માળા.

પોતે આવા મહાન. આટ-આટલા ગ્રંથો રચ્યા,
વચનામૃતો લખ્યા, છતાંય પોતે નિર્માની થઈ ઘણી વખત
કહેતા, ‘મહારાજ બોલ્યા અને મેં તે વચનામૃતો લખ્યા
છતાંય તેના ગૂઢ રહસ્યો તથા મહારાજ જેવા છે તેવા તો
શ્રી ગોપાળાનંદ સ્વામીએ જ્યારે સમજાવ્યા ત્યારે જ
સમજાયા.’ કેટલી મહાનતા, કેટલું નિર્માનીપણું!

મહારાજના સ્વધામ ગમન પછી આલોકમાં શુક્રમુનિને
જરાય મન લાગતું નહિ. આથી તેમણે મહારાજ પાસે જીર્ણ
જ્વર માંગીને લીધો જેથી હંમેશાં મહારાજની મૂર્તિ ધારી
સુખમાં લુબ્ધ રહીને સુખ માણ્યા કરાય. તે પ્રમાણે તેમને
હંમેશાં જીર્ણ જ્વર રહ્યા જ કરતો, છતાંય જ્વરને કારણે
જીવોને મહારાજની નજીક પહોંચાડવાનું પોતાનું કાર્ય બંધ
કર્ચું ન હતું. તે પોતે સં. ૧૯૨૫ના સ્વતંત્રપણે મહારાજના
સુખમાં પહોંચ્યા ત્યાં સુધી ચાલુ જ રાખ્યું. તેઓ મહારાજના
સુખમાં પહોંચી ગયા, પરંતુ આજે દરેકને તેમણે લખેલ
તથા રચેલ ગ્રંથોનો મોટો લાભ મળે છે. આજે પણ જીવો
તે વાંચી મહારાજની નજીક પહોંચવાના પોતાના પ્રયત્નોમાં
સફળ થાય છે. અને જ્યાં સુધી મુમુક્ષુઓને મહારાજ
ઓળખવાની ગરજ રહેશે, ત્યાં સુધી તેમના લખેલ ગ્રંથો
દરેક મુમુક્ષુના હૃદયમાં અંકિત થયેલા રહેશે. તેમની સ્મૃતિ
દરેકના જીવનમાં કાયમ રહેશે.

૬ સદ્ગુરુ શ્રી ઈશ્વરચરણદાસજી સ્વામી

પર્વતમાંથી નીકળેલી નદી અનેક વિકટ રસ્તાઓ પાર કરી ધીરે - ધીરે જ્યારે પોતાના પ્રવાહમાં વેગ પકડી છેલ્લે સમુદ્રને મળે છે, ત્યારે ક્યાંય સુધી સમુદ્રના ખારા જળને મીઠું બનાવી દે છે. તેવી જ રીતે જેઓ નિઃસ્વાર્થ ભાવે ફક્ત જીવોનું કલ્યાણ જ ઇચ્છતા હોય, જેઓ સાચા પથદર્શક હોય, મહારાજની સર્વોપરિતાનો નિઘડક પણે પ્રચાર કરી લોકોને મૂર્તિના સુખમાં પહોંચાડતા હોય. તેઓના એક પછી એક શિષ્યો પણ તે પથ પર ચાલી વર્ષો સુધી દરેકને પથ ચિંધતા હોય અને નદીની જેમ પોતાના જ્ઞાનરુપી મીઠાં જળથી અનેકને સંતુષ્ટ કરે તેમાં નવાઈ શું? આવા જ સદ્ગુરુ ગોપાળાનંદસ્વામીએ પોતાના મંડળના સંતોને જ્ઞાન તથા સુખ આપવામાં મણા નહોતી રાખી. અને આથી જ તેમનું મંડળ સર્વ શ્રેષ્ઠ હતું.

તે મંડળના જ સદ્ગુરુ નિર્ગુણદાસજીસ્વામી જેઓ મહાસમર્થ હતા અને સ્વામીએ ચિંધેલ પથ પર ચાલી અનેકને પાવન કર્યા હતા. તેમના શિષ્ય સાધુ ઈશ્વરચરણદાસજી સ્વામી જેઓએ પણ જીવોના કલ્યાણ કરવાનું કાર્ય યર્થાથપણે કરી બતાવ્યું. જેઓ સાચા અર્થમાં ઈશ્વરચરણનાદાસ હતા. જેમની પાસે મૂર્તિ સિવાય ક્યારેય કોઈ વાત નહિ. જ્યારે જુઓ ત્યારે બ્રહ્મચણ ચાલુ જ હોય. મૂર્તિના સુખની જ વાતો. મુમુક્ષુઓ કેમ વધુ ને વધુ મહારાજનું સુખ મેળવે તે એક જ જેમને તાન હતું. જે બાળક સાથે બાળક બની જઈ વાત્સલ્ય વરસાવતા,

સત્સંગની રક્ષા કરી સત્સંગના મા બની જતા. તો દુઃખી જીવોની સહાયતા કરી બાપની હૂંફ પણ આપતા. આમ દરેકના મા, બાપ, મિત્ર, ગુરુ બની સૌનું કલ્યાણ કરતા. આવા પ્રેમાળ સંતના જીવન વિશે જાણવાની જીજ્ઞાસા કોને ન થાય? તેમના જીવન મૂલ્યોને પોતાના આદર્શ બનાવવાનું મન કોને ન થાય? વધુમાં તેમના જેવું જીવન જીવવાનું મન કોને ન થાય? તો ચાલો આવા વિરલ સંત વિશે, તેમના જીવન વિશે થોડું જાણી તેને જીવનમાં ઉતારવાનો પ્રયાસ કરીએ.

સદ્ગુરુના માતા-પિતા થવાનું સદ્ભાગ્ય અશ્લાલીમાં રહેતા માતા-જીબાબા અને પિતા અમથાભાઈને પ્રાપ્ત થયું હતું. આ દંપતિ એટલે ભક્તિરસમાં તરબોળ દુનિયા સાથે ઝાઝી નિસ્બત નહિ. વ્યવહાર ઘણો જ દુર્બળ છતાંય પોતાની દારિદ્રતા વિશે ક્યારેય ચિંતા ન કરે કે ન કરે ક્યારેય સંકલ્પ, ન થાય તે પ્રત્યે ગ્લાની. ખેતી કરે અને પ્રભુ ભજન કરી જીવન વિતાવે. આવા ઘરનો સહેલાયથી ત્યાગ કરી શકાય. એવા આશયથી આપણા સદ્ગુરુવર્ય ઇ.સ. ૧૮૭૨ ને સં. ૧૯૧૮ના આ દંપતિને ત્યાં પ્રગટ થયા. મહારાજના લાડીલા મુક્ત તેમાંય ગળથૂથીમાં જ મહારાજના સર્વોપરીપણાના સંસ્કાર રેડાયા હોય પછી તેમના ઉછેર તથા સંસ્કારમાં ક્ષતિ હોવાને અવકાશ જ નથી. માતા-પિતાએ મુક્તરાજનું નામ બહેચરભાઈ પાડ્યું. બહેચરભાઈ તેજસ્વી મુખારવિંદ અને વિશાળ ભાલ ધરાવતા હતા. નાનપણમાં બહેચરભાઈ મિત્રોને રમુજ ટૂંકા સંભળાવે, પણ તેમાંય મહારાજની મૂર્તિની સ્મૃતિનો ઉપદેશ આવી જાય. તેમના નાનાભાઈ કશીભાઈ પણ એવા

જ ભગવદીય. બંને ભાઈ હંમેશાં સંપથી રહે. આમ સમગ્ર કુટુંબે દાખલો બેસાડ્યો કે સુખ-શાંતિથી રહેવા, પ્રભુ ભજવા, તેની મસ્તીમાં રહેવા કંચન હોવું આવશ્યક નથી.

શાળાએ જતાં બહેચરભાઈને કપડાં થીગડાંવાળા હોય અને પગમાં ચંપલ ન હોય, પણ પોતાનું બુદ્ધિ ચાતુર્ય અને સરળ સ્વભાવને કારણે શિક્ષકના માનીતા થઈ ગયા હતા. દરેક સાથે એવો મિલનસાર સ્વભાવ રાખી રહે કે દરેકને તે પોતાના પરમ મિત્ર જ ભાસે. ગામમાં છ ધોરણ સુધી જ અભ્યાસની વ્યવસ્થા હોવાથી ત્યાં સુધીનો જ અભ્યાસ કર્યો. બીજા છોકરાઓની જેમ ગામના ચોરે ટોળટપ્પા ને કુથલી કરવા કરતાં માતા-પિતાની સેવા કરવી અને પ્રભુ ભક્તિમાં મગ્ન રહેવામાં તેમને વધુ આનંદ આવતો. દરરોજ મંદિરે જતાં સાંજની કથા વાંચનની જવાબદારી પોતે સહર્ષ સ્વીકારી હતી. સ્પષ્ટ ઉચ્ચારણ અને કથા વાંચનની આકર્ષક શૈલીથી આકર્ષાઈ સાંજની કથામાં લોકો વધુ આવતા. આમને આમ બહેચરભાઈનું જીવન વ્યતિત થતું હતું. અને તેમની ઉંમરમાં વધારો કરતું જતું હતું. તેઓ સોળ વર્ષના થયા ત્યારે સદ્ગુરુ નિર્ગુણદાસજીસ્વામી મંડળે સહિત પોતાના આ શિષ્ય મુક્તને નિહાળવા અશ્લાલી પધાર્યા. બહેચરભાઈ પર અતિ પ્રસન્નતા જણાવી અને ભવિષ્યમાં તેઓ મહારાજની સેવાનાં કાર્યો કરશે તેવો અણસાર આપી ગયા.

બહેચરભાઈને તો સ્વામી પ્રત્યે અનેરું આકર્ષણ થઈ ગયું. સદ્ગુરુને જાણે મન સમર્પી દીધું અને વારંવાર સદ્ગુરુશ્રીના દર્શને જવાની ઇચ્છા પ્રબળ થવા લાગે. પિતાશ્રીની

ઉત્તરક્રિયા બાદ તે નિમિત્તે તેમને સ્વામીના દર્શનનો લ્હાવો પ્રાપ્ત થયો. સ્વામીએ તેમને મહારાજની અખંડ સ્મૃતિ રાખવી અને વચનામૃતનો અભ્યાસ ખંતપૂર્વક કરવો વગેરે ઉપદેશ વચનો કહ્યા. અને ઉમેર્યું ‘સમય થશે અને મહારાજનો હુકમ થશે ત્યારે તેડી લઈશું. અત્યારે ઘરે જાવ.’ સાંભળતાં બહેચરભાઈ મસ્તીમાં આવી ગયા. ઘરે પાછા ફરતા સતત સ્વામીના વચનોનું મનન કરતા સમગ્ર વાતાવરણ આનંદમય લાગવા લાગ્યું. સ્વામીના કહ્યા મુજબ વચનામૃતનો અભ્યાસ ને મહારાજની અખંડ સ્મૃતિ રાખવાનો અભ્યાસ શરૂ પણ કરી દીધો. સાથે - સાથે મંદિરમાં સંતો પાસે બેસી મોડી રાત સુધી મહારાજના મહિમાની વાતો સાંભળે ને બળ મેળવે. ઘરમાં માતા અને ભાઈને સ્વામીએ કહેલ હુકમ વિશે વાત કરી હોવાથી ત્રણેય જણ રાહ જોતા. રાહ જોતા તેઓને દિવસો લાંબા થઈ પડ્યા અને રાતના ઉજાગરા વધવા લાગ્યા. છતાંય મનમાં સંપૂર્ણ વૈરાગ્ય રાખી દરેક કાર્ય આનંદમાં રહી શ્રીજીનું સોપેલું માની કરતા. આઠ- આઠ વર્ષોના વ્હાણા વીતી ગયા છતાંય મનની અધિરતા અને વ્યાકુળતામાં ઓટ નહોતી આવી. સ્વામીના વચનોમાં કેટલો વિશ્વાસ! અંતે સં. ૧૯૪૨ના એ આનંદમય ઘડી આવી પહોંચી. બીજા જીવોની જેમ જીબાબાએ ક્યારેય પુત્રને પરણાવવાના અભરખા રાખ્યા ન હતા. તેઓએ પોતે વૈરાગ્ય પૂર્યો હતો તો પછી ગૃહસ્થાશ્રમમાં રહેવાનું તો ક્યાંથી કહે. આથી આજ્ઞા થતાં સમગ્ર કુટુંબે સ્વામીના કહેવાથી એક પણ લૌકિક સંકલ્પ કર્યા વગર ક્ષણ માત્રમાં ગૃહત્યાગ કરી ત્યાગ, વૈરાગ્યનો

દાખલો બેસાડી દીધો. અને સદ્ગુરુએ બહેચરભાઈને અમદાવાદમાં ધ.ધુ. આચાર્ય કેશવપ્રસાદજી મહારાજ પાસે વિધિવત્ ત્યાગાશ્રમની દીક્ષા અપાવી અને સાધુ ઈશ્વરચરણદાસજી એવું નામ આપ્યું.

સં. ૧૯૪૨નું વર્ષ તો સાધુ ઈશ્વરચરણદાસજી માટે અમૃતની વર્ષા કરતું આવ્યું. જીવનની અવિસ્મરણીય ઘટનાઓ લઈને આવ્યું. આ સાલમાં જ પોતાને બહેચરભાઈમાંથી ઈશ્વરચરણદાસ સ્વામી બની જઈ સદ્ગુરુ નિર્ગુણદાસજી સ્વામીના સતત સાંનિધ્યમાં રહેવાનું સદ્ભાગ્ય પ્રાપ્ત થયું. અને આ જ વર્ષમાં તેમને સદાય મૂર્તિના સુખમાં લુબ્ધ રહેનારા, અનેકને મૂર્તિના સુખની પ્રાપ્તિ કરાવનારા, નજરે ચડનારા જીવનું આત્યંતિક કલ્યાણ કરનાર, સમાધિમાં રહેનાર, ક્ષણમાત્ર જેઓ મૂર્તિથી જુદા ન રહેતા; અનેકને અનાદિની સ્થિતિનું જ્ઞાન કરાવનારા ને અનેકને એવી સ્થિતિ કરાવનારા એવા કચ્છના ગામ બળદિયામાં પ્રગટ થયેલ મહાન અનાદિ મહામુક્તરાજ પ. પૂ. શ્રી અબજીભાઈના દર્શનનો લ્હાવો પ્રાપ્ત થયો. પ્રથમ દર્શને જ અબજીભાઈ જેમને બધા ભાઈશ્રી કહેતા તેમની અનેરી આકર્ષક પ્રતિભાને કારણે વૃત્તિ ભાઈશ્રીમાં સ્થિર થઈ ગઈ. પૂર્વની ઓળખાણ ને પ્રીત હોય તેમ મન મળી ગયું. અને આ મિલન સદાયને માટે કાયમ રહ્યું. ભાઈશ્રી અને સ્વામીનું જીવન એકબીજા સાથે એવા ગૂંથાયેલા છે કે એકની વાત કરો એટલે બીજાનો ઉલ્લેખ આવશ્યક બની જાય. સ્વામી તો જાણે ભાઈશ્રીનો પડછાયો. બંનેની એક જ રૂચિ, એક જ મત. જીવોને મહારાજ ઓળખાવવા અને અનાદિની

સ્થિતિનું જ્ઞાન કરાવવું. બંનેને એકબીજા પ્રત્યે હેતુ પણ એવું જ કોઈ એકબીજાનું કષ્ટ જોઈ ન શકે. બંને સમર્થ છતાં પોતાના દુઃખ દૂર ન કરે. સ્વામી ક્યારેય દુઃખ દૂર કરવા પ્રાર્થના ન કરે, પણ ભાઈશ્રી સંકલ્પ માત્રમાં તે ટાળી નાંખે. અને સ્વામીની પ્રાર્થના સાંભળી ભાઈશ્રીએ ઘણી વખત દેહ ત્યાગના સંકલ્પો ફેરવ્યા છે.

સ્વામીના જીવન સાથે સંકળાયેલા બીજા એક સંત પણ છે. સ્વામી વૃંદાવનદાસજી. જેઓ પણ હંમેશાં સ્વામી સાથે જ રહેતા. ભાઈશ્રીએ આ બંનેની જોડી બનાવી હતી. આથી વૃંદાવનદાસજી સ્વામી અને ઈશ્વરચરણદાસજી સ્વામી કચ્છમાં સદાય સાથે જ આવતા ને ભાઈશ્રીનો જોગ-સમાગમ કરી વચનામૃત સમજતા અને મહારાજનું સ્વરૂપ ઓળખતા. યજ્ઞમાં કે બીજે ક્યાંય પણ જવું હોય તો આ જોડી હંમેશાં સાથે જ હોય. તેઓ પ્રખર જ્ઞાની હતા. ભાઈશ્રી પણ તેમને જ્ઞાનગુરુ કહેતા. ભાઈશ્રીએ તેમને મહારાજનો સાક્ષાત્કાર કરાવ્યો હતો. વચનામૃતની ટીકામાં સ્વામી વૃંદાવનદાસજીનો ફાળો અમૂલ્યો છે.

સ્વામી પણ પ્રખર જ્ઞાની હતા. તેમને ૨૭૩ વચનામૃતો જીલ્લાગ્રે હતા. વચનામૃતની રહસ્યાર્થ ટીકા ભાઈશ્રી સાથે કરવાની શરૂઆત કરી ત્યારે પોતે એવા ઝીણા-ઝીણા પ્રશ્નો શોધી લાવે કે સામાન્ય જીવોની બુદ્ધિમાં પણ ન આવે. કોઈ વિષય રહી ન જાય તેની ખાસ તકેદારી રાખે. દરેક વચનામૃત જીલ્લાગ્રે તેથી એકમાં બીજા વચનામૃતનો સંદર્ભ પણ આપે. આમ વીસ વર્ષના અથાગ પરિશ્રમ બાદ આજે આપણને વચનામૃતોના ગુઢ રહસ્યો સમજવામાં સરળતા પડે

છે. અને તે આરામથી વાંચીએ છીએ. તે પુસ્તક અને પાછળ આપેલી શબ્દોની અનુક્રમણિકા જોતાં તેમણે લીધેલ પરિશ્રમ વિશે ખ્યાલ આવે છે. ભાઈશ્રી જેમને પછીથી લોકો બાપાશ્રીના નામથી ઓળખતા તેઓ સભામાં જે વાતો કરે તે સ્વામી નોંધી રાખતા. પછી તેને ફેર કરે, તેમાં પણ ઘણો પરિશ્રમ કરી આજે સત્સંગને મહાન ભેટ ‘બાપાશ્રીની વાતો’ રૂપે બે ભાગમાં પ્રસિદ્ધ કરી. જે આપણા માટે મહાન તેમ જ દિવ્ય ભેટ છે. બે મહાન પુસ્તકોનું કાર્ય સાથે - સાથે ચાલે સદાય કાર્યરત રહે, છતાંય પોતે હંમેશાં આનંદમાં રહે. સદાય પ્રફૂલિત અને હળવા ફૂલ જેવા દેખાય. દેહભાવ તો ક્યારેય જણાવે જ નહિ. એક વખત પોતાના દાંત દુઃખતા હતા ત્યારે ડૉક્ટર પાસે જડબાને બહેરું બનાવ્યા વગર જ દાંત પડાવી નાંખ્યો. સદાય મૂર્તિમાં રહેનાર માટે આ સામાન્ય બાબત છે પણ સામાન્ય જીવો માટે આ બનાવ મુગ્ધ કરી દે તેવો છે.

સ્વામીની મહારાજ ઓળખાવવાની રીત એટલી સરળ હતી કે મુમુક્ષુના જીવમાં તરત હા પડી જાય. નાનામાં નાની વાતમાં પણ મહાન ઉપદેશ આપી દેતા. ઘણી વખત શિષ્યવર્ગને અનાદિની સ્થિતિનું જ્ઞાન એવી સહજ રીતે સમજાવતા કે દરેકને સમજાઈ જતું કે કરી - કરીને કરવાનું આ જ છે કે મૂર્તિમાં તદ્દરૂપ થઈ રસબસ ભાવે મૂર્તિનું સુખ લેવું. આવું જ્ઞાન અનેક મુમુક્ષુઓને કરાવ્યું અને છતે દેહે કલ્યાણની પ્રતીતિ કરાવી. પોતે સાધુતાના દરેક લક્ષણ સાચવતા અને બીજાને તે પ્રમાણે રહેવા કડક રીતે પાલન કરાવતા. કોઈનામાં ઉણપ હોય તો પ્રથમ બળની વાતો કરે

અને પછી પ્રાયશ્ચિત આપી તે ઉણપ દૂર કરે.

મુક્તોને આવવા જવાપણું હોતું જ નથી. સદાય તેઓ મૂર્તિના સુખમાં જ હોય છે. પણ અવરભાવની રીતે બાપાશ્રી અદૃશ્ય થતા સ્વામી હવે એકલતા અનુભવતા. દર વર્ષે કચ્છમાં બાપાશ્રીના દર્શને જતા તે હવે બંધ હતું. દિવ્યરૂપે સદાય સાથે જહતા, પરંતુ તેમને મળવું, વાતો કરવી, પ્રશ્નો પૂછવા વગેરે હવે બંધ થયું હતું. શ્રીજીમહારજની ઇચ્છા અને બાપાશ્રીએ તેમને સોપેલું કાર્ય તેમણે યોગ્ય રીતે પાર પાડ્યું હતું. ગામડે - ગામડે સ્વયં ફરી, પોતાના દેહના દુઃખને ન ગણીને, સદાય કાર્યરત રહી, અથાગ પરિશ્રમ કરીને જીવોને મહારાજની મૂર્તિનું સુખ શું છે, અનાદિની સ્થિતિ શું છે, મહારાજનું સુખ મેળવવા મુક્તને રાજી કેવી રીતે કરવા વગેરે મૂર્તિના સુખ માટે આવશ્યક દરેક બાબતો જીવો સુધી પહોંચાડી હતી. જીવો કૃતાર્થ પણ થયા હતા. અને તે પંથે ચાલવા પણ લાગ્યા હતા. ઉપરાંત હવે સ્વામી અવસ્થા પણ જણાવતા હતા. પોતે સ્વતંત્ર મુક્ત હતા, પરંતુ પોતાના દયાળુ સ્વભાવને કારણે જીવોને સેવા મળે અને કલ્યાણ થાય એવા આશયથી દેહમાં મંદવાડ ગ્રહણ કર્યો. તે પણ પાછો લાંબો ચાલાવ્યો જેથી અનેકને સેવાનો લાભ મળે. મંદવાડ પણ તેમની મરજી પ્રમાણે વધે ઘટે. નાડીના ધબકારા મંદ પડી જાય છતાંય પોતે વાતો કરતા જ હોય. ડૉક્ટરો પણ કહેતા - રોગને પણ આમના કઠ્ઠામાં રહેવું પડે છે. મંદવાડમાં એક ઓપરેશન એનેસ્થેશીયા લીધા વગર કરાવ્યું. આમ દેહભાવ જરાપણ જણાવતા નહિ. મંદવાડમાં પણ દરેકના સંકલ્પો સિદ્ધ કરી દરેકને રાજી કરતા. છેલ્લે

હીરજીભાઈનો સંકલ્પ કે, હું આવું ત્યાં સુધી આમને આમ દર્શન આપજો. તે પણ હીરજીભાઈને તાર કરી બોલાવ્યા અને તેમણે દર્શન કર્યા ત્યાં સુધી પાળ્યું. હીરજીભાઈ આવ્યા અને સ્વામીએ થોડું પાણી પીધું ને નાડી મંદ પડવા લાગી. તેમનો અત્યંત લાડીલો શિષ્યવર્ગ મહારાજની ધુન બોલવા લાગ્યો. ત્યાં તો તડ-તડાટના અવાજ સાથે શંકુ આકારના તણખા સ્વામી ઉપર પડ્યા. સૌ આશ્ચર્ય ચકિત થઈ ગયા અને શિષ્યો સ્વામી દાઝ્યા તો નથી ને તે જોવા લાગ્યા. પણ આ તો મહારાજના લાડીલા મુક્ત પર તેજની પુષ્પ વર્ષા હતી. હાજર રહેલા સ્વામીની કુંકુંમ પુષ્પથી છેલ્લી પૂજા કરતા હતા. ધુન તો ચાલુ જ હતી, તેનો અવાજ સર્વત્ર ગુંજતો હતો, પણ હવે ફક્ત અવાજ જ ગુંજતો રહ્યો. સ્વામી રહ્યા ન હતા. તેમણે દેહની લીલા સંકેલી લીધી હતી. સં. ૧૯૯૮ના આસો વદ અમાસ દિવાળીનો દિવસ અને ઈ.સ. ૧૯૪૨ની નવેમ્બર માસની આઠમી તારીખ રવિવારની રાતના સવા અગિયારનો સમય. લોકો દિવાળીનો ઉત્સવ મનાવતા ઘરે-ઘરે દીવા પ્રગટાવી રહ્યા હતા, દિવાળીનો આનંદ માણી રહ્યા હતા, જ્યારે મંદિરમાં સ્વામીના શિષ્યવર્ગને ક્યારેય ન પૂરાય એવી ખોટ પડી હતી. સમગ્ર વાતાવરણ શાંત હતું. આજે શ્રીહરિ તથા તેમના પરમ લાડીલા દીવડાઓમાંની એક જ્યોત અનેકના હૈયામાં જ્યોત જલાવી દીધા બાદ બધાને એકલા મૂકી બૂઝાઈ ગઈ હતી. અને તે બૂઝાઈ જતાં ત્યાં ફક્ત નિરવ શાંતિ પ્રસરી હતી.

શ્રી સ્વામિનારાયણ ડિવાઈન મિશન શાને માટે ?

શ્રી સ્વામિનારાયણ ભગવાનના સર્વજીવહિતાવહ સંદેશ અનુસાર માનવજાતના શ્રેય અને પ્રેય માટે—

- (ક) સેવા-સદાવ્રતના આદર્શો અનુસાર ભેદભાવ વિના આર્થિક મૂંઝવણ અનુભવતાં ભાઈબહેનોને જરૂરી રાહત પહોંચાડવી;
- (ખ) આરોગ્યપ્રસારની માર્ગદર્શક વ્યવસ્થા અને રોગોપચારનાં સારવાર કેન્દ્રો-ઔષધાલયો સ્થાપવાં-ચલાવવાં, અગર એવું કાર્ય કરતી સંસ્થાઓને સહાયરૂપ થવું;
- (ગ) આત્મિક શાંતિ અને માનવતાની ભીનાશ રેલાવતાં મંદિરો, સત્પુરુષોનાં સ્મારકકેન્દ્રો, વગેરેનાં નિર્માણ-નિભાવ-વિકાસ કરવાં;
- (ઘ) જીવનઘડતરમાં ઉપયોગી સાહિત્ય અને કલાના વિકાસકાર્યને ઉત્તેજન આપવું;
- (ચ) સમ્યક્ અભ્યાસ માટે પુસ્તકાલય, સંગ્રહાલય, સંશોધનકેન્દ્ર સ્થાપવાં-ચલાવવાં અગર એવા એકમોને મદદરૂપ થવું;
- (છ) સર્વસમન્વય સઘાય એવાં સાંસ્કારિક અને તત્ત્વજ્ઞાનવિષયક પ્રકાશનો પ્રસિદ્ધ કરવાં અને તે વડે જનસમુદાયનો ઊર્ધ્વગામી વિકાસ સાધવામાં મદદરૂપ થવું;

અને એ રીતે :

- (૧) સમાજજીવનની આધારશિલાસમાં સદાચાર અને નીતિનાં ધોરણો બળવત્તર થાય એવી પ્રવૃત્તિઓનું આયોજન કરવું;

- (૨) સમાજમાં સંપ, એકતા અને પરસ્પર સુહૃદ્ભાવ વૃદ્ધિ પામે, વિશ્વબંધુત્વની ભાવના વિકસે અને વિસંવાદિતા દૂર થાય એવા કાર્યક્રમો આપવા;
- (૩) વિશ્વના ધર્મો અને પક્ષો વચ્ચે સંવાદિતા જળવાઈ રહે એ માટે સર્વધર્મીય પરિષદોનું આયોજન કરતા રહી આધ્યાત્મિક અને સામાજિક ઉત્કર્ષને વેગ આપવો.

આવા સુઆયોજિત કાર્યક્રમો અને પ્રવૃત્તિઓ દ્વારા પરિપૂર્ણ ભગવત્સ્વરૂપની પ્રાપ્તિ તરફ માનવસમુદાય સર્વાંગી વિકાસ પામી ગતિમાન થાય એવો મિશનનો શુભ આશય છે.

— ૐ —
બઘાં કાર્યો ભગવાનની પ્રસન્નતા માટે કરવાં,
સ્વસ્લાઘા અને પ્રસિદ્ધિ માટે કાંઈ ન કરવું.

- પૂજ્યશ્રી નારાયણભાઈ